

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

IVAN · CANKAR

A szegénysoron

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

IVAN CANKAR
A SZEGÉNYSORON

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

I V A N C A N K A R

A SZEGÉNYSORON

REGÉNY

BUDAPEST

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

A szlovén eredeti címe
NA KLANCU

SZLOVÉN BÓL FORDÍTOTA
PÁVEL AGOSTON

(R
2)

R
1965

16.770/1

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1941. év 3950 sz.

A kötést és borítólapot VÉGH GUSZTÁV tervezte

I.

A SZEKÉR UTÁN.

FRANCKA SOKÁIG nem tudott elaludni. A vaksötét, néma éjtszakában semmi sem mozdult és Francka majdnem félt. Csak nagyritkán hasított bele az éjtszaka dermedt csendjébe egy-egy éles hang... Valahol a faluban felkurjantott egy legény, majd nótára gyujtott, s amint a dombon lefelé távolodott, a nótája is egyre halkult, s végre beleveszett az éjtszakába. Azután felugatott a szatócs kutyája... Bizonyára megneszelt valamit: a szomszédos gesztenyefa lombjainak suttogását, a boltban futkározó egér zaját, a faluzó legény távolodó énekét. Szimatolva felütötte a fejét és elnyujtott, tompa hangon egyszer-kétszer felvonított, majd álmosan visszadőlt a rongyaira és újra elszundított...

Franckának a vékonyka paplan alatt is melege volt, és arcáról időnként kövér verejtékcseppek gördültek a vánkosára. A koromsötét szobában nehéz és fülledt, szinte fojtó volt a levegő. Talán enyhülne a fullasztó forróság, ha valaki félrehúzná az ablak elől a fakózöld függönyt és ha az éjjeli égboltnak langyos csillagragyogása bevilágíthatna a szobába. A homályból anyjának és nővérének egyenletes, fáradt szuszogása hallatszott. A nagy faliórának recsegő tik-takja néha hirtelen bele-

nyilalt a csendbe és egy időre elfojtott minden más hangot. De aztán éppen olyan váratlanul el is hallgatott, mintha lejárt volna a rozoga, bomlott szerkezet.

Már majdnem elaludt. Félálmban úgy tetszett neki, mintha maga lassanként zuhanni, mellette a szekrény pedig dülöngélni kezdene... Ijedtében felriadt és mindenféle vidám és furcsa dolgok jutottak az eszébe. Az ócska almárium körül szép emlékek, édes ábrándok rajzoltak... mint eleven mosolygó arcok, mint ünneplőbe öltözött nyájas emberkék.

Elhallgatta anyjának és nővérének nehéz lélekzését, és kis szíve megremegett: úgy érezte, hogy nem szereti eléggé őket és hogy ez nagy bűn. Azok békén, Isten nevében szenderegtek, csukott szempillákkal, kipirult arccal, félig nyitott ajakkal... Ha még virrasztana a mécses, Francka bizonyára felkel, halkan, lábujjhegyen ágyaikhoz lopakodik, föléjük hajol és meleg, bocsánatkérő, vezeklő könnyek szökkentek volna a szeméből.

Harmatos lett a szeme ettől a gondolattól és felsóhajtott... Máskor, ha anyja ütötte-verte, szidalmazta, mert fáradtan lerogyott a ládára, felsírt és feljajdult volna keserűségében. Dühösen végig is ütött volna talán pirospozsgás és jóllakott nénjén, aki egész nap csak lustálkodik és árulkodik rá édesanyjának. Jól odasózott volna neki és úgy feltaszította volna, hogy a küszöbbe koppanna tökfeje... De most, ebben a csendes, békés éjtszakai órában szeretett volna felkelni, odaállni ágyuk elé és bocsánataért könyörögni anyjának, nővérének. Isten tudja mikor hallott-kapott kedves és jóságos szavaik jutottak az eszébe. Édesanyjának lágy, nyájas arca — amilyennek valamikor, hébe-hóba láthatta — jelent meg szeme előtt és csordultig megtelt a szíve szeretettel.

Máskor esténkint árván sírdogált magában és zokogva aludt el. Különösen vasárnaponkint, mert szégyelte magát édesanyjának szoknyájából összetákolt, fakó, foltos ruhácskájában, melyért leánytársai kinevették. A hajnali misére szeretett menni, amikor csak kevesen látják. Szégyenlősen lehorgasztotta fejét, kezében nagy, de már szintén erősen megviselt, rongyosodó imakönyvét szorongatta és szaporán lépkedett. Édesanyja és Nezska azonban délelőtt jártak misére Bregbe, az órájárásnyira levő szép plébániatemplomba. Nezsának rózsapiros szoknyája volt, új fejkendője és fehér csonttáblákba kötött szép imakönyve. Az imakönyv ugyan Franckáé volt; a plébános úrtól kapta, mert szépen tudott imádkozni, de mégis Nezska járt vele a templomba. Nezska kicsiny-növésű, pirosképű, jóltáplált leány volt; folyton nyafogott és édesanyja folyton tömte édességekkel; látszott a maszatos szája szélén, amikor déltájban hazaérkezett a miséről. Ilyenkor Francka már holtfáradt és hétköznapiasan gyűrött szokott lenni a takarítástól és főzéstől. De még ezt az ócska gunyát sem tűrték meg rajta egész nap. Mihelyt hazajött a templomból, tüstént átöltözködött és rongyosan, munkaruhájában tett-vett a házban. Nezska ellenben úri kisasszonyként páváskodott rózsapiros szoknyájában. Szabad volt az utcára is kimennie, a szomszédokhoz ellátogatnia. Ha az anyja rászólt: — No Nezska! Vesd már le az ünneplődet! — még csak rá se hederített. S ha néha Francka figyelmeztetni próbálta: — Hallod, mit mondott anyuka? — még az anyja is megorrolt érte: — Hát téged ki kérdezett? — Ilyen szomorú volt Francka hamupipőke-élete és ha bánatában elsírta magát, anyja sohasem vigasztalagatta: — No ne sírj Francka! — Pedig egyetlen vigasztaló szavára azonnal kiderült volna

ábrázata. De neki csak bosszús tekintetek, mérges, éles szavak jutottak: — Mit bűgsz már megint, mint egy borjú?

Hirtelen eszébe jutott az az emlékezetes nap, amikor késő éjtszakáig sírt-zokogott, hogy belefájdult a szeme és valósággal berekedt. Anyja egész nap nem volt odahaza. Amikor hazajött — szép, csendes vasárnapi este volt éppen s a leáldozó nap nyájasan ragyogott a távoli dombok hátán, — Francka és Nezska a ház előtt üldögéltek és várták édesanyjukat, aki jókora batyúval a hóna alatt végre mégis csak megérkezett. Cipőí porosak voltak a hosszú gyaloglástól. Batyúját az asztalra nyekkentette, úgyhogy az asztal is tele lett porral. A leányok kíváncsi várakozással nézték. Franckának hevesen dobogott a szíve. Aztán felugrott és kisietett a konyhába, hogy vacsorát hozzon édesanyjának. Izgalmában nem egy fazékfödő pottyant ki a kezéből. Anyja közben kibontotta batyúját... Az asztalon szép világosrózsaszín selyemkendő pompázott, Francka nyugtalan és mohó szemmel majd elnyelte. — Nesze Nezska! Ez a tied! — szólt anyjuk s a gyönyörű, nehéz selyemkendőt, — amely oly lágyan, finoman zizegett az ember ujjai alatt, ha végigsimogatta — Nezskanak nyujtotta. — Nesze, Francka! Ez meg a tied! — s evvel egy közönséges zöld parhet-kötényt tolt Francka felé, olyasfélét, amilyent a világon mindenütt hétköznapiokon hordanak a dologtevő emberek. Franckának valami összeszorította a torkát és remegett a keze, amint a párolgó tálat az asztalra tette. Mézes bábót is hozott az anyjuk, de amikor Francka az egyikbe beleharapott, éles fájdalom nyilalt a szívébe, egész testében megreszketett, hangosan felsírt és vigasztalhatatlanul zokogott késő éjtszakáig.

Ez a szomorúságos vasárnap jutott az eszébe és a régi fájdalom lassanként újra erőt vett kicsi szívéen, már-már újra kitört belőle a sóhajos zokogás. De ekkor mintha váratlanul világosság támadt volna a szobában. Mintha valaki vidáman-jóságosan felnevetett volna a közelében, egészen az ágya mellett és mintha egy barátságos kéz nyájasan végigsimogatta volna arcát. Egy merőben új életnek, egy ismeretlen nagy-nagy boldogságnak gyönyörűséges várakozásával telt meg a szíve és arcán a fájdalom égető könnyei a háladatosságnak és reménykedésnek édességes könnyeivel folytak össze. Felsőhajtott, másik oldalára fordult, takaróját egészen a szája széléig magára húzta, hogy minél kellemesebben ábrándozhassék a másnapi nagy gyönyörűségről, amely már olyan közel volt, talán már csak hat órányira, s ha behúnyja a szemét és elalszik, ez a pár órácska úgy elsuhan, mint egy röpke pillanat. Akkor aztán felébred, a hajnali nap sugárzásában úri módon felül a kocsira és — gyi-i! — a széles, szürke országúton, házak, rétek mellett repül majd vele a kocsi... gyi-i!... és a házak elmaradoznak mögötte, s a házak előtt a küszöbökön ácsorgó, kíváncsi emberek nézegetnek utánuk... messziről már zúgnak a harangok... már tisztán kivehető az öregharang szava, amely olyan, mint a hegyekentúli mennydörgés... gyi-i!... fölfelé a domboldalon, a búcsújáró Gora felé... a zarándoklatra baktató nők és férfiak mellett, akik fejük búbjáig porosak vasárnapi ünneplőjükben és szomorkás, nyújtott hangon énekelnek... És ott, Gorán... ott a nagy templom, ... háromszor akkora, mint a bregi Szent Pál-plébánia temploma... Körülötte fehér sátrak tömege... a sátrak tele mézes édességekkel, búzakenyérrel, fehér kaláccsal és

piros pántlikákkal, selyemkeszkenőkkel, szép, tündöklő piros selyemkeszkenőkkel. Gyi-i!...

Francka végre elaludt. Álmában hol felzokogott, hol felnevetett. Nevetése vidám és hangos volt, de a fülledt szobában, az éjtszaka csendjében úgy gyöngyözött-visszhangzott a nevetés, mint a beteg ember nyöszörgése. Sovány kicsi teste görcsösen összekuporodott, s térdei majdhogynem az állát érintették...

Tegnap este Kovács szomszéd ment el a házuk mellett. Kovács, akinek van szekere és vannak lovai és aki azt mondta többek között édesanyjának: — Hát hiszen velünk jöhet ő is! Tizen leszünk csak és így annak a gyerekek is szoríthatunk még egy kis helyet a szekéren. — Ez pünkösdi vasárnapjának estéjén történt. És hétfőn a búcsúsok már csapatostul bandukoltak Gora felé. Nagy parasztszekerek, zsúfolásig megtöltött saroglyákkal, már kora hajnalban, — amikor még alig pitymallott — zörögtek a falun lefelé vezető úton. Francka még sohasem volt Gorán, de az idén ő is készült a szent hegyre. Egész éven keresztül ábrándozott erről a csodálatos útról: itt lent náluk minden olyan kopott, piszkos és szomorúságos; Gora pedig mennyei szépségben tündökölt ott fönt... Nem kapott ugyan új ruhát a pünkösdi ünnepekre, de azt a tavalyit megjavította, egy kicsé kicsinosította, úgyhogy majdnem szépnek volt mondható, főleg messziről. Erősen feltette magában, hogy gyalog is nekivág, még ha a föld túlsó sarkán volna is Gora; már gyertyagyújtáskor felkerekedik és elzarándokol Gorára. No de lám, mintha csak az Isten küldte volna, éppen az ő sorukon volt dolga Kovácsnak, a szomszédnak és csak úgy mellékesen odakiáltotta: — ... annak a gyerekek is szoríthatunk még egy kis helyet a szekéren. — Kovácsnak pedig igen szép sze-

kere és szép lovai vannak... Hányszor kocogott vidáman arrafelé a szekérével,... szinte elsuhant a házuk előtt, mint egy tünemény. Az ember alig hallotta a szekéren ülők nyájas köszöntését... Most is bizonyára így fog tovarobogni a szekér falvak, kazlak, keskeny, hosszú parcellák mellett, ahogy megálmodta... Ott aztán új világ, új élet, a búcsújárók Gorája várja, tündöklő nap és ünnepi nagymise...

Kinyitotta a szemeit, álmosan felegyenesedett, de aztán hirtelen gondolt egyet és sebtiben kiugrott az ágyból. Az anyja félrehúzta az ablak elől a fakó függönyt és halvány hajnali pirkadat kukkantott be a szobába. Keleten már virradt. A nap ugyan még nem kelt fel, de tejszínű fehérség derengett már kelet felől és a hosszú, keskeny felhőfoslányok peremei aranyosan ragyogtak. A falu még félhomályban feküdt egy alacsony domb szélén, amely a völgyből emelkedett ki. A völgy keleti oldalán valamivel magasabbak voltak a dombok és a felkelő nap mint egy nagy aranyalma csillant meg a templom tornyának a tetején.

A falu már megelevenedett. A búcsúsok a rögös szekérsapákkal felszabdalt dombi úton egyre sűrűbben, néha csapatokban vonultak el a házuk mellett; férfiak, asszonyok vegyesen és mind ünnepi ruhában, jókedvűen és hangosan. Volt, aki magányosan bandukolt, különösen öreg nénikék, akik apró, szapora léptekkel tipegtek, mint a tyúkok. Majdnem mindenki egy kis batyút is cipelt magával; többnyire egy botra madzagolva, a vállukon keresztül lógatták az elemózsiás cók mókot, úgyhogy a batyúk ütemesen himbáltak a hátukon.

Francka hallotta az országút vidám zajlását, a nehéz lépteket, a kövek csikorgását. Messziről már zörgött

feléjük az első szekér is és Francka még fészületlenül és meztláb kikíváncsiskodott feléje. De nem a Kovácsék szekere volt. Anyja közben egyedül főzte a reggelit. Pizkos alsószoknyájában járkált a konyhában, tologatta ide-oda a fazekakat és folytonosan zsémbeledött. Végre is kifutott a tej, éppen akkor, amikor egy pillanatra a küszöbre állt a szekér után bámészkodni. Elfutotta a méreg és olyan hangos bosszankodásra fakadt, hogy Nezska is felébredt a szobában és — miként rendszeren minden reggel — sírni kezdett. Francka a konyhába szaladt, hogy lássa mi történt. Aztán a szobába rohant, hogy vigasztalja Nezsikát, de Nezska annál jobban sírt, látva, hogy Francka útra készül.

Keleten már pirosodott az ég alja, a hajnali világosság egyre magasabba kapaszkodott és a napsugarak már a bíróék házának a tetején tüzeltek. Francka nagyon nyugtalan lett, hevesen dobogott a szíve, részint a boldogságtól, részint a félelemtől, hogy lekésik a szekérről. Olyan sokáig bajmолódott a cipőjével, mint még soha, siettében sehogyan sem talált a lyukakba a cipőfűző zsinórokkal. Csak úgy égett az arca az izgalomtól és szaporán lélekzett. Lassan Nezska is feltápáskodott az ágyában és egyre pityergett. Az éjjeli izzadságtól fénylett az arca és a szeméből néha egy-egy kövér könnycsepp gördült végig rajta. Tenyerével törölgette nedves képét és pirongatta Franckát. Anyjuk közben három kicsiny kormos fazekat állított az asztalra. A konyhából ide búzlott a kifutott tej orrfacsaró szaga és elkeveredett a forró kávé kellemes illatával. Anyjuk nagy bögrébe porciózta szét a kávé, — a maga számára egy külön fazékba — aztán a ládára ült és kényelmesen aprítgatta a fehér kenyeret a térdei között szorongatott bögre sárgás levébe. Valahányszor a szájához

emelte kanalát, ferdén Franckára pillantott. Nezska az ágyában reggelizett és a kávéval végigöntötte magát.

— Hát csak eridj, ha mindenáron menni akarsz! — mondta az anyja, amikor látta, milyen sietve szürcsöli Francka a forró kávéját. — Már megfésülködött, megmosakodott és csak a kabátkáját kellett volna magára öltenie. Messziről zaj ütötte meg a fülét, kocsizörgést hallott egyre közelebb és egyre kivehetőbben. Izgalmában kissé megbillent a bögréje és néhány csepp kávé lötytyent az ingére. A szekér már egészen közel, már a házuk előtti fordulónál tartott. Francka oda sem nézett, de tudta, hogy ez a Kovácsék szekere. Lázasan magára rántotta a kabátkáját, de a bélés felfeslett és keze benne akadt az ujjasában. Elsírta magát.

— Eridj már, ostoba kölyök és ne nyafogj! — Az anyja térdei közé fogott bögréjéből még egyre a ládán kotlott-prézsmítált és részvétlenül nézte, hogyan bajlódik Francka az öltözködéssel. Nezska az ágya szélén ült, fel-felsírt és tömte a száját kávéba áztatott nagy kenyérszeletekkel.

A szekér már a ház előtt kocogott. A kocsis kissé oldalt hajolt és nyersen odakiáltott a ház felé: — Hé, merre vagytok? Nem várhatunk! — Francka ész nélkül szaladgált, keresgélt a szobában. Jókorá darab kenyeret kötött a keszkenőjébe; csontkötésű imakönyvét a kezében szorongatta, sebtében megkötött kendőjéből alig látszott ki a feje. Anyja egy hatost tolt eléje az asztalra és azt mondta: — Okosan használd a pénzt és ne pazarolj! — Francka a hatost eldugta és nyugtalan izgalma, kapkodása ellenére is boldog érzés futott keresztül a szívéen: csak karácsonykor és húsvétkor szokott a kezébe kerülni egy-egy rézkrajcár és akkor is hosszú órákon keresztül járkált vele a sátorok között a temp-

lom előtt... Az ajtóból mégegyszer visszanézett édesanyjára és nővérére és ez a tekintet tele volt hálával és szeretettel.

A szekér lassan döcögött az országúton. De ekkor az egyik búcsús rákiáltott a kocsisra: — Hé, gyorsabban! — és a lovak ügetni kezdtek a dombon lefelé. Francka megremült, hogy szinte belesápadt, aztán a kenyeret és az imakönyvet a mellére szorította, vállai közé húzta a fejét és a köves országúton meglódult a szekér után. Egy aszszony a szekér tetejéről feléje kiáltott: — Ne szaladj! A malomnál megvárunk! — Francka megbotlott egy nagy kőben, majdhogy el nem vágódott. Egy pillanatra meg kellett állnia, hogy lélekzetet vehessen. Már azt hitte, hogy elveszti a szekeret a szeme elől, hogy a domb mögött örökre eltűnik, és szörnyű rettegés szorította össze a szívét. Fejkendője a nyakára csúszott, arca csak úgy tüzelt, a hónalja pedig izzadni kezdett. — A malomnál megvárunk! — csengett a fülében és meglassította loholó lépteit. Görnyedt, vézna alakján máris meglátaszott, hogy a zarándokok rögs útját járja. Egyre a szekéren volt a szeme és ha az egy-egy fordulónál egy pillanatra eltűnt, tüstént meggyorsította lépteit.

A nap már majdnem a domb tetején égett, az ég alja egészen kivörösödött és a dombtetőn a házak ünnepi sugárzásban tündököltek. Lent a völgyben azonban még hosszú árnyékok heverték és a patak két partján álló fűzek még harmatosak voltak. A szekér egyre szaporábban gurult a tekergő országúton a völgy felé, Francka pedig szakadatlanul a nyomában loholt. Ott messze, jobb felől, a völgy tulsó sarkában, magas fák között megbújva állt a vízimalom. Szép fehér út vezetett feléje egyenes vonalban. A szekér már erre az útra fordult. De minthogy az út síma és keskeny volt, a szekér

sebesebb iramban haladt és Francka még gyorsabb futásnak eredt.

A völgyben hűvös csend borongott. A pataknak sötétzöld vize mozdulatlan volt, mint a halastavaké. Csak messziről hallatszott néha tompa zaj. Arrafelé két sziklafal között hatalmas köveken és szirteken keresztül tört utat a patak, majd lejjebb mély, kerek katlant mosott ki magának, amelyből aztán lomhán és kényelmesen csörgedezett tovább a völgy hosszában. Az út felől itt és ott egy-egy jegenye magaslott. Sudár koronáiknak tetején néha meglibbent a lomb a gyenge hajnali szellőben és egyenletesen rezgett.

Amikor Francka észrevette, hogy a távolság közte és a szekér között egyre nagyobbodik, új félelem fogta el; hátha megfélekeztek róla, hátha a faképnél hagyják. Lábait már alig bírta és szaporán, lihegve lélekzett. Bal lábát feltörte a cipő s égett a talpa, mintha zsarátnokon lépegetne. A malom már nem volt messze, az út végén már jól látszott a facsoport és a víz egyre hangosabban zuhogott. Francka látta, hogy a szekér lassan balra tart; hallotta, hogyan dübörög keresztül a hídon, majd megáll a túlsó oldalon az újonnan meszelt ház tövében. Futott és szemeivel méregette az utat, amely előtte volt még és amely sehogysem akart elfogyni. Mintha folytonosan egyhelyben topognának a lábai, miként álmaiban. Összeszorult a torka, sírt, de könnytelenül, csendesen, majdnem nyugodtan, mintha nem is ő sírna és nem is ő loholna, hanem valaki más őmellette, maga pedig mintha csak hallgatná és nézné... Két ember jött ki most a malomból: egy férfi és egy asszony. Kényelmesen, nehézesen felkapaszkodtak a szekérre. Egyesek felálltak, ideoda tologatták a pirosra festett létrákon keresztben fekvő ülődeszkákat. Aztán a kocsis is felugrott a sze-

kérre, megsuhintotta ostorát, egyet rikkantott és a két ló elindult. Senkinek sem jutott az eszébe hátrapillantani. Beszélgettek, nevetgéltek és senki sem gondolt a mögötük loholó Franckára.

Francka felsikoltott, reménytelen, önkéntelen sikoltással. Az út egyik oldaláról átszaladt a másikra, mintha bizony ott közelebb érné a szekeret. Kicsi teste még jobban meggörnyedt, száját kinyitotta és lihegve futott. A cipői kifűződtek és tátogtak-csattogtak, mint a bocskorok. Már a hídhöz, már a malomhoz ért. Mögötte az út megint emelkedett, megint rögös és köves lett. A lejtő még meredekebb volt, mint a völgy tulsó oldalán. A dombon ritka bükkfák ácsorogtak és a símakérgű görcsös ágak néha összeérték az út fölött.

Az erős lovak a dombon fölfelé is lankadatlanul húzták a szekeret. A meredekebb fordulóknál lépésben kocogtak és egykedvűen bólogatták sörényes fejüket. Amikor Francka észrevette, hogy a szekér lassabban halad, nagyot ugrott, mintha egyetlen lépéssel akarta volna utolérni. Felsőteste előrelelendült, lábai azonban fáradtak és ügyetlenek voltak és elmaradoztak. Néha úgy tetszett neki, mintha a szekérről valaki hátranézne, mintha valaki integetne neki a kezével, mintha a szekér meg akarna állni. De mindez csak látszat volt; ahogy ő szaladt, úgy haladt a szekér is, eszeágában sem volt megállni és senki sem integetett feléje.

Francka fel-felkiáltott, de rekedt, vékony hangját a kocsizörgésben senki sem hallotta. Lábai egyre mervebben mozogtak és lépései egyre kisebbek lettek. Néha éppenséggel úgy tetszett neki, mintha visszafelé menne, mintha lábai alól elszaladna az út, vagy mintha vizen járna s a hullámok a végtelenségbe menekülnének előle.

— Várjanak! Várjanak!

Egyre többet botladozott a kövekben, egyre többet bukdácsolt az út egyik oldaláról a másikra. De az út mindenütt rögös és köves volt és a távolság csak nem fogyott közte és a szekér között. Mikor egy-egy facsoport mögött eltűntek a lovak, végigfutott rajta a hideg és úgy rémlett neki, soha többé nem fogja látni őket, örökre eltűnnek a domb mögött. Aztán az jutott az eszébe, hátha megkerülné a kanyarulatokat és az erdőn keresztül rövidítené a távolságot. És már át is ugrott az árkon. De alig tett tíz lépést, megrohanta a félelem, hogy eltéved. Visszaszaladt hát az országútra, miközben a hosszú, éles sás véresre sebezte az arcát. Ahogy ugrott, ballábával jobb cipőjének a kilógó fűzőjére lépett és elszakította. Egy pillanatra megállt, hangosan felzokogott, majd észnélkül rohant tovább.

Már a domb tetején voltak. Ott az út hosszú vonalon a gerincen vezetett tovább, amely csak itt-ott lejtő-sődött vagy horpadt be valamelyest, mintha ki akarna kerülni egy-egy öreg facsoportot. Néha kivillant a nap a lombok közül és messze ki lehetett látni a napfényben fürdő síkságra. A szekér lassan felért a domb tetejére. A lovak már kissé elfáradtak és keményen lépegettek, hogy csak úgy ropogott a kavics a patkóik alatt; fejüket majdnem a földig lógatták. A búcsúsok azonban jókedvűek voltak és vidám asszonyi kacagástól visszhangzott az erdő. A szekér mögött pedig, messze hátul, Francka bukdácsolt nagy szuszogással. A szekérről kicsinek és jelentéktelennek látszott: mintha csak egy furcsán felöltöztetett, fejebúbjáig poros rongybaba imbolyogna az úton. Hangja is olyan vékony és gyenge volt, mintha valaki a szórakozására nyomogatná a mellét, ő pedig sikoltogna, mint a játékbabák. Így szaladt szakadatlanul a szekér után és síránkozott vézna, vinnyogó hangján.

Egyszer aztán a szekéren egy kövér asszony hátrafordult, hogy igazítson egyet az ülőhelyén és amint megfordul és végigtekint a mögöttük kígyózó országúton, észreveszi Franckát:

— No, nézzétek! Még mindig utánunk szalad az a gyerek, a Drmaskinek Franckája!... Hé, gyerek! Megbolondultál?

Francka lódított egyet elgyötört testén. Hallotta, hogy hívják, érezte, hogy bántja őket, hogy megfélekeztek róla. Összeszedte minden erejét, rohant gyorsan, megkönnyebbülten. Minden fáradsága eltűnt, könnyei felszáradtak, mintha valaki hűvös kendővel törölte volna le arcát.

Mások is hátrafordultak és bámészkodtak feléje. De a kocsis tovább hajtotta a lovakat.

— No, nézd csak! És valóban még egyre szalad!... Ostoba leány!

Zsirovec, aki jókedvű, tréfás ember volt, így kiáltott feléje: — Hallod-e, leány! Minek jársz gyalog? Szállj a szekérre!... Gyalog lohol, mint a kutya a szekér nyomában!... Fogadok, ha ostorral elkergetnénk is, visszajönne és utánunk kullogna.

Egy sovány, ráncosképű búcsúsasszony, aki egy kosarat tartott az ölében, megszánta és ezt kiáltotta Francka felé:

— Ne légy olyan esztelen! Ne szaladj! Milyen ostoba is az ilyen fiatal teremtés!

Mérgesen villogott a szeme és nagyot köpött az útra.

A beszélgetések egyidőre elnémultak. Az összes búcsúsok hátrabámészkodtak a szekérről, arra a nevetni való, füligpiros rongybabára, amely csökönyösen lohol a szekér után. A kocsis azonban tovább hajtott.

Franckának kezdetben úgy tetszett, hogy a szekér valóban meg akar állni, hogy a lovak már lépésben mennek, hogy egykettőre az út baloldalára fordulnak és ott megvárják őt. Megint könnyűeknek érezte a lábait és felvillanyozva bukdácsolt a köveken, a pocsolyákon keresztül, amelyek az utolsó eső nyomaképen a terebélyes bükkfák árnyékában megmaradtak. De csakhamar észrevette, hogy a távolság közte és a szekér között nem csökken és egy pillanatra megállott, hogy pontosabban tájékozódjék. És csakugyan: a szekér mozgott és elől görnyedten ült a kocsis, baljában a gyeplővel, jobbában az ostorral.

— Várjanak! Várjanak!

De hát miért is nem állanak meg, hiszen látták és szólongatták is, hogy szálljon a szekérre? Érthetetlen rémület vett rajta erőt, hidegség szaladt végig a hátán, mintha jeges szél húzna a nyaka mögé és dideregtetné egész testét.

— Nem akarnak megvárni! — vágott beléje hirtelenül a gyanakvás és kemény, kíméletlen marokkal szorongatta a torkát... Látják és mégsem akarják megvárni. Ülnek a szekéren és részvétlenül nézik, hogyan rohan utánuk, hogyan jajgat és sír... És csak nevetnek rajta! Kényelmesen terpeszkednek az üléseiken, térdükre támasztott karokkal, kissé előregörnyedt fejekkel és csendesken nevetnek, mint a templomban az a zsidó, aki oldalt áll és nézi, hogyan ostorozzák Jézust.

Átugrott egy pocsolyát. Ugrás közben bal cipője lerepült a lábáról, maga pedig megbotlott és elvágódott. De tüstént újból talpon termett és félig mezítlábasan tovább rohant. A meztelen lábán kellemes hűvösséget érzett, könnyebben is tudott vele szaladni, azért — szinte futtában — a másik cipőjét is lerántotta. De csakhamar

megsínylette az éles kavicsokat, ujjai bele-belebotlottak a kövekbe és hamarosan vérezni kezdtek. Olyan kétségbeesés környékezte, hogy legszívesebben leült volna az útszéli fűre és meghalt volna. Korábbi nyugtalan félelme és bátortalan reménykedése eltűnt. Csak nagy-nagy szomorúság maradt a szívében, mint mikor valaki elrejtőzik a sötétben és nincs kinek panaszzkodnia.

— Sohasem érem be őket! — gondolta és biztosra is vette, hogy csakugyan sohasem érné be őket, ha a világ végéig és élete fogytáig szaladna is utánuk. Ez a gondolat lesujtóan szomorú volt ugyan, de Franckát olyan csodálatos nyugalom fogta el, hogy mindenféle egyéb dolgok is eszébe jutottak, minthogyha otthon a konyhájukban üldögélne, vagy ágyában heverne és nem loholna itt az országúton véres lábakkal egy szekér után, amely olyan messze van tőle, mint a nap az égen. Így eszébe villant az a régi vásárnap-este is és az a fényes, piros selyemkendő, amelyik ott hevert az asztalukon és olyan lágyan, sejtelmesen zizegett, ha az ember hozzáért a kezével. Úgy rémlett neki, hogy sohasem éri be a szerket és sohasem éri el a selyemkeszkenőt és hogy körülötte mindig minden ilyen szomorú és sivár lesz. Ha a világ végéig, ha napjai fogytáig loholna is, akkor sem érné el a selyemkeszkenőt, a vajaskenyeret... Minden öröm előtte, ő pedig véres lábakkal bukácsol mögötte...

Már sajgott egész teste és szemei előtt forgott a világ. Már arra gondolt, hogy megáll, leül és kissé megpihen. De azért csak loholt, egyre loholt, cipőjét, kenyerét és imakönyvét görcsösen a melléhez szorítva.

A Kovácsék szolgálégye — egy szélesvállú, pirosképű legény — végre is odafordult a kocsishoz:

— Na, hát állj meg már egy kicsit, hadd kapaszkodjék az a gyerek a szekérre!... Hogy lohol a szegény!

A lovak lassan kocogtak. A kocsis kényszeredetten hátratekintett és odaszólt:

— Most szedd a lábaidat! Sokáig nem várhatunk!

Francka meggyorsította lépteit, de ezek a léptek már olyan aprók voltak, hogy akármennyire igyekezett, nem érte be a lovakat, amelyek szélesen, keményen, biztosan poroszkáltak.

— Fuss, fuss! — kiabálták feléje a szekérről. És Franckában magában is egy rettegéssel és gyötrellemmel telt hang kiáltotta: — Fuss, Francka! Fuss, fuss! — De lábai kezdték felmondani a szolgálatot, hebehurgyán botladoztak, bukdácsoltak az út egyik oldaláról a másikra.

— Na, nézd! Most meg meg is állott!... Hé! Mi jut az eszedbe?

Francka feje mélyen lehorgadt, mint a fáradt lóé. Rekedten, szinte hörögve lihegett nyitott száján keresztül. Tágranyitott szemei maguk elé meredtek, de nem láttak egyebet a szekérnél, amely úgy himbálódzott, ringott előtte, mintha a föld rengene kerekei alatt.

— Gyí!...

Újra nekilendült, ugrott egy nagyot és már elérte a szekeret, már fölemelte a karjait, könyökeivel már neki-támaszkodott a szekérfenék hátsó deszkájának, hogy felkapaszkodjék... De ekkor a szekér újra megzökkent, meglódult, ő pedig elvágódott és homlokát véresre ütötte az országút kövén.

Úgy kucorgott ott a térdeire roskadva, arcával az út porában, mintha imádkoznék. Kenyere az út homokjában hevert, imakönyvét görcsösen kinyújtott karjában szorongatta.

Ekkor a szolgálégény leugrott a szekérről, odaszaladt Franckához és részvéttel hajolt föléje.

— No, kelj fel!... Nagyon megütötted magadat?

Vállai köré fonta izmos, vaskos karjait és könnyedén fölemelte. Széles, kerek arcán volt valami lágy, majdnem gyermekded. Ülőbe kapta, aztán fölszedte a porból a kenyerét, cipőjét és fellépett vele a szekérre. Francka felpillantott, a szemébe nézett és vékonyka, holtfáradt karjai bizalommal kapaszkodtak erős vállaiba. A legény maga mellett szorított neki helyet a szekéren, aztán odaszólt a kocsisnak:

— Hajts! — és a szekér megindult a síma, egyenes úton, a lombos bükkfák alatt...

Egyre jobban világosodott a lombok mögül. A nap már mélyen bennjárt az erdőben és az árnyékok harmatos foltjai között hosszú, fényes sávok reszkettek az úton és az erdő sötétzöld mohán. Néha a ritkuló fák mögött egy-egy pillanatra látni lehetett a síkságot, széles smaragdos rétjeivel. Az út már lassan lefelé tartott és végre egy domb lejtőjén, ropogó kövek és zörgő kavicsok fölött kifutott a síkságra.

Francka kerekretágult vidám szemekkel nézelődött a kibontakozó síkságon végig. Néha még megremegett, fel-fellihegett, mint hosszú zokogás után szokta az ember. Homlokán a zúzódás helyén jókora daganat vastagodott. Mezítelen lábai véresen-porosan kalimpáltak alá az ülésről. Fejkendője gyűrötten lógott a nyakán, haja összeborzolódott. De amint a völgyre esett a tekintete, arca merőben megváltozott: egészséges, élénk pirosság gyulladt ki rajta, sötétpiros ajkai megduzzadtak, szemei nyugodt örömmel nézegettek hosszú szempilláik árnyékában, néha-néha hunyorítva egyet a kápráztató fényes-

ség miatt, amely az égből egyre perzselőbben ömlött az istenadta földre.

Úgy rémlett neki, mintha meghalt volna akkor, amikor térdre roskadt, arcával az út porába zuhant és sem hallott, sem látott. És mintha most a fényességes mennyország felé, égi örömök elé libegne-lebegne...

Messziről már látni lehetett Gorát. A hegy tetején mély, bűgő hangon megkondult a harang és közel és távol a szomszéd dombok és halmok többi templomaiban is mindenütt megszólaltak a harangok. Egybefolyó zúgásukból is jól ki lehetett venni a plébániatemplom Szent Pál-harangjának öreg szavát. A levegő megtelt áhítatos, gyönyörűséges énekekkel. Erőtéljes, angyali zengésüknek árja néha bizonyára a nap tündöklő korongjáig is elhatott, aztán megint úgy elhalkult, hogy reszkető sóhaj-táshoz hasonlított.

A szekér a széles, síma országúton egészen kiért a síkságra. Kétfelől itt-ott egy-egy ház kuporgott csukott ajtókkal, csukott ablakokkal. Minden épkezsláb ember ott volt most Gorán. Szakadatlanul özönlöttek a búcsúsok, hol jobbról, hol balról kerülván el a szekerüket, amelyen már annyian ültek, hogy szinte roskadozott a teher alatt s a két vastagsontú ló már alig bírta húzni. A gyalogjáró búcsúsok itt-ott letértek az útról s a nedves réteken keresztül vezető ösvényeken közelítették meg a meredek hegyoldalt. Jól lehetett látni a fekete hangyák pántlikájaként lassan felfelé hullámozó-nyüzsgő hosszú embersort.

A szekéren Francka újra felhúzta a cipőjét. A szekér fenékdeszkáin heverő zsákvászonba nagyjából letörölte az út porát. Haját is megigazította, kendőjét is újra kötötte. Néha-néha zsebébe nyult, hogy meggyőződjék, megvan-e még az árva hatosa. Korábbi két-

ségbeesett levertsége tökéletesen eltűnt, minden nyom nélkül, mint ahogyan eltűntek azok az árnyékok is, amelyek valamivel előbb még ott sötétlettek a völgyben. Csak a teste rándult meg néha, miként a lomb a harmatban, ha felragyog a hajnal.

A szekér szép lassan kocogott a fordulónál. A lejtő közepe táján egy könnyű kocsi érte utol. A plébános úr ült benne. A férfiak tisztelettudóan megemelték kalapjukat, az asszonyok vontatott, litániaszerű éneklő hangon köszöntötték. A kocsi szinte elsuhant mellettük és egykettőre eltűnt a fák között. Felülről ezenközben egyre közeledett a zaj és egyre hangosabban morajlott a hegy, mintha vízeséshez közelednének. Egészen rejtélyes és ünnepélyes volt ez a morajlás és Franckának úgy rémlett, mintha lehorgasztott fejjel, áhítatosan lesütött szemekkel lépegetne egy nagy-nagy templomban, amelynek kórusáról hatalmas orgona bűg és a levegő tele van illatos, kavargó tömjénfüsttel. A fák mögül magas, szürke falak emelkedtek. A toronyban már harangoztak a kilencórai miséhez, de a harangkongás a közelség miatt úgy hangzott, mintha a föld alól jönne.

Végre egy nagy épület, a korcsma előtt megállott a szekér. Az asszonyok lassankint leszedelőzködtek elzibbadt lábaikkal, a szolga pedig az üres szekeret behúzta az udvarra. Francka ott állott az út közepén és nem tudta, merre menjen. A nagy zajtól és zibongástól, amely körülzsongta, szinte szédült a feje. Ösztönösen a szekér után ment. A szolga elmosolyodott, amint megpillantotta a szekér végében.

— Csak eredj nyugodtan! Ne félj, megvárunk! Ebéd után megyünk csak vissza.

És amikor Francka bátortalan léptekkel elindult, mégegyszer utána kiáltott:

— Ne félj semmit! Majd megkeresünk!

Francka a lejtőn hamarosan elvegyült az emberek között. Egy nagy térségre ért, amely a templom előtt terült el. A templom maga nagy és ódon épület volt, szürke, szinte az égig érő falakkal, úgyhogy a tövében álló gesztenyefák egészen törpéknek tetszettek. A templom nagykapuja tárva-nyitva volt. Széles kőlépcsők egész sora vezetett fel a bejáratig és az emberek állandóan hullámozottak rajta föl-le. A templomból harsányan zengő hang hallatszott ki a térre. Éppen prédikáltak. Az oltáron és az oltár körül égő gyertyák fényességében ragyogott a sok arany- és ezüstdísz. Szinte káprázott az ember szeme, ha rájuk nézett. A templom előtt ponyvasátorok egész sora fehérlett; mindenféle szép és drága holmit lehetett bennük vásárolni. Francka csak szorongatta hatosát a markában és úgy járt a nyüzsgő-zsibongó tömegben, mintha álmodnék. Minden sátor előtt nagy embertömegek ácsorogtak és Francka alig tudott keresztül furakodni rajtuk, hogy ő is láthasson valamit. Az árusító asszonyok szünet nélkül kiabáltak és mind kövérek és pirospozsgások voltak. A kíváncsiszkodó búcsúsok prézsmitáltak, nézegették a szentképeket, medáliákat, rózsafüzéreket, feszületeket, gyertyákat, ruhának való portékát, kötényeket, harisnyákat, keszkenőket... Mindenki össze-vissza beszélt; a hangok egymásba folytak, kereszteződtek, hol magasabb, hol halkabb z sivajgásban, szinte érthetetlen morajlásban olvadtak össze. Franckát magával ragadta a tömeg, valósággal úszott benne, mint az árban. Majd egészen a templom közelébe sodródott, a sátorok mellé, ahol gyertyákat, szentképeket és rózsafüzéreket árusítottak a jámbor búcsúsok számára. Aztán megint a mézeskalácsos sátorok előtt találta magát. Hatosát egyre a markában szoron-

gatta, de most még eszébe sem jutott, hogy vegyen rajta valamit. Csak nézelődött, bámészkodott és úgy tetszett neki, hogy minden szép tárgyat külön-külön élvez és hogy mindezt az ő számára remekelték.

A tömeg sodra most ismét fölfelé, a templom közélébe ragadta és egyszers csak azon vette észre magát, hogy már a templom lépcsőjén szorong. Mindenfelől tömegekben forrt-nyüzsgött a népség. Éppen a tízórai misére harangoztak, amelyet az ő plébánosuk mutatott be. A tömeg úgy megszorult a kapuban, hogy alig lehetett előre jutni. Egyesek még a kilencórai miséről jöttek és a megrekedt tömeget visszanyomták egészen a lépcsőig. Aztán megint nagy erővel előrelendült a sokaság. Így hullámozott jóideig ide-oda némán, türelmesen a hívősereg. Az emberek könyökeikkel csináltak maguknak utat. Nagy torlódás volt a szenteltvíztartó-oszlop körül is. Franckának háromszor is sikerült az oszlopig furakodnia, de háromszor is viaskodott. Nagy igyekezettel nyújtogatta a kezét, hogy ujjait a szenteltvízbe mártassa és keresztet vethessen vele. De meg sem tudott mozdulni és csak a szájáig ért megnedvesített hüvelykujjával, mert karját a tömeg a testéhez szorította.

Az oltár előtt élesen megcsendültek a csengetyűk, a kóruson felbúgott az orgona és az oltár felől illatos füstfelhő emelkedett a mennyezet felé.

Francka már a templom közepén állott a padok mellett. Lassan térdreereszkedett, nagy áhítattal lehajtotta a fejét és felnyitotta az imakönyvét. Elképzelhetetlen gyönyörűségnek édességes érzése fogta el és a legszívesebben felsírt volna a nagy-nagy boldogságtól. Lassan szedegette a betűket a szép miseimádságokhoz. Ajkai mozogtak, szemei megnedvesedtek, orcái lángoltak. A jólismert titkosértelmű igékből — amelyek olvasás közben

az ember gondolatait idegen tájak, a korábbi élet bűnei és a jövő reményei felé terelik — menyeyi gyönyör áradt, amely színültig megtöltötte a szívét. És mintha e szentséges igékből csilingelt volna a misecsengengetyűk vékony csilingelése, bűgött volna az orgona mély bűgása, áradt volna a tömjénfűst finom illata, amely a hívők feje fölött úszott és az egész áhítatos tömeget betakarta a maga libegő, légies fátyolával. Francka már alig merte halkan, magában szótagolni az imákat, amelyeknek öreg, fekete betűi az imakönyv lapjairól rejtélyes nyugalommal néztek a szemébe, akárcsak az Istenanya képe az aranyos oltárról. Törékeny kis teste egyre mélyebbre csuklott alázatában, feje lehorgadt és szemei könnyekkel harmatoztak imakönyvére. Minden bűne eszébe jutott; eszébe jutott az édesanyja és Nezska és töredelmes, mély-séges bánatot érzett, mert sokszor és sokat vétkezett irányukban. Úgy térdelt ott, mintha úszó felhőkön térdelpelne. Alig látott csillogó, vezeklő könnyeitől, alig érezte lábait. Néha egyenesen úgy tetszett neki, mintha mozogna, mintha emelkednék, mintha térdenállva lebegne a levegőben, miként gyakori álmaiban, amikor kiterjesztett karokkal, állva repült a sárgakalászos mezők felett s lába ujjai sem érintették a kalászosok hegyét — és körülötte minden: az egész templom, az oltár, az Istenanya az oltár tetején, minden vele együtt lassan, halkan úszott fölfelé az illatos tömjénfűst bodor felhői között számtalan gyertya reszkető fényében.

Így szökött ki lelke ebben a szeretettel és háládatossággal teli órában igénytelen, vézna testéből, amely ott remegett nagy megindultságában a kemény és hideg kőpadlón.

Mise után a sátorok között bolyongott. Lassan lépetgetett, elmélázó szemekkel nézelődött. Ha valaki beléje

ütközött és félrelökte: észre sem vette. Egy érmet és mézecskalácsot vett Nezsának. Három krajcárja maradt. Ezeket belekötötte keszkenőjébe. Közben lassanként ürült a templom környéke; az emberek vagy a korcsmába széledtek vagy a fűbe telepedtek és falatoztak. Egyesek már hazaindultak és a domb lejtőjén már jó mélyen kanyargott a búcsúsok egy-egy távozó csoportja.

Francka is elment a korcsmajuk udvarára, megkereste a szekéren kendőbe kötött kenyerét, aztán a korcsma mögé ment, az udvar túlsó oldalára, ahonnan messze lehetett látni a hegy alatt elterülő völgybe. Fényárban úszott az egész völgy, ezüstpor szitált a meszeségben; egy alig-alig látszó távoli domb tövében valami fehér folt csillogott — Ljubljana. Elbűvölten szemlélte az eléje táruló képet és szíve hangosan dobogott boldog izgalmaiban. Ljubljana — óh mesebeli, csodálatos Ljubljana! Olyan kimondhatatlanul gyönyörűsége és olyan elérhetetlenül messze vagy, mint maga a mennyország! Mereven bámult a távol ezüstködébe és lassacskán kivette a tündöklő tornyok, a fehér paloták körvonalait. Úgy ragyogtak ott ezek a mesebeli paloták, mint templom templom mellett. Ó, messze, nagyon messze van Ljubljana! Gyalogszerrel sohasem érne oda. Oda vágyakozott, de ez a vágya olyan boldogító és csendes volt, mint ahogy néhanapján Tündérországba vágyik az ember — ahol minden dolog cukorból és kalácsból van, — vagy magába a mennyországba, ahol angyalok muzsikálnak és énekelnek.

Olyan tiszta volt a lelke ebben az órában, mint a csodatevő forrásvíz és szemernyi szomorúság, cseppnyi keserűség sem lakozott benne.

Ekkor a korcsmából kijött jószívű útitársa, a kerekkepű szolgalegény és megkínálta pohárka borral és darabka papírba csavart pecsenyével.

— Látod, látod, mekkora daganat nőtt a buksi fejen! — mondta és vastag ujját végighúzta Francka homlokán. — Nesze! Igyál és egyél! Még egyhamar nem megyünk...

Ezzel a legény visszament a korcsmába és otthagytá Franckát. Pedig Francka nem bánta volna, ha marad. Kiitta a borát és jókedve kerekedett. Mesélni, nevetni szeretett volna. A sültnek felét megette, felét visszacsavarta a papírba édesanyja és Nezska számára.

A búcsús asszonyok sokáig üldögéltek még a korcsmában és bizony már jó későre járt az idő, amikor elbújtak és a szekérre kezdtek cihelődni. A nap már jól aláhanyatlott s a lejtő már árnyékba borult. Csak lent a völgyben sütött ki ismét a nap. De minél inkább közeledtek a tulsó oldalon strázsáló dombokhoz, annál rohamosabban alkonyodott. Már a völgy közepe táján hosszú árnyékok léptek ki a fákból, bokrokból, házikókból és lassacskán belepték, elborították az egész völgyet, sőt már a tulsó dombok és hegyek lejtőire kapaszkodtak. Francka visszánézett... Ott emelkedett az ég felé Gora búcsújáró szent hegye; felét már beárnyékolta az alkonyat, de az utak és ösvények még mindig tele voltak hazabaktató búcsúsokkal, szekerekkel. Messziről úgy rémlett neki, mintha egy ponton vesztegelnének, mintha egyhelyben forognának szekerük kerekei...

Erdőbe értek, hűvösödő árnyékba. Az útmenti fák halkán, rejtélyesen suttoztak körülöttük. A lovak lassan húztak, a kocsis nemigen nógatta őket. Az asszonyok hangoskodtak, a férfiak jóízűen nevetgéltek. Piros és vidám volt minden arc. Franckát kellemes érzés ringatta-

hintálta s elálmosodott. Megint a szolgalegény mellett ült, a kocsismögötti első deszkán. Fejét a legény karjára hajtotta. Ülésben szorongatta imakönyvét, mézeskalácsát, papírbacsavart félpecsenyéjét és megmaradt falatka kenyérét. A viláért sem mozdult volna meg, akár élete végéig, akár a világ végéig is elszekerezett volna így ebben a langyos árnyékban, ezek között a halkan sutogó fák között. A különböző hangok egyetlen kellemes, édeskés zsongássá folytak össze a fülében; szeme már csak a gyorsan suhanó-változó árnyékokat látta, de egyébként mintha a szekér egyhelyben vesztegelne, s mintha a fák rohannának el mellettük. Lassan felértek a hosszú gerincre, aztán megint lefelé tartott az út. Nem messze előttük egyre hangosabb zúgás morajlott s a szekér odaért a malom elé és megállott. Francka felocsúdott álmatag révületéből, felnyitotta szemeit és a malom láttára nehéz súly gördült a szívére: egy szomorú, homályos, félig már elfelejtett emléknek fájó keserűsége...

Már majdnem besötétedett, amikor a faluba értek. A szekér még többször is megállott egy-egy ház előtt s a búcsúsok sorjában leszedelőzködtek róla. Francka is leszállt egy ilyen alkalommal a házuk közelében. Lábai egészen elzsibbadtak a hosszú, merev üléstől. Lassan lépetgetett házuk felé és úgy érezte, mintha idegen, ismeretlen vidéken járna, amelyet csak álmában látott valamikor régesrégén.

Édesanyja már várta a küszöbön:

— Na, csakhogy hazakeveredtél!

Francka az asztalra tette a darabka sütlhúst, a megmaradt kenyeret és a mézeskalácsot. Anyja és Nezska mindjárt nekiestek a harapnivalónak. Aztán kibogozta keszkenőjét és odanyujtotta anyjának a megtakarított három krajcárt; anyja tüstént el is dugta. Francka szíve

tele volt, mesélni szeretett volna, de valami visszatartotta; ránézett Nezsikára és anyjára és — nem mesélt.

— Hát a homlokodon mi van? — kérdezte anyja.

— Elestem, amikor a szekér után szaladtam.

— Még agyonütöd magadat egyszer, te mafla!

Francka szívébe csöppnyi keserűség csurrant, de azonnal el is párolgott.

Egykettőre lefeküdt, beletemetkezett a paplanba és elaludt.

Amikor behúnyta a szemét, a Kovácsék szolgalegénye lépett eléje, szép ünnepi gúnyában. Most egészen másnak látta, mint nappal. Ő maga is gyönyörű ruhában ékeskedett, a fején pedig olyan koszorú pompázott, mint az első áldozásnál. Az izmos, magas szolgalegény ölébe fogta és vitte, egyre messzebb és egyre feljebb... A búcsújáró Gora, a palotás Ljubljana, a zöld hegyek és mosolygó völgyek szürke homályban úsztak alattuk, fölöttük égi fény ragyogott. Lent, Gora tövében pedig egy szekér döcögött a lejtőn, s a szekér nyomában egy szegény gyerek loholt, szegény Francka, poros, foltos szoknyácskában, vérző lábakkal, könnyes szemekkel; sírt, jajgatott, kiabált, de a szekér nem akart megállni, utasai pedig jóízűen nevetgéltek. Így loholt, rohant sokáig, egészen a világ végéig, egészen élete fogytaig, amíg össze nem roskadt az út porában.

Francka fehér ünnepi ruhájában és koszorús fejével csak állt, és a tündöklő magasságból értelmetlenül bámult a völgybe. És bámult-báméskodott mellette a szolgalegény is, és a szíve megtelt szánalommal.

II.

FANNY.

AMIKOR FRANCKA tizennégyéves lett, szolgálni küldték. A jelentéktelen, vézna gyerek, — akit a domb tetején majd feldöntött a szél — máról-holnapra nagyleánnyá fejlődött, s a sovány gyerekestet szögletes idomai szinte észrevétlenül nekigömbölyödtek.

Arca sápadt volt, mintha sohasem égett volna nap-sütésben; piros ajkait kissé nyitva tartotta, hogy erős, fehér fogai kivillogtak mögülük; szemei melegen, derűsen és nyiltan néztek a világba sűrű szemöldökei alatt. Ilyen volt Francka, amikor tizennégyéves korában szolgálni küldték.

Unalmasan, csendesen pergett az élet Lesevje-ben. De talán csak azért tetszett Franckának olyan csendesnek és unalmasnak, mert a nagy üres ház olyan volt, mint egy óriási sír. A kicsi falu alig állott tíz házból, de mégis messze környéken Lesevje volt a legcsinosabb, legúrabb falu, az első az összes falvak között, amelyek ott laptak — szétszórtan — a hegyvidék lejtőin. A hegység majdnem félkörben emelkedett a tágas síkság fölé. Itt ott meredek szirtek csipkézték, másutt viszont hullámos hegyhátta szélesült, tarkítva zöld legelőkkel, szakadékokkal és sziklás szurdokokkal, amelyeknek mélyén ta-

vasszal fürge források csörgedeztek. A koszorúzó hegyek tövéből mindenfelől kisebb-nagyobb erek-csermelyek siettek a körülzárt síkság felé és ott csendes, lomhavízű folyóvá egyesültek.

Nem messze a túlsó hídfőtől, alig pár lépésnyire a minapában átépített és újrafestett kápolnától egy nagy, kétfelől magas kőfalakkal kerített szép kastélyszerű épület büszkélkedett. Kőkerítése vagy harminc lépésnyi hosszban az út mellett húzódott, aztán egy gidres-gödörös dűlőút mentén felfutott a dombra, s egy jókora gyümölcsöst hurkolt körül. Úgy állott ott magányosan, fehérre meszelt kérkedő falaival a ház, mint egy vár. Ablakai szigorú szemekkel leskelődtek a magasból maguk körül. A pirosszínű balkonra néha-néha kiállott a gazdája hosszúszerű pipájával, s a völgy felé nézelődött. Sokáig elácsorgott így az erkélyen és elégedetten mosolygott: ameddig szeme ellátott, minden őt uralta.

Csak a déli oldalra nem láthatott a balkonról. Ott a domb lejtőjén, — alig tíz lépésnyire a kastély kőkerítésétől — egy hosszúkás, rozoga, földszintes ház szerénykedett és sötét szemekkel, ellenségesen nézett farkaszemet az új kastéllyal. Marisevka, — egy élemedett özvegyasszony — volt az ütött-kopott ház gazdája, a kastélyé pedig a pocakos és jókedvű Szlokár, aki csudálatos gyorsasággal gazdagodott meg. Csak úgy repült a pénz mindenfelől duzzadt zsákjaiba; záporként ömlött felülről és kiapadhatatlan forrásként bugyogott a föld alól. Óriási, mindig éhes pókként fonogatta a maga könnyörtelen hálóját, s a közelben már mindent elnyelt: a dombtetőkön és lejtőkön lógó házikók köröskörül már mind az ő markába kerültek, s aki zsellér, árendás csak élt a környéken, az már mind az ő robotosa, bérese, nap-számosa volt. Az egyik a fűrésztelepen, a másik a

mezőin, a harmadik az erdőiben verítékezett és a téglagyárában is a plébániának több mint száz híve dagasztotta a sarat. Ő maga csak ácsorgott a piros balkonon, elégedetten mosolyogva, esténként pedig vidám társaságával tivornyázott.

Francka Marisevkánál szolgált. Őreg, szikár özvegyasszony volt Marisevka. Arcán és karjain száz ráncot vetett már a bőr, szemei mérgesen, bizalmatlanul pislogtak. Papucsban járt, hogy ne lehessen hallani lépéseit; mindig váratlanul toppant elő, s megállott a szívverésed, ha ilyenkor rádvetette átható szemeit. Nem beszélt hangosan, de sziszegő suttogását mégis messzire meghallották. Nem bírta a zajt és néha egész nap feküdt bekötözött fejjel, ha véletlenül valami zenebona támadt a közelében. Ha mennydörgött, ágyába bújt, paplanját a fejére húzta és úgy nyöszörgött, mintha ököllel dögönyözték volna. De a világosságot, a verőfény káprázatát sem szerette. Az ablakait mindig függönyök takarták, minden szobájában félhomály borongott és még az istálló ablaknyílását is bedeszkáztatta, bár maga sohasem jutott ki az istállóba.

Mindig fekete ruhában járt. Nagyon vallásos volt: vasárnaponként felvette fekete selyemruháját, fejére fekete csipkekendőt kötött és zöldernyős ócska kocsiján behajtott a nagymisére a félóra járásnyira fekvő mezővároskába. A híd melletti kápolna sarkától a réteken túl fehérleő többi házikót is jól lehetett látni.

Marisevka fukar vénasszony volt és éppen azért fogadta meg Franckát, mert benne olcsó mindenest, szobaleányt és kiszolgálóleányt kapott. Csak éppen a szolgálai teendőket nem bízhatta rá, mert ahhoz Francka még gyenge volt. A szolga egy fiatal, nyurga, féligsüket, fél-

kegyelmű legény volt, aki örökösen tett-vett és szünet nélkül vigyorgott. Fizetést ugyan nem kapott, de azért nagy tiszteletben tartotta Marisevkát, sőt valósággal félt tőle. Mezei munkára Marisevka a szomszédság zsellér- és árendás asszonyait fogadta meg, akiknek egy-egy huszast fizetett napjára. Sűrű sóhajtasok között kötötték ezek — munka végeztével — kendőikbe a vékony napszámot, de azért mégis minden évben beállítottak, sőt kéredzkedtek is munkára. Marisevka jó lélek volt a maga módja szerint, de — amikor egy zsellért pörrel fenyegetett, mert fia egy podvás répát lopott el a mezejéről, s a zsellér e miatt szemére vetette zsugoriságát — kezeit tördelte és őszinte megbotrányozásból könnyezett.

Korcsmája is volt Marisevkának, de ember alig vetődött feléje. Csak nagynéha, ünnepnaponként tévedt valaki ebbe a sivár hodályba, de az sem maradt meg sokáig. Valami penész-, sőt szinte halottszag terjengett a levegőben. Isten tudja honnan és miért? A betévedő vendégnek elment a kedve a mulatozástól, csendesen megült pohár bora mellett, félénken nézegetett maga körül, aztán hamarosan fizetett és elpárolgott, a nagy vendégszoba pedig ásított az ürességtől. De azért Franckának mindennap meg kellett mosnia az üvegeket, a kanalakat és villákat; mindennap söpört, törölgetett és súrolt. Így parancsolta ezt Marisevka, aki ott topogott körülötte papucsában és figyelte, hogy az ő utasításai szerint történik-e a munka? És Francka porolt, szakadatlanul takarított és törölgetett, mert egy-kettőre poros lett megint minden bútor és pókhálós minden szobasarok. Még a legyek sem szívelték ezt a fülletleg, dohos levegőt: még kivételesen sem lehetett hallani züm-mögésüket az ablak vagy a fal felől.

Nagyritkán meglátogatta őket Marisevka édesanyja is szülőfalujából, amely jó messze a hegyeken túl feküdt valahol. Ilyenkor Francka kenyeret és üveg bort tett elébe. Aztán a két öregasszony magára maradt a tágas, üres és homályos szobában, összedugták a fejüket és órákon keresztül suttoztak, csak a jó Isten tudja, miről. Anyja bábaasszony volt; valamikor ő tartotta Marisevka egyetlen fiát a keresztvíz alá; de a gyerek hároméves korában himlőben meghalt. Mostanában már alig keresett valamicskét, mert a mezővároskában új bábaasszony telepedett meg, fiatalabb, nyájasabb és beszédesebb, s az emberek inkább ahhoz mentek. Ilyenkor az öreg komoran és vésztojósóan nézett messziről a szerencsésebb vetélytárs kacsázó alakja után.

Igy szoktak üldögelni egymáshoz bújva, két rossz-kedvű, mogorva vénasszony, két csontos, fakósárga arc, két hegyes ormány, vékony halavány ajkak, apró, serét-szerű, komor szemek, amelyek mindig bizalmatlanul pillogtak, mintha csupa ádáz ellenség állna körülöttük. Ha az ember éjfél tájban rájuk nyitott volna, megdermedt volna ereiben a vér a rémülettől... Amikor az öregasszony elment, magával vitte Francka megtakarított pénzét is azzal a figyelmeztetéssel, hogy legyen szorgalmas és szófogadó. Francka mindig megkönnyebbült, valahányszor a vén bábaasszony eltávozott, s az ablakon keresztül megnyugodva leste, hogyan botorkál sötét, hosszú kendőjébe burkolt, görnyedt alakja a gidres-gödrös úton lefelé.

Egyszer aztán az történt, hogy egy hosszú bőrkabátos, magaskucsmás ember állított be a házba és Marisevkával akart beszélni. Keresték, de sehol sem találták. Francka a homályos falépcsőkön felszaladt a padlás-szobába is. Olyan volt ez a padlásszoba, mint a sír:

néma, dohos és penészszagú. Csak egy kerek ablaknyíláson keresztül világított be éjjelére egyetlen fénysugár... Franckának úgy rémlett, mintha valami megmozdult volna az ablak mellett... Marisevka állott a nyílásnál. Szörnyű volt az arca: hasonló azokéhoz az elátkozott angyalokéhoz a templomban, akik szent Mihály arkangyal pallosának csapásai alatt eltorzult, visszataszító arccal és fogcsikorgató gyötrelemmel hullottak a feneketlen pokolba. Marisevka leshelyéről a büszke kastélyt kémlelte, amely tágas kert közepén a hosszú kőfal mögött emelkedett és ragyogott a tavaszi verőfényben. Ettől a látványtól torzult el az arca; akkora kín és fájdalom ült ki arcvonásaira, hogy már a gúny utálatához hasonlított. Francka a rémülettől elsikoltotta magát, megtorpant, aztán hanyatt-homlok visszarohtant a lépcsőkön. Marisevka is utána kullogott, de arca már megint nyugodt volt és jéghideg, szemei pedig szigorúan és ravaszul pislogtak, mint rendesen.

Igy élt Francka ebben az elátkozott házban. Már egy évig szolgált és napjai eseménytelenül peregtek. Marisevka álmait nem zavarta semmi. Ebben a remeteszerű, síri magányban azonban mégis történt valami Franckával. Kora hajnaltól késő estig megfeszítetten dolgozott, de csak a kezei lettek a munkától vörösek és érdesek. Arca egyre üdébb és fehérebb lett... az elátkozott ház rejtélyes némasága árnyékként borult rája. Nagy, nyugodt, ártatlan gyermekszemei bánatosak lettek és sóvárgó álmokat rejtegettek. Kissé hajlottan, de könnyedén, szinte hangtalanul lépkedett, hogy ne nyugtalanítsa Marisevkát. Hangja lágy volt és csendes, szinte túlságosan halk. Mozdulataiban kissé már hozzá hasonult azokhoz az árnyakhoz, amelyek éjjelenként az udvaron, a pitvarban, a szobákban lézengtek, s ame-

lyektől ösztönösen rettegett, mert nem tudta, honnan jönnek és hová mennek.

Az egész ház tele volt valami nagy-nagy sóvárgással, amely keserű irígységhez hasonlított. A haldokló sóvárgása volt ez az élet után. A halál árnyéka egyre súlyosabban ránehezedett az elátkozott hajlékra és a benne sóhajtozó és sóvárgó emberekre. Már csak egészen kivételesen tévedt be hozzájuk egy-egy tapasztalatlan idegen; mindenki messziről elkerülte a roskadozó hajlékot, mint a temetőt. Néha még ünnep évadján sem nyitott rájuk senki teremtetett lélek egész áldott nap. Franckát el-elfogta a félelem, ahogy órákhosszatt egyedül üldögélt a tágas, félhomályos ivóban. Nap sohasem süttött még a háztetőre sem; hátul magas diófák terebélyei fogták fel a sugarait, elől a magas kastély falai vetettek hosszú árnyékot a hajlékra... A kastélybeli vidám élet árnyai messze túlnyúltak a tetőn még az udvarba és a mögötte elterülő mezőkre is.

Egyszer Franckát is elfogta a kíváncsiság és lesbe állt a padlásszoba kerek ablakához. Kissé felemelte a nehéz függönyt, kissé aláhajolt és bámult, csak bámult sokáig, gondolkozás nélkül, mintha meg volna ígézve. Összehúzott szemöldökkel, összeszorított ajkakkal, mozdulatlanul állt az ablak előtt, de a szívét nyugtalanság fogta el és elvágyakozott. A sóvárgás, amely a vén ház vedlett, repedezett falairól, a komorszínű bútorokból áradt, s amely még a házmögötti öreg diófák ágai között is ott suttogott-kísértett, Francka szívére nehezedett. Maga sem tudta, honnan s miért e kesergés, e gyötrődő vágyakozás a szívében.

Már a második tavasz is elment, valósággal elsuhanant mellettük és megérkeztek a langyos nyári alkonyatok.

Egy este Francka felfelé ballagott a dombon... Mintha valaki a kezénél fogva vezetné... Az eleven sövény mellett lépegetett az agyagos ösvényen, majd ismét lefelé a víz irányában. A keskeny, zöldesszínű víz mentén — amely olyan titokzatosan, mélyen és nyugalmasan kanyargott, hogy az embernek hátán végigfutott a hideg — homokos út vezetett. Kicsiny, hosszúkás, katlanszerű völgyben futott tovább, amelynek csak egyfelől volt nyílása. Hátról merőleges, szürke szirtfalak meredtek az égnek; hasadékaikból bokrok zöldje enyhítette a kép zordonságát. A patak forrásánál egy sziklán fakápolnácska őrködött, s az előtte álló Istenanya piros palástja már messziről virított. Az égbolt rózsaszínbe hajló kék kupolaként tündökölt fölötte. Langyos, jóleső melegség töltötte meg az ember szívét, ha a kápolna felé nézett. Lent a völgyben azonban már alkonyodott, a fák messziről egyszínű feketének látszottak, a patak vize pedig úgy megbújt a völgy fenekén, mint valami álnok kígyó. Csak a homokos gyalogút és az aranyozott mécses ragyogott az Istenanya kápolnájának szobra előtt. A leáldozó nap utolsó sugarai csillogtak rajta, jelölve a nap odaadó hódolatának.

Francka a homokos úton lépkedett, amerre a láthatatlan kéz vezette. Egyszer csak egy magas, úriasan öltözött férfi jött vele szemben. Az alkonypír előmlött egész alakján, és ebben a bíbor sugárzásban csodálatosan szép volt az arca, akárcsak a felettük tündöklő égbolt, amely felé hiába sóvárog a szív: nem érheti fel csak vágyódó szemeivel.

A férfi csodálkozva állott Francka előtt, és Franckának is mintha gyökeret vert volna a lába: összekulcsolt kezekkel, lehorgasztott fejjel, sóbálványként állt meg a férfi előtt.

— Ki vagy? Hogy hívják az édesapádat?

Francka azt hitte, menten térdre kell esnie.

— Milyen finom arc!... Honnan szedted ezt a harmatos pofácskát? Itt a környéken nem látni ilyeneket... Megfogta a kezét.

— Milyen érdesek a kezeid! Ha a jövőben élém kerülsz, dugd el őket!

Francka tüstént a háta mögé bujtatta a kezét, mire a férfi elnevette magát.

Megmondta neki, mi a neve. És megmondta azt is, hogy az elátkozott házban lakik. A férfi erre közelebb hajolt hozzá és figyelmesen vizsgálta az arcát.

— Látnod, Francka, most már tudom, miért nézegettem néha órákon keresztül az elátkozott ház felé. Nem te álltál olyankor a lefüggönyözött ablak mögött? Vagy nem leskelődtél felénk a zsalu nyílásán?...

Francka megremegett.

— Nem láttalak, de azért biztosan tudtam, hogy abban a nagy kriptában néha megdobban egy szív, hogy néha megmozdul valami a sötétben, mintha egy bentrekedt napsugár igyekeznék kivergődni a rideg kriptafalak közül...

Leültek az útmenti padra. Lassan leszállt az éj és az éjtszaka csendjében jól lehetett hallani a víz halk mormolását: a kígyó éjnek évadján felocsúdott kábulatából, és lassan tovakúszott-tekergett. A sötét szirtfalak szédítő magasságban meredeztek mögöttük, s az ég olyan végtetlenségig messze volt tőlük.

A férfi gyengéden magához szorította Franckát, úgy, hogy forró arca a vállát érintette. A hangja lágy volt, megejtő, rejtélyes és nyugodt, mint magának a tündéri éjtszakának a varázslatos hangja, vagy mint a víz selymes csobogása, vagy a lombok titokzatos suttogása.

Művészlélek volt és olyan dolgokat is látott, amelyek nem léteztek. És örült, hogy látta őket. Örült a saját meleg, lágy hangjának is, amely az éjtszakából és az éjtszakában zengett, és maga is olyan mámorosan hallgatta, mintha maga az éjtszaka mesélné neki bűbajos, vén meséit. A leánygyerek, aki mellette reszketett és tágranyitott szemekkel bámult fel az arcába, szintén csak egy parányi részecskéje volt ennek az éjtszakának; azoknak a meséknek a szülőtte, amelyeket az éjtszaka ihletésére őmaga talált ki.

— Amikor idejöttem, ebbe a síri magányba, ahol már alig piheg az élet, éreztem, hogy a közelemben vagy, Francka. Beteg és szomorú volt a szívem és idejöttem, mert tudtam, hogy te is itt vagy. Amikor az elátkozott házra esett a tekintetem, megéreztem, hogy királyné lakik benne, és hogy vár rám. Minden este itt sétáltam, ezen az úton és vártalak. És bánat nehezedett a szívemre, mert nem jöttél... Hol is jártál olyan sokáig? Hát nem gondoltál reám?...

És Franckának úgy rémlett, hogy valóban mindig csak őrá gondolt.

— De csodálkoztam is rajtad, Francka, amikor először megpillantottalak itt. Hogyan, hogy a fejedem nem látok széles, fehér kalapot, amilyent régi képeken és spanyol regényekben hordanak a szerelmes pásztorleányok? ... Ismertem Párizsban egy nőt, aki így öltözködött. Nagyon hasonlított rád és én szerettem, mint ahogy téged is szeretlek. Egy óriási ódon házban éltünk. A ház mögött jókora kert terült el, amelybe sohasem lépett idegen ember lába... Ott sétálgattunk a holdvilágnál. A szűk ösvényeket felverte a szálas fű, buján kuszálódó rózsabokrok állták el útjainkat, s néha megvérezte egy-egy rózsatövis az ő kicsi fehér kezét, s piros vércsepp

csöppent fehér szoknyácskájára... Egyszer üresnek, kihaltak találtam a házat; az ablakok be voltak zsaluzva, úgyhogy kiterjesztett karokkal botorkáltam szobáról-szobára a sötét lakásban. Hívtam, szólongattam minden szobában... De azok a szépséges nevek, amelyeket esténként sétáinkon kigondoltam, most ijesztően visszhangzottak az üres szobákban, mintha valahonnan megszűrő fellegzetne valaki. Kimentem a kertbe, és képzeld el, Francka, szomorúságomat!... minden rózsánk elhervad, a bokrok kiszáradtak, ráncos, gémberedett, sárga leveleik a földön zörögtek. És amikor a szomorúság lehorgasztotta a fejemet, a sárgult avarban egy fülemüle pöttön testét pillantottam meg. Ez a fülemüle énekelt azelőtt sétáinkon. Most ott feküdt a hátán holtan, kissé nyitott csőrrel és kuszált, sáros tollazattal. Melléje térdeltem az avarba és zokogni kezdtem: meghalt és minden meghalt övele...

— De látod, Francka, nem hagyott el mégsem búcsúszó és szerelem nélkül. Mert a szíve kegyes volt és irgalmas. Amikor rámnehezedik az élet és olyan bűbájosan szép az este, mint a mai: visszatér hozzám és vég-hossza nincs a csókjainak, mint azelőtt. A képe ott lóg a szobámban... Széles, fehér kalap, színes blúz, fehér szoknya... A te szemed még nem látta azt a képet és megszegeztelenítene a tekintetével. Mert abban a pillanatban, amelyben megmutatkoznál a világ előtt, nem lennél többé az enyém. A mohó és irigy emberi szemek elrabolnának tőlem... Ha fáj az élet, ő esténként leszáll hozzám, mellém ül, karjait a nyakam köré kulcsolja, ahogyan most te, Francka... De nemcsak a szobámban látogat meg; mindig a közelemben van, hogy vigasztaljon magányomban és szomorúságomban. Ha alkonyatkor az erdőben barangolok, és már alig szűrő-

dik egy kis világosság a sötét szálfákon keresztül, s a bokrokból és barlangokból árnyak settenkednek elő és fekete kezeik mohón összeszedegetik az aranypénzt, amelyet a nap olyan bőkezűen szórt szét erdőszerte: ő van az eszemben és egyszercsak azon veszem észre magamat, hogy mellettem lépked, érzem a karját, amint az enyémbé ölti. És nem fogy ki a vigasztaló szavakból... a szívem ajtaja elé áll, nehogy szomorú gondolatok lopódzanak beléje. És simogatja irgalmas angyali kezeivel a homlokomat és a hajfürtjeimet, ha szembe találom magamat bűnös életemmel és elfog a félelem...

Szemei álmodozva, elmerengve csillogtak; a nyári éj mélézött bennük. Beszéd közben jobbkezeivel cirógatta Francka selymes fürtjeit, s közbe-közbe végigsimította vállán nyugvó hűvös homlokát.

— Mi a neve? — kérdezte Francka. S a férfi annyira csodálkozott a kérdésén, hogy majdnem elnevette magát.

— Fanny!... Te kérdezed, mi a nevem? Fanny, gyönyörűséges, jóságos Fannym! Miért nem kérdezted még, merre jártam olyan sokáig, miért nem gondoltam olyan régóta rád? Hűtlen voltam hozzád, Fanny... De én ismerem a te könyörületes szívedet és tudom, hogy nem fogod tőlem elfordítani orcádat azért, mert megtagadtalak. Te már megszoktad az én hűtlenségemet és mindig kegyesen megbocsátasz nekem, mint az anya, aki megbocsát rossz fiának, mielőtt még az megbántaná... Vajjon emlékszel-e még, hogy egyszer egy teljes álló hétig nem jöttem hozzád, mert egy szép spanyol nő lábai előtt térdeltem, és az ő szemeinek sötét tüze lelkemnek minden tisztaságát és hűségét felperzselte. Mikor aztán betegen, halálos szomorúsággal visszatértem hozzád és házad sötét lépcsőin, szűk folyosóin szemérmes koldusként, megszeppent, megriadt gonosztevőként bujkáltam

és térdeimen kúsztam-közeledtem szobád ajtajához — emlékszel-e, milyen szeretettel hajoltál fölém, hogyan melengtetted hideg orcámat forró csókjaiddal és milyen harsogó vidámsággal dalolt azon az estén a fülemüléd, amely megbetegedett, amikor elhagytalak, és hét nap és hét éjjel némán gyászolt?! Szegény fülemüle!... Vajjon emlékszel-e még rá, Fanny?

Hátuk mögött a sűrűben csattogni kezdett lágy, édes hangján egy fülemüle. Mindketten ösztönösen megremegtek... Az ő tiszteletükre énekelt dalos torka, mintha rügyfakadás volna és mintha még nem találta volna meg a párját.

— Most megtaláltalak, Fanny, és most melletted maradok! Legalább is egy hétig, Fanny!... És amikor újra elhagylak és elfelejtelek, ne búsulj és bocsáss meg, mint ahogy eddig is mindig megbocsátottál!...

Gyengéden felemelte Francka arcát és ajkon csókolta. Aztán felálltak és sétálgattak, mint két testvér, kéz a kézben. Meg-meglóbálták karjaikat és kacagtak... Kacagásuk puha, kissé riadt és fojtott volt, és beleveszett a suttogó lombok zúgásába. A sötétkék égbolton sűrűn ragyogtak a csillagok. De kelet felől derengeni, pirkadni kezdett; a hold volt éppen felkelőben, és gyorsan, vidáman közeledett feléjük, mintha egy láthatatlan fekete kéz nagy fényes szövétneket vinne a hegyen fölfelé...

Éjjel különös álmai voltak Franckának. Szíve csordulig megtelt ismeretlen, mérhetetlen boldogsággal. Halk, átszellemült mosoly játszadozott az ajkán és egész testében reszketett, mintha láz gyötörné. Közben-közben hirtelenül mélyből jövő zokogás szakadt fel a szívéből, és szemeivel szemérmesen eltakarta az arcát... De a szépséges álmok reggelre eltűntek, és Francka megint halkan, elővigyázatosan, kissé hajlottan lépegetett a ház-

ban munkája után, hogy ne nyugtalanítsa Marisevkát, aki ruhástul hevert az ágyában és nyöszörgött, mert úgy érezte, hogy kint vihar zúg, s a ház előtt nehéz szekerek szakadatlan sora dübörög: ostorok pattognak, kocsisok lárμάznak, paták verdesik az út kövét, mintha a homlokát verdesnék... Pedig künn forró nyári nap volt és a rekkenő hőségben még csak egy falevél sem moccan meg.

Alighogy alkonyodott, máris megelevenedtek az álmok, máris nyitogatták titokteljes szemeiket. Francka kezeügyében csak úgy égett a munka, rohangált a szobákban, az istállóban, az udvaron; sietten sietett, csakhogy — mire leszáll az alkony — minden munkáját elvégezze. Alig nyúlt a vacsorájához is és egyre figyelgetett, leskelődött a zsaluk hasadékán a lefüggönyözött ablakoknál: leszállt-e már az este? Úgy tetszett neki, hogy csigalassúsággal múlik az idő és nem egyszer rezzent össze szorongó várakozásában arra a gondolatra, hogy talán sohasem lesz többé este, hogy az a keskeny, könyörtelen fénycsík mindig ott marad a háztető peremén. Az előző este mint valami távoli, valószerűtlen mese elevenedett meg képzeletében... a langyos, csodaszép nyári alkony, az ő szavai, az arca, a csókjai, a fehér keze, amely megmegsimogatta arcát-homlokát; a vízcsobogás a völgyben, a lombsuttogás, a fülemüle dala... Mindez valami zavaros, elmosódó, de kimondhatatlanul édes emlékké folyt egybe a lelkében... Mintha csak az ő nagy, meleg szemeit látná és mintha hallaná a fülemüle dalát... Így várta mindennap megújuló sóvárgással az estét: új, bűbajos örömök, eddig merőben ismeretlen boldogság ígézetét. És mindig újra megcsodálta az est varázslatos szépségét, csodálkozott az ő eljövetelén. Mindig újra megremegett, amikor megszólította és karjait vállai köré

fonta. Hangja mindig olyan lágy volt, hogy hozzá hasonlót el sem tudott képzelni. És édes borzongás futott végig a tagjain, valahányszor a közelükben és az ő tiszteletükre megszólalt a fülemüle. Mintha minderről eddig sejtelve sem lett volna a sírboltba eltemetett szegény Franckának... Túláradó boldogságában úgy érezte, hogy az a másik Francka még egyre ott raboskodik abban az elátkozott házban és hogy görnyedten, szomorúan, sóvárgó szemekkel leskelődik az ablaknál a szűk függönynyíláson keresztül az Istennek a kriptafalakon túl zajló szépséges világába...

Az esték hosszúak voltak. Alig aludt ki nyugaton a fény, máris halványodni kezdett keleten az ég alja, máris közelgett valami lágy, tejszínű derengés, mintha egy óriási rózsaszínű ernyőn keresztül szűrődne egy óriási, valahol nagyon messze, a hegyeken túl meggyújtott mécesnek a fénye. Az árnyékok nyugtalanul, riadtan libegtek... alighogy elővánszorogtak, máris szembe találták magukat a kelet felől diadalmasan előtörő derengéssel, és ijedten, lopakodva eloldalogtak; alig mozdult lépteik nyomán a harmatos fű, a harmatos lomb. Olyan megéjtően bűbajosak voltak ezek a tündéri éjtszakák, hogy az ember maga is lenge éjjeli árnyéknak érezte magát... egy merőben más világban... az álmatag mesék világában... Csak nevetett és sírt, s nem tudta, miért? Sőhajtozott és nem értette a sajgó, szúró fájdalom okát. Sóvárgott, vágyakozott és nem tudta, hová, miért? Felnézett az égre, s az ég mintha leereszkedett volna hozzá. Tágult az ember szíve, dagadozott túláradó keble, s a mennyország minden szépsége beléje ömlött... Igen, a mennyország minden gyönyörűsége benne tündökölt a lelkében és benne borongott az éjfél egész titokzatos sötétsége, benne zsibongott a langyos nyári éjtszaka...

Ő teremtetten ezt a varázslatos szépségcsodát... És élvezte a maga teremtményét...

Úgy élt Francka ezekben az éjszakákban, mint a le-
tűnt szép lovagvilág úrnője. Lovagja földig hajlongott-
bókolt előtte és szerelmes verseket szavalt neki... De
az éjjelek egyre hűvösebbek, az árnyékok egyre sűrűb-
bek és sötétebbek lettek... Egyre sötétebbek és egyre
makacsabbak: bizalmatlanul, rosszindulatúan feküdték
meg a lombokat, s ha hajnal felé elbújtak, még akkor is
vissza-visszaeskelődtek rejtett zúgaikból, a bokrok mé-
lyéből és a barlangok odvaiból, s alig várták, hogy újra
kinyujthassák hosszú, vértelen karjaikat...

Amikor lovagja az első sárga falevelet megpillantotta
a földön — ezt a korán érett és korán elalélt levelet —,
szorongó félelem fogta el a szívét. Francka mosolygó,
derűs szemeinek láttára tüstént elillant ugyan a félelme,
de aztán érdes, repedezett, vörös kezeire esett a tekintete,
s a szorongás újra ránehezedett a szívére.

Vasárnap délután, amikor a plébánia harangjai meg-
szólaltak, s az egész falu kiürült, Francka átlépte a kas-
tély ajtajának küszöbét. Fogták egymás kezét és így
léptek egy alacsony, vörös kapun keresztül a parkszerű
kertbe. Végigsétáltak rajta és rózsabokrok között, zöld
és illatozó ágyások mellett, szépen gondozott fővényes
úton az épület felé mentek. Majd kőlépcsőkön egy tágas
teraszra, innen pedig egy üvegajtón keresztül egy nagy
szobába értek, amely tele volt puha szőnyegekkel,
rózsákkal és örökzöld növényekkel, a középen s a falak
mentén kis asztalakkal és fonott székekkel. Az asztal-
kákon magas vázában virágok pompáztak... Minden
olyan mesészerű volt, hogy Francka reszketett a boldog-
ságtól... Aztán napsugaras, gyönyörű folyosók, verő-
fényes, szebbnél-szebb szobák következtek. Olyan volt

mindez, mint a mesebeli királyfi története, aki egy elátkozott várba tévedt, s az első szoba — amelybe jutott — színezüstből volt, a második sáraranyból, a harmadik pedig szikrázó drágakőből... Amikor a szobák végére értek és Francka az utolsóban körülnézett, a falakon csupa képeket látott; a mennyezet üvegből volt, s a szobában csak úgy harsogott a fény. Aztán nagy tarka virágokkal díszített rövidke fehér szoknyát kellett magára húznia és egy testhezálló színes kabátkát bő, fehér ujjasokkal, a fejére meg egy széles szalmakalapot, amelynek kétoldalt öblösen benyomott karimáján egy-egy virág díszlett, kékszínű pántlikája pedig lágyan omlott a vállára. Ebben az öltözetben egy székre ültette a lovagja és hozzáfogott a lefestéséhez. Alkonyatig ült így Francka és átszellemülten bámult szerelmesének arcába, szép barna szemeibe, amelyek lágy tekintetükkel simogatták-cirógatták. Egy sötét hajfürt művészi rendtelenséggel bomlott a homlokára, amely olyan nyugodt és tiszta volt, mintha fehér márványból faragták volna. Ajkai duzzadtak voltak, de szinte vértelenek, miként az arca. Amikor Franckára pillantott nagy, komoly szemeivel, Francka megremegett, és legszívesebben felzokogott volna boldog, odaadó alázatában és eléje térdelt volna... S ha lovagja félrelökné, térdein csúsznék utána, s háladatosán, hódolattal csókolná meg a kezét...

Elkészült az arc, s a művész vizsgálódó, bíráló pózban állt a vászon elé... Nem ismert a képben eredetijére: idegen arc tekintett rá egy meghunyászkodó, riadt gyerekek a szemeivel. Meghökkenve nézett Franckára... és megpillantotta térdein nyugvó érdes kezét, ezt a hűséges és jószágos, de esetlen és csúnyán repecskes kezét. Nem, ez nem Fanny!... Fannynak picit fehér keze volt; ha arcához ért vele, úgy érezte, mintha könnyű, langyos

szellő simogatná... Francka elé állt, s a szemei nyugtalan izgalmat sugároztak.

— Te nem vagy Fanny!

Megdöbbszent a saját hangjától. Franckához lépett, rémült arcába hajolt és elmosolyodott.

— Ne haragudjál rám, Fanny! Nézd, már nyakunkon az ősz! S ősszel a legnyugtalanabb az én bűnös szívem... Ne haragudjál rám, Fanny, és bocsáss meg, ha bántalak.

Francka érezte arcának forróságát, de szavait nem értette meg. Csak a hangját hallotta, nyájas, lágy hangját, amely szinte cirógatta. Közben alkonyodni kezdett, a falakon lógó képek árnyékba burkolódtak, s az árnyékból fehér asszonyarcok villantak elő és nagy, sötét szemekkel bámultak rá. Francka majdnem félt ettől a néma, ismeretlen társaságtól és örült, amikor a nagy, homályos termeken, a hosszú folyosókon és a teraszon keresztül kettesben ismét visszabandukoltak a kertbe. Az ezernyi virágkehelyből nyomasztó illat áradt, mellükre, szívükre nehezedett, s mindketten kimondhatatlanul édes boldogságot éreztek, de egyúttal valami érthetetlen levertséget és szomorúságot is. Leültek a kerti fapadra, gyorsan egymás mellé bújtak és behúnyták szemeiket. Csak akkor tértek magukhoz, amikor késő este megcsikordult a kapu, s a fővényes úton közeledő, majd újra távolodó és elhaló lépések zaja verte fel a csendet...

A kép befejezetlen maradt... Egy alázatos, riadt gyermeknek végtelenül üde, fehér arcocskája nézett csak a vászonról a szemlélő szemébe... Kezei nem voltak.

Délután zivatar söpört végig a vidéken. A kert, az erdő nyögött, zengett és sóhajtozott; vastag ágak töredeztak le a szálfák koronájáról. Estefelé kiderült ugyan,

de a talaj mindenütt mélyen felázott, s tele volt lucskos avarral, hullott falevéllal. Az udvaron a diófa alatt néhány veréb parányi holtteste hevert. Beköszöntött az ősz.

Francka este megint ott volt a domboldal ösvényén. A köves és itt-ott agyagos úttest csúszós lett; a köveket símára mosta a zápor, de az átázott agyagban megragadtak a lábai. A talajt letördelt ágak, éretlen diók, nedves lomb borították. A fákról még mindig kövér vízcseppek hulldogáltak, s olyan keményen koppantak levélről-levéltre, mintha harkályok kopácsolnának a törzseken...

A lejtőn túl a völgy még hűvösebb és még nyirkosabb volt. A patak vize megdagadt, színültig megtöltötte medrét, s a piszkos, sárgás hullámok majdnem a füzek között burjánzó magas fűbe csapkodtak. A padok barnásfeketék és nedvesek voltak. Az út fővenyét elmosta a rohanó esővíz, s itt-ott kupacokba hordta össze... Francka didergett és félt... Olyan sivár volt most ez a hely, s a rémek már leskeltek feléje... Csak azt várták, hogy beesteledjék s előmerészkedhessenek.

Francka azonban továbblépdelt, lassan és félénken, mintha süket éjszakában botorkálna. Már a meredek sziklafalig jutott. A sarokban ott állt az Istenanya kápolnája, s aranyozott mécsese hunyorogva pislákol, mint a lidércfény az alkonyatban.

Feltámadt a szél. Recsegték, ropogtak, hajladoztak a szálfák és Francka arcába, kezeire hideg esőcseppek hulldogáltak. Didergett.

Visszafelé indult azon az úton, amelyen rendszeresen sétálgattak. Közben meg-megállt és hallgatózott... De csak a víz zuhogott és a fák zúgtak, egyébként néma csend volt köröskörül. Leült a padra, amelyiken ülni szoktak. De a pad hideg és nyirkos volt, s felülről állan-

dóan csöpögött rá a lombok közül. Kezeit térdei közé szorította, s összezsugorodottan kuporgott a padon. Fázott és kimondhatatlan szomorúság fogta el a szívét. Néha-néha megzúgott feje fölött a lomb, s a haját televerte vízcseppekkel, szemeiből pedig nehéz könnycseppek harmatoztak térdeire.

— Hol késel olyan sokáig? — kérdezte riadtan, hal-
kan, nehogy megbántsa. És fülelt-figyelt, nem hallja-e feleletét: „Bocsáss meg, Fanny, ha megbántottalak!“... De csak a patak vize csobogott, csapkodott szűk medrében.

— Mit vétettem neked, hogy messziről részvétlenül nézed, hogyan várlak? A tiéd vagyok, és bocsánatodat könyörgöm a bűnömért, amelyet sohasem követtem el. Bocsáss meg, hogy szeretlek és jöjj!...

Ajkai mozogtak, de a neki magának is alig érthető szavak a szívében rekedtek. Ekkor úgy rémlett neki, mintha léptek zaját hallaná a fővényes úton. Már szinte érezte kezének melegét, amint gyengéd szeretettel átöleli vállait... De újra minden csendes lett körülötte, csak a lomb suttogott a feje fölött és a hideg esőcseppek hulldogáltak hajába és csupasz nyakába.

— Jöjj! — kiáltotta, s alig tudta, kit szólongat. Leszállt az éj, de a korábbi éjjelek tündéri szépsége oda volt... Csak messziről pislogott ködösen, bizonytalanul, mint az esti égbolt a fák koronáján keresztül. Meggyötört, vézna teste meggörnyedt, lábai esetlenül mozogtak, amint lefelé botorkált. Az a Francka volt megint, amelyik régebben az elátkozott ház ablakánál szokott üldögelni és nehéz, érthetetlen sóvárgással leskelődött a zsalu résein keresztül egy ismeretlen világba...

Szerelmese ott állt az ablaknál, s a függöny mögül nézelődött, hallgatódzott.

— Hol késel olyan sokáig?

Halk, riadt szavait jól hallotta a férfi a gesztenyefák suttogása ellenére is, amelyek egyenes sorban őrködtek a kőfal hosszában és hosszú ágaikkal majdnem az ablakokig nyúltak. Olyan világosan, olyan tisztán hallotta szavait, mintha kérlelő, rimáncodó hangon egyenesen a fülébe súgta volna.

— Mit vétettem neked? Hiszen tudod, hogy a tiéd vagyok!... Bocsáss meg, hogy szeretlek...

Hallotta a szavait és összerezszent, mint a gyilkos, akinek csapása nem volt halálos, s most az áldozat szemei könyörgőn tekintenek rá, s irgalomért esedeznek.

— Felejts el, Fanny! És bocsáss meg nekem, ahogy eddig is mindig megbocsátottál! Egyszer majd visszatérek hozzád, Fanny! Egy hónap, vagy egy év múlva!... Visszatérek hozzád, te jóságos, galamblelkű, szelíd Fanny, édes vigasztalóm és gyönyörűségem...

— Jöjj!

Kétségbeesett kiáltása szívenütötte. Behúnyta szemeit, kezeit a homlokára szorította és nehéz sóhaj szakadt ki melléből. Majd könnyű léptekkel végigment a kivilágított szobákon és a műteremben a fal felé fordította a befejezetlen arcképet. Aztán elnevette magát és lesietett a lépcsőkön a hintó elé, amely éppen megállott az udvaron. A hintóból egy hosszú palástba burkolt hölgy lépett ki. Virágzó, pompás, fiatal asszonytest. Szemei melegen, pajkosan érdeklődtek körül.

— Mit csináltál ebben a remetének való magányban? Nem unatkoztál?

— Érzelegtem — mint nyári estéken mindig.

— Találkoztál Fannyval?

A nő hangos vidámsággal felkacagott.

— Igen! Találkoztam vele. És szebb volt, mint bármikor azelőtt. Csak a kezeivel nem voltam megelégedve. Érdeksek voltak és vörösek...

Francka kimerülten és bőrig átázva ért haza. Nedves, kuszált haja a homlokára és a nyakára tapadt. Egész testében didergett, fogai vacogtak. Gyorsan levetkőzött és lefeküdt. De alig hűnyta be szemeit, valóságos rémület fogta el és felült ágyában. Mintha közvetlen közelében valaki kajánul felkacagott, aztán hozzálépett és nyersen arcába sujtott volna az öklével. Kiugrott az ágyából, lázas sietséggel magára kapkodta ruhácskáját, és kinyitotta az ajtót. Lábujjhegyen, óvatosan lépkedett az előszobában, majd a padlásra vezető roskadozó falépcsőn. A padlás koromsötét volt, azért maga elé terjesztett karokkal s a legnagyobb vigyázattal tapogatódzott; mégis beleakadt valamibe és felborította. Reszketett, mintha láz gyötörné, amikor a kis, kerek ablaknyíláshoz közeledett, amelyen át némi derengés enyhítette a padlás vak sötétségét. Felágaskodott és feszülten figyelt.

Egy nagy, kivilágított ablakra esett a tekintete. Fügönyei szerencsére félre voltak húzva, s így jól belátott a mögötte megbúvó tágas, úriasan berendezett szobába. A padlót sötétszínű szőnyegek borították. A világosság felülről áradt a szobába — nyilván egy mennyezeti lámpából, de ezt Francka nem láthatta, — s a puha, süpedős bársonyszékeket, a széles diványt, a virággal díszített asztalt és a szőnyegek élét, világosrózsaszínű fény öntötte el. Aztán egy keskeny árnyék suhant végig a szőnyegeken, s a tulsó oldalon felszaladt a falra. Egy gyönyörű, úriöltözetű nő jelent meg a nyomában. Hosszú, fehér szoknya volt rajta, ujjasai nagyon szélesek és rövidek voltak, úgyhogy könyékig kilátszottak gömbölyű és még a fehér szoknyánál s a nyakkörüli csipkénél is

vakítóbb karjai. Mellén nagy virág pompázott; Francka még sohasem látott hozzá hasonlót. Karján aranykötő ragyogott. Arcától azonban valósággal megrémült Francka. Pedig olyan szép volt, hogy szebbet álmodni sem lehetne; szemei olyan csodálatosan csillogtak, hogy Francka talán el is ájulna, ha ellenségesen, ha gyűlölettel szegeznék őket feléje; de nevetése olyan volt, hogy Francka összerázkodott tőle. Koromfekete hajának fürtjei oldalt a homlokán át a füleire omlottak. Éppen a virágos kisasztalkánál állt, a vázák fölé hajolva, majd elégedetten, finoman mosolyogva elfordult. Ekkor lépett be a férfi.

Francka lábujjai hegyére ágaskodott, arcát az érdes falhoz szorította és tágranyílt szemekkel meredt a látványra. Görcsösen összerándult ujjai a vakolatba nyomódtak. Arca hirtelen krétafehérré fakult.

A férfi a nőhöz lépett és megcsókolta, aztán mindketten leültek a diványra, szorosan egymás mellé és szenvedélyesen ölelkeztek. Közben beszélgettek és szívből kacagtak. Francka jól hallotta turbékoló, csengő hangjukat. Kémlelő tekintetével beléjük furakodott, s a távolság egyre fogyott közöttük, a kivilágított szoba mind közelebb került hozzá, s a végén már úgy tetszett neki, hogy ott ülnek közvetlenül előtte és karnyi távolságban tőle csókolóznak. Róla beszélgettek, incselkedő vidámsággal és minden tartózkodás nélküli dévajssággal. Többször feléje is pillantottak és nevettek rajta.

— Volt itt egy barátnőm, akivel esténként a vízparton sétálgattam... Meleg, holdvilágos esték voltak... Ostoba, rongyos, maszatos kis liba volt...

— Mit vétettem ellened? — kérlete Francka, de ő csak kacagott és tovább mesélt.

— Rongyos volt és mezitláb járt... Nagy, sáros talpai és vörös, repedezett kezei voltak... Egyszer elmentem a vízparthoz sétálni... Tudod, drágám, milyen kellemesek ott az esték!... Alig, hogy összeakadtam vele, máris a nyakamba akaszzkodott.

— Bocsáss meg, hogy szerettelek! — rimánkodott Francka.

— Egyszer aztán ide is eljött velem, mint egy engedelmes kis kutya... Pajkos jókedvemben maskarát csináltam belőle, ő pedig órákon keresztül ült az ecsetem előtt és olyan buta-szerelmesen bámult rám... Ó, ha te láttad volna szívem! De én csak játszottam vele, aztán félrelöktem az utamból...

Francka metsző fájdalmat érzett, mintha valaki ököllel az arcába sujtott volna. Keservesen nyöszörgött, félignyitott, vértelen ajkai meg-megrándultak...

Lassanként elcsendesedett a szobában a kacagás. Már csak néha-néha dugták össze a fejüket; ilyenkor sügtak valamit az egymás fülébe és olvadozó szerelemmel nézegették egymást... Ekkor Francka rémülten felkiáltott, s megdermedt benne a vér: iszonyú volt a férfi arca, szinte visszataszító és gonosz; szemei zavarosan fénylettek, — mint a gyilkosé, — amikor a nő fölé hajolt; aztán felállt, a szoba közepére lépett, felemelte karját a mennyezetről lógó lámpához... Francka újra felsikoltott, — úgy rémlett neki, hogy egyenesen feléje fordult a férfi az ablakon keresztül, — visszatántorodott és el akart futni a búvóhelyéről. De a vaksötétből zöldesfényű szemek villantak feléje, egy csontos kéz nyult utána és arcon sujtotta.

— Ne rikogass, ne rikogass! Hagyj békében!... Ütnek, vernek, ordítóznak!... A fejemen kalapálnak... Ó hagyjatok békében!...

Francka lerohant a lépcsőkön a szobájába, meggyújtotta a mécsesét, felrántotta cipőjét, magára csavarta nagykendőjét, azután pedig batyuba kötötte ruhácskáját. Kezei reszkettek, ügyetlenkedtek, arcában nem maradt cseppnyi vér. A sebbel-lobbal történő csomagolás közben félhangosan fel-felnyögött. A kapu előtt keresztet vetett, s azzal futásnak eredt a lejtőn lefelé. Az éj hűvös volt, az égen sötét fellegek kergetőztek, s csak nagyritkán villant elő foszlányai közül a hold, mintha megvillámlott volna.

A felázott, sáros úton lépten-nyomon pocsolýába tévedt a lába. Amikor keresztülment a hídon, megrémült a víznek tompa, szinte kísérteties morájától, s a híd közepén álló feszület előtt újra keresztet vetett magára. A túlsó oldalon letért az útról és csúszós, agyagos réti ösvényekre fordult. Cipőí bokáig süllyedtek a cuppogó talajba. Egyhelyütt egy tömzsi, fekete óriás toppant eléje... magányos, üres, omladozó pajta a rét közepén. Hűvös szél fujdogált, a felhők sebesen kergették egymást; kelet felől rohantak, aztán szürke ponyvákra szakadoztak, s az égbolt közepe táján ismét óriási futó tömegekké tömörültek.

Francka átugrott az elébe kanyarodott árkon és kiért az országútra. Itt könnyebben ment, mert a zápor lemosta az úttestet, s a közepe kemény és síma volt; csak itt-ott sodorta össze az ár a köveket. Közben egyre sötétebb lett az éjtszaka. A felhők már az egész égboltot bevonták, s már nem rohangáltak össze-vissza... lassan, egyenletesen úsztak, és csak itt-ott villant elő egy-egy felhőrésen a hold halvány képe. Ritkásan csöpögni kezdett, az útmenti fák megzúgtak, aztán ferde, vékony vonalakban megeredt az eső. Francka szembe ment az esővel, forró arcának jól esett a hűvös permeteg. Néha

erősebb szélroham támadt és sűrűbben, záporoszerűen zuhogott az eső az arcába. Meggyorsította a lépteit, s amikor az út ismét lejtteni kezdett, futásnak eredt...

Abban a pillanatban, amikor szerelmesének rávetődő undorító, gonosz tekintetét látta, úgy érezte, mintha valaki hegyes vaskörmökkel markolt volna a szívébe, s nem eresztené. Nem volt szomorúsága és nem volt mákszemnyi gyönyörűsége ennek a fájdalomnak... csak mérhetetlen rémülete valami ocsmányságtól, gonosz aljasságtól. Nem tudott többé kiáltani, sem könnyörögni... Csak letérdelt volna, kinyújtotta volna a karjait és várta volna áldozati bárányként sorsa beteljesülését... Aztán meg úgy érezte, hogy nem marad számára más, csak futni, ... futni haza, a biztonságos öreg szobába, ahol édesanyja a tűzhelynél üldögél, az asztalon forró kávé párolog, s minden olyan meleg, meghitt és nyugodalmas... Egyre mélyebben furakodtak szívébe a hegyes vaskörmök, kíméletlenül vájkáltak meleg húzában, forró véreben s Francka didergett a szörnyű rémüllettől és szenvedéstől; rohant és nem érezte a fáradtságot. Hosszú volt az útja, szinte vég nélküli, hol fölfelé tartott, hol lejtőszökött. A sötétben a fák árnyai kísértetiesen zúgtak és bólogattak. Néha-néha egy-egy magányos házikőből felvonított lépteinek zajára egy kuvasz, majd ismét elnémult minden... Máshol egy-egy útszéli kocsmából pillantott feléje egy hunyorgó késői mécs... Sehol egy teremtetett lélek... Csak az eső kopogtatott az ablaktáblákon s a csurgóról ömlött, az ereszalatti magavájta árokban pedig zuhogott-csobogott a víz.

Letért az országútról és az erdőn keresztül egy meredek, kacskaringós ösvényre fordult. Mindkétfelől sűrű, sötét fatörzsek sorakoztak, s lombjaikról vastag csep-

pek hulldogáltak. Valahol a lejtőn rekedtes, nyers hangon felkurjantott valaki, s Francka egész testében megremegett. Egyre nehezebben vonszolta kimerült lábait. Korábbi forrósága megszűnt, most rázta a hideg; cipője megtelt vízzel, s csak úgy cuppogott minden lépésénél.

Egy részeg falurossza kurjongatása közeledett, aki hazafelé botorkált a falusi kocsmából és eltévesztette az utat. Francka egészen a szélén lépegetett az ösvénynek, közvetlenül a fák tövében, hogy a szembejövő ne vegye észre. Úgy figyelt rá, mint a megigézett; figyelte tántorgását, botladozását és kurjongatását. Nem is vette volna észre a részeg legény a homályban lapuló Franckát, ha véletlenül nem éppen előtte botlik meg, s botlása közben át nem löttyen a keskeny gyalogút túlsó oldalára, közvetlenül Francka elé, úgyhogy az megérezte forró, bűzös, borgőzös lehelletét. A részeg is észrevette Franckát, hangosan felröhögött és feléje markolt, hogy megölelje. Közben azonban ismét megtántorodott, és térdre zuhant, Francka pedig iszonyodó rémülettel rohant el mellette. Kiáltani szeretett volna, de nem jött hang az ajkára. Háta mögött hallotta a garázda legény nehéz lépteinek hebehurgya tántorgását a kiálló köveken, hallotta utána rikogató undorító hangját, bosszankodó káromkodását, bárgyú dadogását, és egy-egy pillanatban szinte úgy érezte, hogy alig karnyi távolságnyira van tőle üldözője. Hátranézett, megbotlott, látta a fekete, támolygó alakot és futásnak eredt a lejtőn fölfelé. Még egyszer hallotta messziről a részeg kiáltását, aztán egy tompa zuhanás zaját, és megint elcsendesedett minden. Csak a vízcseppek koppanását lehetett hallani és az erdő zúgását, mintha még csak most kezdene esni... Megállt kissé. Halántékán kidagadtak az erek, agyában hasogató fájdalmat érzett, egész testében didergett és az az ér-

zése volt, mintha térdig hólében gázolna... Sokáig állt így. Holtfáradt volt már, és szeretett volna kissé leülni.

Hirtelen eszébe villant, hogy ezen az úton már járt valaha. De akkor lefelé tartott az út... Vagy mégis lejtőnek?... Összezavarodtak gondolatai, zúgott, lüktetett a feje, mintha éles késsel hasogatnák halántékát. Tenyerébe fogta a fejét, és felzokogott. Aztán gyors léptekkel ismét megindult, de mentében egyre visszatértek zavaros, nyomasztó gondolatai. Szembe jöttek vele az útfordulónál, megragadták a karját és makacsul melléje szegődtek...

Csak gyorsan haza az édesanyjához! Ott csendes, meleg szobácska várja, s az asztalon már párolog a kormos fekete bögrékben a kávé. Az anyja ott kuporog a ládán, s betűzget nagy, régimódi imakönyvéből. Nezska az asztalnál üldögél, oldalt anyjára leseget és ujjával nyaldossa a tejesfazékból a tejfölt...

Hirtelen elszánta magát és felkiáltott... Semmi válasz. Csak egy részeg hang a háta mögött és feléje siető nehéz léptek dobogása... Már-már elérte, már-már karján ragadta valaki... Lehetetlen menekülnie... Felnyöszörgött és megállott... De minden csendes volt, s csak egy hosszú fekete ág nyulkált feléje az útszélről; majdhogy arcába nem kapott. Felsőhajtott. Egy felejtetelen, szépséges emlék jutott az eszébe: egy holdvilágos éjtszaka; egy holdfényben fürdő fövenyes gyalogút; a fülemüle, amely a bokorban az ő tiszteletükre énekel; pirosrózsás, széles fehér szalmakalap a fején; fehér, virágos szoknyácskája, testhezálló kabátkája aranyos-szárú virágokkal van kihímezve; ott ül az úrimódon berendezett műteremben és a szemeibe bámul valakinek... az a valaki pedig éppen feléje fordul, s az arca olyan gonosz, visszataszító, mint a gyilkosé... A háta

mögött dobogtak már súlyos léptei, már hallotta is káromkodását és kiabálását... Fuss, Francka, fuss, fuss!... Megint összezavarodtak a gondolatai és támo-lyogva futott tovább. Fuss, Francka, fuss!... Előtte kocogott a szekér; a szekéren nevetgélő búcsúsok üldö-gélnek és nem akarják őt megvárni... már a dombtetőre ér; ott a síma, egyenletes úton még gyorsabban fut; vilá-gosan, tisztán hallja az előtte szaladó szekér dübörgését, a lovak patáinak dobogását, a kavics ropogását a kere-kek alatt, a búcsús asszonyok vidám kacagását... Nagy, kidülledt szemekkel nézi és már látja is őket... egyen-ként... maga előtt. Mindegyiknek széles, könnyörtelen az arca és a tekintete; kinevetik és megszólják, hogy görnyedten, zihálva, nyitott szájjal lohol utánuk, mint a szekér után csaholó kutya. Hé, Francka! Gyere no! Kapaszkodjál a szekérrel! Velünk gyühetsz búcsújárni Gorára!... Az út megint lefelé tart, egyenesen a malom-nak. Francka melléből hörögve szakadt a lélekzet és már alig vonszolja lábait. Keserű szomorúság fogja el és rá-nehezedik, mint az éjtszaka, mint a lidércnyomás... Nem, sohasem éri be azt a szekeret, sohasem jut el a szent búcsújáró Gorára!... Akkor sem, ha szakadatla-nul, ha a világ végéig, ha élete fogytáig loholna is... Soha!... Megint megállott kissé, s abban a pillanatban minden elcsendesedett körülötte. Híre-hamva sem volt a szekérnek, sem a búcsúsoknak...

Ott a homályban, mélyen a fák árnyékában lapult a malom, és hallani lehetett a víznek egyre erősödő cso-bogását. Az eső megállott, s a felhők közül kiragyogott a holdvilág. Amikor tovább akart menni, olyan nehezek-nek érezte a lábait, mintha ólomból lennének. Lassan megindult, szinte vánszorgott, s mély, hörgésszerű lé-lekzetet vett. Fejét csudanagynak érezte és mintha bal-

ról jobbra imbolyogna a nyakán. Forrólázás, kusza gondolatai kimerülten elültek. Milyen messze van még? — gondolta magában és merev, akadozó nyelvvel ismételte magában a kérdést... Már látni az ismert domboldalt... Az ott balfelől a házuk, a várva várt meleg szoba... Megkoccantotta az ablakot, nekidőlt a falnak; még egyszer koccantott, hogy megcsörömpölt az üveg-tábla. Térdei remegni kezdtek, lassan a föld felé rogyadoztak, feje aléltan lekonyult...

Elterült a földön. Alig tudta felvetni szempilláit, amikor édesanyja közvetlenül az arcába világított és szólongatta. Felelni akart, de ajkai nem mozdultak: megmerevedtek, megduzzadtak.

Két hónapig feküdt élet-halál között. Amikor felgyógyult, arca egészen megkomolyodott. A régi gondtalan, gyermekded vonások eltűntek róla.

III.

FRANCKA FÉRJHEZ MEGY.

NÉHA ÚGY RÉMLETT Franckának, mintha valamikor réges-régen valami elképzelhetetlenül szép dolog történt volna vele... Isten tudja micsoda és Isten tudja mikor. Elgondolkozott, elmélázott rajta, és szívét édes sóvárgás töltötte el...

A mezővárosban szolgált az állomásfőnöknéknél. Az állomásfőnök öregedő, mogorva kicsi emberke volt, akit jóval magasabb és erősebb felesége szigorú papucs alatt tartott. Három egészséges, pirospozsgás, pufók és elkényeztetett gyerejük volt. Ha valamelyikük — pusztán unalomból — elsírta magát, az asszony berobogott a szobába és szidta Franckát, mint a záporosó. Francka azonban türelmesen hallgatta a szidalmakat, és rá sem nézett pörlekedő asszonyára. De ha magára maradt, neheze esett neki az igazságtalan zokszó. Az ablak mellé állt és az előtte elterülő völgyre bámult, a tarka, odafehérlő városkára, amely ünnepi verőfényben fürdött. Ilyenkor érthetetlen, édes, nyugtalan álmokképek zsibongtak szívében: félig elfelejtett emlékek, leküzdhetetlen sóvárgás, vágyakozás valami ismeretlen után.

Húszéves volt. Korábban szülőfalujában szolgált egy gazdánál. De a gazda egyszer részegen jött haza

és megverte, mert védekezett, amikor meg akarta ölelni. Utána a mezővárosba került egy varrodába. Varrni tanult; de a varrónő megbetegedett, meghalt, és akkor Francka — anyja parancsára — szolgálni ment. A varrodában elfínomodott, puha kezei megint érdesek, vörösek és esetlenek lettek. Édesanyja minden hónapban meglátogatta és elszedte kevéske bérét. Sohasem vásárolt egyedül még csak egy ingecskét sem magának. Mindent az anyja intézett el. Ő vett rá gúnyát: öregeset, amilyent a hegyek között élő vénasszonyok hordanak. A megmaradó pénzt aztán belekötötte keszkenőjének csücskébe és gyalogosan baktatott haza, jó három órányira. Francka hosszan nézegetett továbbtűnő alakja után... Keserűséggel telt meg a szíve, és sírás fojtogatta a torkát. Amikor anyja már jó messze járt, az erdő felé kanyarodó úton, legjobban szeretett volna rimánkodóan utána kiáltani: Édesanyám!... De anyjának eszébe sem jutott visszanézni, még akkor sem, amikor az útról letért az erdő felé, s eltűnt Francka szemei előtt. Látogatásai alkalmával Francka sokszor titokban és némi szorongással pillantott anyjára; várta, hogy egyszer csak elmosolyodik, megcirógatja arcát, vagy hogy legalább egy jó szót mond neki ilyenformán: Hogy megy a sorod Francka? Jól bánnak itt veled? De anyja sohasem mosolygott; csak ráförmedt mogorván, barátságtalanul, szigorúan: Nem rejtegetsz előttem valamit? Nincs több pénzed? Eszedbe ne jusson bármit is titkolni, takargatni! Elégge ismerlek! Francka valósággal félt, lesütötte a szemeit, lehorgasztotta a fejét és legszívesebben felzokogott volna. Csak olyankor mosolygott az édesanyja szeretetreméltóan, amikor az úrnőjével beszélt. S az úrnő is kedves, barátságos volt édesanyja iránt. Sokáig üldögel-

tek és eltereferéltek, hol halkabban, hol hangosabban. Francka pedig bort és kalácsot hozott az asztalra. Édesanyja mindent tudott, ami világszerte történik, és ezért mindenki szerette...

Az állomáson óránként robogtak keresztül a füttyögető, füstölő vonatok. Némelyik közülük meg is állt, s ilyenkor a városkából is jöttek az érkezők elé rokonok, érdeklődő, kíváncsi emberek, s ott sétálgattak, ácsorogtak a perronon, majd a vonat távozása után az előcsarnokon át újból hazaballagtak. Francka szeretett az ablakon át nézelődni, különösen a keresztülhaladó vonatok után. Ismeretlen, idegen emberek kíváncsiskodtak a kocsiknak kicsi ablakaiból. Néha megpillantott egy-egy gyönyörű kalapot egy-egy kibáméskodó úrnő fején, s ilyenkor mintha édes, bódító illat csapta volna meg: távoli, boldog, verőfényes, kánaáni tájak illata-varázsa. De a vonat egykettőre elrobogott, az édes bűvölet pillanatok alatt elillant... s már megint sivár volt minden körülötte: a sínek mentén kopár kötöltés, túl rajta pedig cserjés csalit és szomorkodó, magányos fenyvek. Mésziről hallani lehetett még a robogó vonat kattogó, tompa zaját, aztán az is megszűnt. Az állomásfőnök hajlott háttal, barátságtalan arccal baktatott az irodájába; lent egyideig még pörlekedett valakivel, aztán nehéz léptekkel botorkált a lépcsőkön az emeletre.

A vasuti állomás egy domb oldalán jóval magasabban feküdt, mint a városka. A sínek a domb peremén kanyarogtak, mint egy vasöv. Alatta keskeny, hosszúkás, fokozatosan szélesedő völgy terült el. Unalmas, kopár, sziklás dombok emelkedtek ki belőle. Nem termett rajtuk csak haraszt és bérci fű. Itt-ott magányosan búsongott egy-egy fácska, amelynek még megkegyelmeztek a viharok. De a mezővároska környéke zöld és barátságos

volt: szép fasorok, rétek, mezők vették körül, a kertek és fasorok között pedig két utcasornyí ház fehérlett. Csak a dombszéleken szerénykedett néhány szegényes, szalmazsuppos vityilló, amelyek — számúzve az úri társaságból — komoran néztek a többiekkel farkasszemet.

Francka csak vasárnaponkint mehetett végig a mindkétfelől emeletes házakkal beépített szép főutcán, amely a bíróságnak, iskolának és postának büszke és tekintélyes épületeivel hivalkodhatott. Szemérmesen lesütötte a szemeit és gyorsan aprózta lépteit. Ha valaki az arcába kíváncsiskodott, elpirult. Megtörtént, hogy egy-egy szemüveges úrféle jött vele szemben; Francka láttára megállott, szakértő szemekkel végigmérte és elmosolyodott. Parasztlegények, — ha kissé már felöntöttek a garatra, és hangos kacagással mentek el mellette —, nem egyszer szintén utána kiáltottak. Francka kicsiny-növésű, karcsú leányka volt, tejszínű arccal és rendkívül finom, úrias arcvonásokkal, úgyhogy e miatt sokszor kinevették. Nagy szemeivel riadtan, szelíden nézett. Félt az emberektől, nyugtalanul dobogott a szíve, ha közéjük került. Nem nézelődött maga körül, de megérzett minden rávetődő tekintetet, mintha csak ujjával illetné arcát valaki. Félt, de ha otthon volt, mégis vágyott az emberek közé; hiányzott neki vidám zsibongásuk és arcába nyulkáló merész tekintetük. Láta ablakán keresztül, hogyan kószáltak esténként az utcákon a legények, hogyan ácsorogtak a házak előtt, s hogyan tereferéltek a lányokkal. A lányok mind ünneplőben voltak: suhogó selyemszoknyákban és csillogó selyemkendőkkel a fejükön. Némelyiknek fülbevalója is akadt, haja pedig kissé a homlokába volt fésülve, ami igen jól állott egyiknek-másiknak...

A völgyben már alkonyodott, s a legények és leányok kacarászva sétálgattak. Vidám nevetésük elhatott a magányos állomásépületig. Francka az ablakban könyökölt és tenyereivel hűsítgette forró homlokát... A gyerekek aludtak, az úr a pincében kóstolgatta a borokat, az úrnő pedig a városban volt a jegyzőéknél. A homályos szobákban már alig lehetett a tárgyakat megkülönböztetni. De kint is erősen alkonyodott és lassacskán leszállt a csillagos őszi éjtszaka. Lent a völgyben még ragyogtak a házak az utcai lámpák fényében, s Franckának úgy tetszett, hogy még mindig hallja a leányok és legények jókedvű beszélgetését a házak előtt és a főutcán, a piacon és a csendes fasorban a susogó gesztenyefák árnyékában... Beszélgetnek, nevetgélnek, egymáshoz bujnak, átkarolják egymást, a szavuk elhalkul, lágyabb, szívhezszólóbb, melegebb lesz... Francka is szeretett volna így sétálgatni... ott a fehér kőházak mellett, a langyos, szűtőgő alkonyatban, a fasornak halkan bólogató gesztenyefái alatt. Valaki az ő derekát is átkarolná — egész testében megremegett erre a gondolatra és le-sütötte a szemeit — és egészen közel hajolna arcához: Francka!...

Egy hang riasztotta fel álmodozásából.

— Francka! — rimánkodott valaki fojtott hangon az ablaka alatt.

És Francka úgy megijedt, úgy megreszketett, mintha hajnalban még félálmában idegen arcot pillantana meg az ágya előtt. Elugrott az ablaktól, a függöny mögé bujt, remegett és sem lámpát nem gyújtott, sem az ablakot nem csukta be.

— Francka! — kiáltotta ismételten és most már hangosabban valaki az árnyékos kerítés mellől, az ablak felé nézegetve. — Gyere le, Francka!

Francka félt. Szerette volna becsukni az ablakot, szeretett volna világosságot gyujtani... De a karjai mintha elzsibbadtak volna... csak a felső testével hajolt kissé előre, a kerítés felé pillantva, ahonnan egyre szólongatta valaki fojtott hangon az árnyékból... De akkor megzörgött az út kavicsa és megsuhogott az állomásfőnökné szoknyája. Francka sebtiben lámpát gyujtott, s a konyhába sietett. Mikor aztán titokban megint kilesett az ablakon, már senkit sem látott az árnyékban, s megsajgott a szíve. A mécs álmosan pislogott a tűzhely padkáján, az ágyacskája meg volt vetve, de maga még mindig az ablaknál állt, s forró homlokát a hideg üveglapon hűsítgette.

Az esték egyre kellemesebbek lettek. Csudálatosan szép ősz borult az egész vidékre. Az éjjelek langyosak, csillagosak és világosak voltak. Csak néha-néha mutatkozott kis fehér felhőfoslány az égen; ezt is addig-addig ringatta, úsztatta a szellő, míg belemosta az égbolt makulátlan kékségébe.

Franckának nehéz volt a szíve a boldogságtól. Nyugtalanul aludt. Kívülről, a kertből, a völgyből, a lekaszált rétről bódító illat szállongott-terjengett és betöltötte kicsi szobáját és szívét. Az egész völgy, a virágos kert, a magas gesztenyefa árnyékában meglapuló kerítés: mind-mind mintha rimáncodóan, suttogó hangon kérlelnék a langyos éjtszakában: Francka!... Néha felállott, az ablakhoz lépett, hogy válaszoljon. Már fogta is a kilincset, hogy megnyissa az ajtót, de a lépcsőn visszafordult, s félelmében reszkettek a lábai... Mintha szemrebbenésnyi gyorsasággal suhant volna el egy kép a szemei előtt; szemrebbenésnyi gyorsasággal, de olyan tisztán, olyan világosan, hogy szinte kézzel megfoghatta volna: egy eltorzult, visszataszító arc, amint egy gyönyörű nő fölé

hajlik, s ugyanabban a pillanatban gonosz tekintettel mered Franckára, hogy Francka ereiben megdermed a vér. Ez a jelenet suhant el a szemei előtt. A következő pillanatban ugyan már nyoma sem volt a látomásnak, de a szorongás, a félelem megmaradt, és Francka egész testében reszketett.

— Miért várákoltattál olyan sokáig, Francka? Minden este órákhosszatt vártalak, s jól láttam, hogy az ablaknál állsz, megbujva a függöny mögött.

Fogta a kezét és mosolygott. És Francka is mosolygott. Az idő már hűvösödött, a föld már tele volt sárga falevéllal, s a hold nyájasan világított a félig kopasz ágak közül. Az állomásépület ablakai sötétek voltak, csak a földszinten volt még világosság az irodában, s az előcsarnok petróleumlámpája hunyorgott még álmosan.

— Félttem tőled! — felelte Francka és mindketten nevettek.

Fiatal, alacsonynövésű legényke volt az udvarlója, alig valamivel magasabb Franckánál. Bajsza — száraz, sovány arcához képest — dúsnak, sűrűnek tetszett. Csillogó barna szemei vidáman néztek a világba. Homloka magas, széles volt. Ha nevetett, egész arcára valami legényesen kérkedő, majdnem gúnyos vonás ült ki. Szépen, lágyan, válogatott szavakkal beszélt. Kedvelte a könyveket, az újságokat, sőt választmányi tagja is volt az Olvasókörnek. A különböző mulatságokon szeretett üdvözlő és ünnepi beszédeket mondani, és nagyon vigyázott, hogy viselkedése különbözzék a többi legény viselkedésétől, s hogy inkább az úri társasághoz hasonlítson. Szabó volt a mezővároskában, de közbe-közbe úri rendelője is akadt. Egyszer az utcán köszöntötte Franckát.

Francka megismerte és füle hegyéig elpirult. A templomban, a nagymise alatt Francka tisztán kivette hangját, de sohasem fordult hátra. Tudta azonban, hogy az a melegen csengő lágy hang az övé.

Sohasem hallott még ilyen szép szavakat. Úgy melengették, mintha szerelmes kézzel símogatná valaki az arcát. Ha vele volt, szemérmes, finom pirosság festette üdévé az arcát, a szemei csillogtak, de szó nem jött az ajkára. A legény sóvárgó tekintettel bámult rá, duzzadt ajka meg-megrándult, néha zavarba jött, s elvesztette a beszéd fonalát. Egyszer éppen a kocsmából jött, s még érezni lehetett rajta a bor szagát. Bátrabb volt, mint máskor, és szakadatlanul folyt szájáról a szó. Átölelte Franckát és mohón kereste ajkait. Francka remegett, váratlanul megint erőt vett rajta a félelem, és szeretett volna elszaladni. A szemei előtt megint elsuhan egy árnyék, egy szörnyű és félig már elfelejtett emléknek a képe: rohan a sáros, lucskos domboldalon, erdőkön keresztül; a fákról kövér vízcseppek szakadoznak... s nini ott, a homályból hirtelen feléje ugrik valaki; undorító, bűzös lélekzete az arcába csap; egy fehér kar vállon ragadja és... Szeretett volna felsikoltani, ... de a gyötrelmes látomás egy szempillantás alatt eltűnt és csak a félelem, a szorongás maradt meg, s reszkettek a lábai.

— Milyen vagy, Francka! Miért kerülsz, miért húzódazol? Mivel bántottalak meg? ... Ne haragudjál, hiszen szeretlek, mint senkit a világon. És ne félj tőlem, nem bántalak!

Gyengéden megfogta a kezét és eléje állt. De amikor látta rémült szemeit, összeszorult a szíve és igaz szerelmében megsajnálta. A kerítés tövében az árnyékban álltak. Fejük felett néha-néha megzizzent a ritkás lomb, s egy-egy hervadt, sárgult falevél hullott reájuk. A legény

majdnem suttogott, mintha attól tartott volna, hogy a hangos szó megbánthatná Franckát, aki ebben a pillanatban ennivalóan kicsinek, gyerekesnek, részvétre, szánsáraméltónak tetszett neki, merőben másnak, mint a többi leányok, akikkel beszélni szokott a városban: gög, rátartóság sohasem hetykélkedett Francka ajkain, szemeiben sohasem sunyított bizalmatlanság; tudta, hogy Franckának sohasem jutott még csak eszébe sem, hogy a szavai hazugok is lehetnének, ezért igaz szánalmat érzett iránta és őszintén fájlalta, ha olyan szó tolult az ajkára, amely nem a szívéből jött.

— Majd meglátod, Francka, milyen szépen rendezzük be az életünket, ha már az én kicsi feleségem lesz! Munkám van bőségesen, nem lesz szikrányi gondunk! Szépen foglak öltöztetni! Nem fogsz úgy járni, mint holmi szolgáló... És tudod, Francka, nem maradunk itt sokáig. Igen unalmas, mozdulatlan itt az élet és olyan különösek az emberek. Ljubljanába költözünk! Meglátod, ott minden másként lesz. Akiben van egy kis vállalkozó szellem, egy kis kurázsi, az elmegy innen. Itt semmihez sem kezdhet az ember... De talán még tovább is megyünk, Francka. Talán egyenesen Amerikába! Ott aztán igazán más az élet és mások az emberek. Ott mindenki úr, aki ért valamihez, és van valamije... Ott nem néznek rám lekicsinylőleg, mert csak szabó vagyok, — miként itt az utolsó irnokocska is, akinek pedig annyi sincs a tőkfejlében, mint nekem a kisujjamban... Minden másképp lesz, ha egyszer a feleségem leszel, Francka... Kalapot fogsz viselni te is...

Beszélt, felvonultatta, megszólaltatta legszebb álmait, és maga is megrészegetett tőlük, mert boldogan hitt bennük. Csábító, tündöklő világ tárult fel előtte és úgy tetszett neki, hogy a félénk, gyermekded Francka nyi-

totta meg ajtaját, aki ebben a pillanatban ott állt mellette és elgondolkozó, álmodozó nagy szemekkel hallgatta bizakodó, színes terveit. Francka számára is új volt ez a csudálatos világ és ez a merőben újnak ígérkező élet. Csak úgy tüzelt az arca izgalmaiban, csak úgy tárgult a keble a boldogságtól... Amikor elbúcsúztak, a legény megcsókolta az ajkát és Francka nem ellenkezett...

A legény lassan a völgy felé tartott. Útközben eszébe jutottak a saját szavai. Megállt és az állomás felé ábrándozott. A földszinten az irodában még mindig égett a lámpa. De hamarosan az emeleten is kigyult az egyik ablak, majd ismét elsötétedett, s egy másik ablak világosodott ki. Francka járt ott mécsesével a szobában és a konyhában.

Melegséget érzett a szíve táján. Örült, hogy Francka előtt kitárta a lelkét és üdvözlésre lendítette jobbját.

Francka még tett-vett a lakásban, aztán lassan lefeküdni készült. Minden szó, amit délután és az este folyamán hallott, megelevenedett előtte. Szüntelenül a fülébe csengett halk, suttogó hangja, mintha most is mellette állana, mintha most is átölelve tartaná a derekát és mesélne... Majd meglátod, Francka, milyen szépen rendezük be az életünket, ha már egyszer az én kicsi feleségem leszel! Kalapot fogsz viselni te is, Francka, és elköltözzünk erről a vidékről, mert itt olyan unalmasak és olyan különösek az emberek... Ljubljánába megyünk... Ott gyönyörű csak az élet! És merőben más, mint itt... Aztán magához szorította, az arcába hajolt és megcsókolta az ajkát. Csak úgy tüzelt az ajka, és amikor arcához ért a bajsza, egész testében megremegett a boldogságtól...

Melege volt. Halántékán úgy lüktettek az erek, hogy szinte hallani lehetett. Kitárta az ablakot. Hűvös éjjeli levegő áradt be rajta és megtöltötte az egész szobát.

A völgyben magányos fények pislákolnak. De ezek is sorjában behunyják álmosan hunyorgó szemeiket. Későre járt az idő. Hamarosan minden fény kialudt és csend borult a völgyre. Az égbolt azonban egyre világosabb lett. Közepén a hold úszott nagy, fényes udvarával; ezüstös sugárzása sorra elnyelte a közelébe került csillagokat.

* * *

Elmult a tél, és nyugalansággal, gondokkal teli időszak követte. Francka otthagyta szolgálati helyét és egy varrónőhöz szegődött be, hogy megvarrja menyasszonyi ruháját. A műhely mindig hemzsegett a sok asszonynéptől. Kora reggeltől késő estig ácsorogtak, pletykáztak körülötte, faggatták és árulkodtak neki vőlegényére. — Elmondták, hány szeretője volt eddig és olyasféle célzásokat is tettek, mintha már gyermeke is lett volna. Franckát előntötte a forróság ezeknek a mendemondáknak hallatára. Nem hitt ugyan bennük, de azért mégis keserűséggel telt meg a szíve. Azt is mondogatták, hogy részeges, minden keresetét elissza, hogy egész éjszakákat átdorbézol a kocsmákban, s hogy olyan dolgokat művel részeg fejjel, hogy az ember szégyelli elmondani. És hogy a szabóéknál nem megy minden olyan simán, mint ahogy gondolni lehetne; a legény úrimódon öltözködik, otthon pedig krumplit és pempőt esznek különösen azóta, hogy az öreg már nem dolgozhatik, mert félig megvakult, s lábait sem bírja. Régebben három segédjük volt, aztán kettő; most már csak egyet tartanak, meg egy inast. Az inas azonban nem tesz egyebet, csak fát aprít és dohányért szaladgál a trafikba. Az asszony, aki főz rájuk, olyan, mint a belzebúb és máris rágcsálja Francka becsületét városszerte; házról-házra jár, és pletykál... Francka lehorgasztott fejjel, összezsugorodottan

ült a székén és úgy érezte magát, mintha tűkkel szurkálnák mindenfelől. Senki sem beszélt egyenesen, nyíltan... Csak célozgattak, köntörfalaztak és úgy forgatták szavaikat, hogy éppen az ellenkezőjét kellett érteni annak, amit mondtak. És Francka megértette őket. Ha azt mondták: Okos legény, no! — úgy értették: Olyan lump, hogy kilenc fárában sem akad párja!... Francka titkolta minden gondolatát s óvakodott minden bizalmas szótól. Érezte, hogy a legparányibb résen keresztül tüstént rajta törnének és a szívének minden titkos rejtékét beszennyeznék, megszenségtelenítenék... Vőlegényével csak ritkán volt alkalma beszélni. Sohasem lehettek egyedül, pedig Francka úgy szeretett volna bár csak egy órácskára, bár csak egy rövidke pillanatra egyedül maradni vele, hogy összebujhassanak és meghitten, szívük szerint suttoghassanak egymás fülébe, mint egykor ott a gesztenyefa alatt, a hulló lombok aranyesőjében. Vőlegénye sem volt már olyan gondtalanul jókedvű, mint régebben. Valami nyugtalanság látszott az arcán. Néha összeráncolta szemöldökét és elgondolkozva nézett maga elé. Mások jelenlétében mindennapi dolgokról beszélgettek, éppen, hogy beszéljenek valamit. Aztán vőlegénye hirtelen, minden átmenet nélkül fordított egyet a szón, s egészen más dolgok felé terelte, amelyek különben éppen olyan mindennapiak és jelentéktelenek voltak, mint az előbbie. Mindaketten érezték arcukon a firtató idegen tekinteteket, s még — ha nagy ritkán — senki sem is volt a szobában, akkor is tudták, hogy nincsenek egyedül... A napok lassan, unalmasan peregték. Szomorúság, csepergő idő járta. Az égbolt hétszámra barátságatlan, szürke volt; az utcákat barna, piszkos pocsolyák csúfították. Édesanyja sűrűn belátogatott hozzá. Ő is megtudta, mit beszélnek a vőlegényéről, és nyers, kímé-

letlen szavakkal tett szemrehányásokat Franckának, mintha bizony Francka követte volna el a vőlegénye kifogásolt cselekedeteit. Szünet nélkül erről prézsmítált, és Franckának úgy fájt a szíve, hogy alig bírta visszafojtani sikoltásait. Miért beszél így, édesanyám? — tört ki belőle egyízben a zokogás... Jobb, ha már előre tudod mindezeket! Mert úgy fogsz aludni, ahogy veted ágyadat. És tovább zsörtölődött. Azt is állította, hogy már szeretője is volt neki a városban, sőt a városon kívül, a falvakban is. Persze, szépen, mézes-mázosan tud beszélni, és úriasan öltözködik.

— Nem igaz, édesanyám! — vetette közbe Francka, miközben éles fájdalom hasogatta szívét.

— No, annál jobb, ha te másként tudod!... De ne-hogy azt gondolja az a legény, hogy aranyhalacs-kát fogott! Kétszáz forintot adok, egyetlen fagarassal sem többet! S még ezt a pénzt sem kapja a kezébe. Nem engedem, hogy az első hónapban eligya... Jól ismerem ökelmét! Zsebébe gyömöszölné az egész pénzt és ki sem mozdulna a kocsmából, amíg ki nem lyukadna a zsebe... Jól ismerem! És te is segítenél neki, mert te sem vagy különb!

Esténként Francka kérve-kérte az Istent, hogy minél előbb legyen vége ennek a kálváriának. Megsoványodott, arca még vékonyabb lett, szinte áttetszővé finomodott. Szokatlanul nagy szemei természetellenesen csillogtak a sápadt, hófehér arcból.

Végre érkezett az esküvőnek várva-várt napja. Három kocsiban hajtatott a násznép a templomhoz. A kíváncsiskodó emberek mosolyogtak magukban, mert minden olyan csendes és szerény, szinte kódisos volt. Franckának sárga atlaszból volt a menyasszonyi ruhája, világoszöld pántlikákkal. Amikor a kocsira szállott,

megbotlott és majdnem elesett; elfelejtette hosszú szoknyáját megemelni és ráfreccsent a sár. Anyja bosszankodva nézte az ajtóból és ráripakodott: — Még járnisem tudsz, te mafla?! Az egész nap szörnyen unalmas és egyhangú volt: reggel óta esett az eső, és amikor megjöttek a templomból, lassacskán újra permetezni kezdett. Franckának megfájdult a feje. Oda volt minden jókedve, minden örömteljes várakozása hiábavalónak bizonyult. Úgy érezte, nincs körülötte egyéb, csak ez a sivár, esős nap és a napnak szűk korlátain túl a sivár, kietlen élet... Lehorgasztotta fejét, és néha könnycseppek szivárogtak az arcán. A vőlegénye mosolygott, amikor észrevette. — Milyen gyerek! — gondolta magában és szíve szerint megsajnálta. Minden menyasszony sírni szokott. És azt hiszi, neki is kell sírnia.

A lakodalmat egy kormosfalú kocsmában ülték meg. Bent forró és nyomasztó volt a levegő. Egész éjjel kurjongattak, énekeltek, iddogáltak. A fiatal férj is lerészegedett és szakadatlanul táncolt. Francka késő éjszaka magányosan indult haza a füllelt kocsmából. De amint a küszöbre lépett, s a friss és hűvös éji levegő megcsapta forró arcát, elszédült és összerogyott volna, ha mindkét kezével gyorsan meg nem kapaszkodik az ajtóba... Bent azonban részeg hangon tovább kurjongatott a násznép. Francka jól kivette férjének recsegő, rekedtes hangját is; pedig alig lehetett ráismerni. Pajkos nótákat gajdoltak egy sántalábú, öreg harmonikás muzsikájára. Franckának mindez ebben a pillanatban olyan csúnyának, olyan szomorúnak és visszataszítónak tetszett, hogy legszívesebben megbuijt és elaludt volna az ajtó mögött, és azt sem bánta volna, ha soha többé fel nem ébred erre az ocsmány világra.

Alighogy Francka, az ujdonsült menyecske beköltözött férje lakásába, valami szörnyű dolog történt, ami férjét, Mihov Tonét tökéletesen kiforgatta mivoltából és egyensúlyából.

Az esküvő napján egy fiatal szabó jött — világos kocás nadrágban és szárnyas kabátban — a mezővároskába. A bírósággal szemben telepedett meg, átépíttette az egész házat, aztán kész férfiruhaboltot nyitott. A vasárnaponként templomba igyekvő embereknek éppen útjukba esett a bolt. Először csodálkoztak, aztán apránként vásárolni kezdtek. A jegyzőségre, bíróságra tartó falusiak meg-megkérdezték a kirakati ruhák árát, és nagyot néztek, amikor az új szabó öt forintért kínálta nekik a kész öltönyöket. Átkozott Mihov! Könnyen jár ő úri gunyában! Öt forintot számít csak a munkáért!

Mihov kezdetben nem sokat hederített az egészre. A dolog olyan ostobának és természetellenesnek tetszett neki, hogy nem tartott semmi rossztól. Világosan látta, hogy szemfényvesztés az egész és hogy a jött-ment vetélytárs egy éjjel épp olyan váratlanul eltűnik, mint amilyen váratlanul érkezett. Nem hitte, hogy bárki is felüljön neki; hiszen silány a portékája, a ruhái selejtes, hitvány tákolmányok; csak meg kell egy kicsit húzni az az anyagot, s már szétfeszlik a varrás. A falusi emberek nem buták; messziről el fogják kerülni a szélhámos boltját... De nem így történt. A falusiak nem kerülték a boltost, s a szélhámos boltos nem ugrott meg. Sőt hamarosan ki is bővítette az üzletét és még két munkást hozatott. Isten tudja honnan; éhesen és rongyosan érkeztek az új „munkaerők“, és — persze — félig ingyen dolgoztak. Korábban csak falusiak, parasztok és szolgák számára varrt. Most már jobb árut is tartott és nem csalódott: mindenki hozzá tódult. A tanító úr is nála

rendelte meg világos nyári ruháját, a járásbíró kockás nadrágot csináltatott magának nála. A szabó pedig csak ácsorgott az üzletajtó küszöbén, illatos szivarokat szívott és barátságosan mosolygott a jövő-menő emberekre. Már nyájas, mézes-mázos arca is lépre csalta az embereket.

Mihov egy ideig várt, — de csodálatosképen semmi sem történt, senki sem panaszkodott. Csak néhány öregebb rendelője maradt hű hozzá, akik már nagyon megszokták és nem akartak változtatni. Mindenki más elpárolgott tőle... Elpárologtak a falusiak, elpárologtak a hivatalnokok, akik úriasan öltözködtek, de keservesen fizettek. Gyermekekről már egyáltalán nem rendelt nála senki... Eljött pünkösöd, eljött a bér málkózás ideje, de senki sem nyitott be hozzá. Mihov sápadtan, lehorgasztott fejjel állt a küszöbön... Régebbi vevői mesziről kikerülték. Néha-néha rosszmájúan még el is nevette magát valaki, ha feléje sandított: No, Mihov, mit szólsz ehhez? Könnyű volt neked úri gúnyában járnod a mi pénzünkért! Szépecskén fejtél bennünket, átkozott Mihov! Úgy kell neked!

Mihov érezte, hogy szörnyű igazságtalanság történik vele. Hogy volna az megengedhető, hogy egyszers csak betoppanjon a városba egy vadidegen, s becsületes bennszülöttek szája elől kapja el a kenyeret? Arra gondolt, hogy ezt meg kellene tiltani, hogy a jöttmentet be kellene zárni. Ilymódon mindenkit tönkre lehetne tenni, ha a szélhámosság meg volna engedve... De hát senki sem mozdította a füle botját sem, sőt a járásbíró még kockás nadrágot is rendelt az új szabónál.

Legjobban pedig az fájt Mihovnak, hogy az a jöttment széltoló megelőzte. Neki magának kellett volna ezt megcselekednie, neki kellett volna egy takaros üzletet

nyitnia... Bizonyára sikerült is volna neki; a takarékpénztár kétségtelenül kölcsönzött volna pénzt a vállalkozáshoz. Elhitette magával, hogy csakugyan ő is tervezett már ilyesfélét, de a szélhámos ellopta a gondolatát. Az orra előtt lopta el, éppen akkor, amikor maga is hozzá akart fogni a végrehajtásához. A legvégén már szentül meg volt győződve, hogy rútul megcsalták, elámították és egyre azon törte a fejét: hol, mikor árulta el a gondolatait s miféle útjába tévedt gonosz embernek, aki aztán irigységből vagy jó pénzért besúgta annak a másiknak. Minden összezavarodott a fejében a keserűségtől és a gyűlölettől és szórta a megszólásokat és rágalmakat a korcsmákban. „Hallgass, Mihov, mert be talál pörölni!” — tanácsolták neki a barátjai. De titokban nevettek rajta és alattomban még jobban bujtogatták, mert már előre mulattak a bekövetkezendő zenebonán.

Az új szabó vidám ember volt, jól élt, arca, tokája, pocakja napról-napra szélesedett-gömbölyödött és három gyűrű is hivalkodott az ujjain. Mihov gyalázkodásaival nem sokat törődött. Jóízűen mulatott rajtuk, sőt úgy mutatta, mintha Mihov gyűlölködése kedvére is volna neki. S a vidám, jóltáplált embernek ez a fölényes kacagása Mihov számára valósággal elviselhetetlen volt. Reszketett, ha gömbölyű, ragyogó arcába nézett, s összeszorult az ökle. Legszívesebben teljes erejével oda-sujtott volna annak a gazembernek a szemérmetlen ábrázatába, hogy szétkenje rajta azt a fénylő zsírtömeget, s hogy a duzzadt ajkokról eltüntesse a nyeregbe került vetélytárs fölényes, önérzetes mosolyát.

Mindez július és augusztus forró napjaiban történt. A levegő tele volt az utcák felkavart, finom porával, s az ég szürkéskéken izzott az emberek feje felett. Ebben

az időtájban minden évben nyári mulatságot szoktak rendezni a városkában, énekből, tréfás játékokból, szavalatokból és ünnepi beszédből összeállított műsorral. Az ünnepi beszédeket rendszerint Mihov mondotta. Írni ugyan a jegyző írta őket, mint az Olvasókör elnöke, de Mihov harsogta el emelkedett, zengő hangján — szépen kiagyalt mozdulatok kíséretében — ezeket a terjengő és összevisszakuszált, érthetetlen szavakkal megtűzdelt mondatokat. Beszéd közben Mihov maga is belelelkesedett. Boldog volt, amikor maga előtt látta azt a sok feléje meredő, kipirult, izzadt arcot. Valósággal káprázott a szeme. A tömegből kiemelkedő szerencsés emberfiának érezte magát és a betanult síma szavak csak úgy ömlöttek ajkairól. Elbódult tőlük, maga sem értette már őket és csak akkor tért magához, amikor az utolsó mondat is elharsant az ajkáról és meg kellett állnia. Ilyenkor egy pár percig még megállt a dobogón, kipirultan, izzadt homlokkal. Aztán hátralépett, könnyedén meghajolt és szinte gyermekes zavarában elmosolyodott. A közönség pedig harsány éljenzésbe és tapsba tört ki. „Gyönyörűen beszéltél, Mihov!” — Mihov törölgette a homlokát s a szíve hevesen dobogott a boldogságtól. „Hát igen! Magam is azt hiszem, hogy valóban elég takarosan sikerült!”

A mulatságot augusztus vége felé szokták megrendezni, de már július elejétől kezdve készülődtek rá. Mihov egy ideig várt, aztán beállított a jegyző úrhoz.

— No, Mihov! Hát mi jót hoz? — kérdezte a jegyző.

Mihov barátságosan elmosolyodott.

— Az ünnepi beszéd miatt alkalmatlankodom, jegyző úr... Az éneket már két hete gyakoroljuk. A beszéd számára is kell pár hét. Nem megy az olyan könnyen az ember fejébe, mint akárki hihetné.

A jegyző láthatólag zavarba jött és Mihov ezt rögtön észre is vette. — Bizonyosan még nem írta meg! — gondolta magában, s ezért jóindulatulag elébevágott a mentegetődzéssel.

— Hát hiszen olyan nagyon nem sürgős!... Egy hétig éppenséggel még elvárhatok!... Csak épp hogy megemlítettem...

A jegyző hátradőlt székében és lassan, megfontoltan felelte:

— Nézze csak, Mihov! Hiszen igaz, hogy maga mindig igen szépen beszélt... Nem is azért mondom, mintha bárki szemére vethetne akármit is... De... az új szabó annyira kínálkozott-tolakodott, hogy sehogyan sem tudtuk lerázni...

Mihov vörös lett, mint a főtt rák. Ajkai mozogtak, de hang nem jött ki a száján.

— És hát... az Olvasókörbé is belépett és mindig tíz forintot fizetett kótákért... Nem tagadhattuk meg tőle...

Talán az a benyomása támadt a jegyző úrnak, hogy nagyon is alázatosan mentegeti magát. Elszégyelte magát és megváltozott, majdnem nyers hangon folytatta.

— Hangja is igen kellemes. Szépen énekel és nagyon barátságos, jóízű ember. Sohasem mogorva...

E szavaknál Mihovra sandított és Mihov arra gondolt e pillanatban, hogy hát hiszen ő sem volt mindig mogorva.

— Aztán az sem járja, hogy mindig ugyanaz a kör tag beszéljen... Az emberek nagyon megszokják, nem érdekli őket a dolog, oda sem hallgatnak, s a beszéd kárba vész! Sohase búsuljon ezért, hiszen szerepel az énekkarban!...

Mihov esetlenül, gyámoltalanul meghajtotta magát és szó nélkül távozott. Úgy érezte magát, mint a gyermek, akit megverték... Legszívesebben megbújt volna a kerítés mögött, hogy kisírja magát... De ezt a levertséget hamarosan szörnyű düh és harag váltotta fel. Már meg is fordult, hogy visszarohanjon a jegyzőhöz, hogy elébe ugorjék és a szemébe ordítsa elfogultságát, hogy öklével csapjon az asztalra és hogy — ha a jegyző úr csak egyetlen gúnyos, vagy gőgös szóval is válaszolna, ahogy az egyébként szokása is volt, — rávesse magát és megfojtsa, igenis: megfojtsa!...

Ez a jöttment szabó tehát már úgy a falhoz szorította, úgy rátérdelt a mellére, hogy Mihov már lélekzeni sem tudott. Mindenét elrabolta. Kockás nadrágban és hajtókás kabátban jött és kitérta kenyeréből, fenyegeti a becsületét, az életét... A keserűségtől és méregtől forgott körülötte a világ. Amikor hazavetődött, tüstént lefeküdt, de egész éjjel nyugtalanul és álmatlanul hánykolódott az ágyában. Néha-néha fel is ült és ökölbe szorította a kezét. Félálmban úgy rémlett neki, mintha farkasszemet nézne vetélytársával az utcán; körülöttük egész sereg kíváncsiskodó és kárörvendő ember; és a jöttment szabó reszket előtte félelmében és sápadtan rimánkodik... de ő, Mihov, már se lát, se hall... irgalmatlanul csépelí öklével, ahol éri; már csurog is a vére, végig az arcán, a nyakába, a kabátjára... De lám, egyszercsak eltűnik a vér, s a tokás arc vidáman mosolyog, vidáman és gúnyosan, az utca közönsége pedig rosszmájúan röhög hozzá... Aztán mintha mindketten az utca porában hemperegnének, egymásbafonódott karokkal: Mihov vasmarkai már elkapták a szabó nyakát és harapófogóként szorítják hájas, verejtékes torkát; kidülledt szemei vizenyős tekintettel merednek rá... De aztán keze hirtelen megcsusz-

szant az izzadt bőrrön, a szabó felpattant, a mellére térdelt és újra vidám, gúnyos nevetéstől rengett kövér tokája...

Vasárnap volt, szép augusztusi vasárnap. A forróság már csökkent, langyos szellő lengedezett s az égbolton fehér bárányszerű felhők kergetőztek. Meleg, kellemes este volt, s az utca hemzsegett a járókelőktől.

Mihov a piacon lakott és éppen az ablaknál nézelődött az alatt nyüzsgő emberekre. Minél jobban közeledett az alkonyat, annál kellemetlenebbül érezte magát. — Most kezdik el — gondolta magában, s halántékán dagadoztak vérbő erei. Szemeit előntötte az indulat tüze és mintha sűrű hályog zavarná látását. Megszólalt a hétórai harang. Sokáig kongott szépen zengő, ünnepi kongással. Mihov felnyögött, mert úgy érezte, hogy a harang nyelve az ő mellén, az ő homlokán kalapál...

Nem volt nyugta odahaza. Szörnyen restelte magát, és mint a tolvaj, óvatosan kémlelő tekintettel, hajlott háttal az utcára surrant. A mezei ösvényre fordult, hogy ne találkozzék emberekkel. Eszébe jutott, mennyi örömmel és büszkeséggel készülődött azelőtt ezekre a mulatságokra, s megállt a mező közepén. Legszívesebben felordított volna a fájdalomtól és szégyentől. Aztán szemrehányást tett magának. Erőnek erejével ki akarta verni a fejéből az egész komédiát: — Ne gyerekeskedjél, Mihov! Maradj otthon és ne törődjél velük! Ha azt hiszik, hogy maguk is elkészülnek vele, hát csak rajta! Van neked elég egyéb dolgod és gondod! — De mégis tovább ment. Nem hallgatott a saját csitító szavaira, mintha holmi idegen ember suttogná azokat a fülébe, akit figyelemre sem érdemes méltatnia... — Hová, Mihov? — tudakolta tőle egy asszony, aki házának kerítése mellett ácsorgott. Mihov megijedt, mintha valami

szégyenletes dologban érte volna tetten valaki. Zavarában motyogott valamit, aztán gyorsan továbbállt... — A mulatságra tartasz, Mihov? — kérdezte egy paraszt, aki a mezején ringó, sárguló gabonát nézegette. — Igen, a mulatságra! — felelte Mihov a nélkül, hogy rápillantott volna a kérdezőre. Úgy érezte, hogy utána leskelődnek és nevetnek rajta. Hiszen mindent tudtak róla... Minden gondolata arasznyi betűkkel volt olvasható a hátán. Úgy járt az emberek között, mint a gonosztevő, akit a csendőrök megbilincselve hajtanak utcahosszatt maguk előtt.

Alkonyodott. A házak mögötti kertek már árnyékban voltak... Ott állt az a cicomás, emeletes ház... a földszinten vendéglő, az emeleten Olvasókör. Az ablakok ki voltak világítva, a függönyök mögött sötét árnyékok mozogtak. A ház előtt és a kert körül már rengeteg nép gyűlt össze; a gyerekhad hancurozott, a fehérnépség pedig ünnepi öltözetben csoportosan ácsorgott az utcán.

Mihov nem mert a ház közelébe kerülni, de olyan pontosan hallott mindent, mintha az ablak alatt állana. Két ember jött vele szemben és Mihov gyorsan kitért előlük, behúzódva egy piszkos és majdnem üres csapszékbe. A csapszékben csak pár részeg legény üldögélt a bortól nedves nagyasztal mellett. A korcsmáros az ajtóban állt és ellenséges tekintettel nézegetett az emeletes fehér ház felé, amely oly büszkén és tündökölve hivalkodott a közelében. Mihov úgy érezte magát, mintha száműzöttek és kitagadottak közé vetődött volna és megkönnyebbült a szíve. Az ablak mellé ült és kissé félrehajtotta a függönyt.

Az utca lassankint kiürült. Odaát megérkeztek az urak és megkezdődött a mulatság. Mihov percnyi pontossággal megérezte a pillanatot, amikor az ünnepi szónok az

emelvénnyre lép és édeskés nyájassággal meghajtja magát a közönség előtt.

— Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!...

Hallott minden szót. Mozgott az ajka, alig észrevehetően maga is bókkolt a fejével, arca kipirult és szinte látta maga előtt a nagy tömeget, amely figyelmesen feléje szegzi tekintetét és feszülten lesi szavait. De mintha mellette valaki más is megszólalt volna: egyre hangosabban, egyre szebben és ércesebben és már majdnem túlharsogta Mihovot. Nagy igazságtalanságnak érezte ezt a megszégyenítést és bizalommal, várakozással nézett maga körül: azt hitte, felismerik ezt a méltánytalanságot és a jött-mentet elkergetik az emelvénnyről, hogy csak őt hallják, őt, Mihovot, az igazi, a hivatott ünnepi szónokot. De az emberek könyörtelenek voltak, rá sem hederítettek, amint kérlelő, rimámkodó tekintettel forgatta feléjük zavaros szemeit. És a jöttment tovább hadarta kellemescsengésű hangján a hosszú, kacskaringósan összetákolt körmondákat, amelyek édes mézként csöpögtek ajkairól. Mihov reszketett, hideg verejték csorgott a homlokáról, szólni akart, de nyelve megbénult. Voltak, akik észrevették szégyenkező, gyámoltalan zavarát és ügyefogyottságát és az éljenzés, zaj és tapsolás közepett feléje mutogattak és kacagtak... — Hát ez mit keres itt? Takarodsz onnan! Ki hívott ide? Lám, milyen hebehurgyán áll ott! Citeráznak a térdei! Mit dadog? Kása van a szájában! — Zajosan, részvétlenül röhögtek, de aztán dühösek lettek, mert Mihov — ernyedten lógó karjaival és lehorgasztott fejével — nem tárgított az emelvénnyről, mintha odaszegezték volna. — Le vele! Le vele! — kiabálták az egész teremben. Mindenki felugrott a helyéről, öklök emelkedtek a levegőbe, már el is kapták vasmarkaik a karját, a könyökét, a

nyakát, s félig eszméletlen állapotban rántották le az emelvényről. — Üsd, rúgd! — ordította az egész megveszekedett terem...

Mihov összerázkodott és zavaros szemekkel mérte végig az utcát. Messziről idehallatszott a tapsolás zaja: a szónokot éltették és ünnepelték. Felsőhajtott, az asztal mögé húzódott és tenyerébe rejtette a fejét. Már három-negyedlitert felhajtott a korcsmáros fanyar és gyanusan spirituszszagú borából. A feje elnehezült, forró, kipirult homlokán hideg verejtékcseppek csordogáltak. Gyorsan, mohón ivott, egyik poharát a másik után hörpintette ki. Gondolatai összekuszálódtak agyvelejében, örült sebes-séggel váltakoztak-zsibongtak a koromsötét háttér előtt. Kétségbeesett, vigasztalan szomorúság gyötörte-marcangolta.

Egy részeges csizmadia lépett ekkor a korcsmába. Már tántorgott és miközben Mihov mellé telepedett és karjaival az asztalra könyökölt, felborította a poharát.

— Hát, Mihov, te nem mentél el a mulatságra?

Mihov álmos, lomha tekintettel pillantott rá.

— Nem mentem el!

A csizmadia hunyorított egyet és elmosolyodott.

— No, Mihov, téged is szépen félretolt az az új szabó! Elvette a kenyeredet, s a tetejébe még a becsületet is akarja... Hiszen máskor mindig ott voltál te is!

— Mindenemet elrabolta! — mondogatta Mihov magában. — Elvette a kenyeredet és a tetejébe még a becsületemet is akarja!

A csizmadia tekintete a tele borosüvegre esett és arca elmosolyodott.

— Látod, Mihov, így járunk valamennyien! Rám is feni már fogait a végzet... Ma vagy holnap itt lesz... Tudom, hogy már les rám...

Hirtelen az asztalra csapott, hogy csak úgy táncoltak rajta a poharak.

— De én nem leszek olyan bárgyú, mint te, Mihov! Én megfojtanám az utca közepén!... Úgy van, világos nappal, az utca közepén fogom megfojtani, az egész világ szemeláttára! Nem bánom aztán, ha el is hajtanak a csendőrök.

— Én is megfojtanám — mondogatta lassan és elgondolkozva Mihov. — De az ember karjai éppen a legdöntőbb pillanatban elernyednek, elzsibbadnak... Nem, nem tudom megfojtani.

Már mindketten részegek voltak és tompa, vérbeborult szemekkel meredtek maguk elé. A csizmadia komolykodó hangon beszélt, maga elé bámult és ráncolgatta a homlokát.

— Sokáig gondolkoztam rajta, vajjon mit fogsz most csinálni. Vártam, hogy megmozdulsz, de te meg sem mukkantál. Türelmesen, alázatosan tartottad a hátadat, amíg az a másik püfölt... Én másképp fogom csinálni!...

Gonosz fény csillant meg a részeg mester szemében, arcára pedig váratlanul némi férfiasság és határozottság ült ki.

Mihov egészen félrehúzta a függönyt az ablak elől. Az éjszakából két sor kivilágított ablak nézett a szemébe. Néha megjelent valaki az ablakban vagy a küszöbön. Néha hallani lehetett a poharak csengését, jól ki lehetett venni egy-egy vidám kurjantást, egy-egy kacajt. Mihov összerázkódott... Az összevissza-zajból megismerte a szabó hangját és hallotta a saját nevét.

A csizmadia mosolyogva pillantott rája.

— Hallottad?

És mintha véletlenül ejtette volna a karját az asztalra és mintha véletlenül ért volna az asztalterítőn heverő késhez. Mihovon végigfutott a hideg, krétafehér lett és hirtelen felugrott.

— Elmegyek egy kicsit körülnézni... Szeretném látni...

— Csak eridj és alapos munkát végezz! — felelte a csizmadia és nyugodtan nézett utána.

Mihov lábai tántorogtak. Amint a küszöbön szemébe csapott a friss éjjeli levegő, majdhogy el nem vágódott. Lassan, támoilyogva botorkált a piacon keresztül, egyenesen a magas, emeletes ház felé, mely büszkén, kihívóan, tündöklő ablakszemekkel terpeszkedett előtte. Magabiztatón motyogta: — Nem vártál hiába, kedves barátom... — De egyébként semmire sem gondolt, eltökéltsége csak látszólagos volt. Nehéz, fáradt agyából eltűnt a forróság, szemei zavarosan, álmosan pislogtak.

A küszöbre lépett. A ráömlő éles fénytől kápráztak a szemei.

— Hát te, Mihov, hová készülsz? Hiszen részeg vagy! — nevetett arcába a kövér szatócs, aki éppen a vendéglőből jött és törölgette izzadt homlokát.

Mihov nem felelt. Rá se hederített, hanem támoilyogva, görnyedten tovabotladozott. Meggyötört agyában kusza álmoképek kavargtak. Beért az első terembe és körülnézett. De nem találta, akit keresett: csak parasztok ültek itt; hangosan beszélgettek, egyesek kártyáztak és senki sem vette észre a belépőt. A második, vörösfalu és előkelő berendezésű teremben az urak mulattak. Mihov megtorpant a küszöbön, a vörös függöny előtt. Részeg szemével alig tudta áttekinteni az asztaltársaságot. Végre a hosszú asztal végében az ablak mellett megpillantotta

a szabónak izzadt, kipirult, kerek képét. De abban a percben, amikor mindenki feléje fordult, valami érthetetlen és csudálatos dolog történt vele: illedelmesen, tisztességtudóan megemelte a kalapját, meghajtotta magát és elmosolyodott.

— Uraim! — mondotta magas, recsegő, dadogó hangon.

Feleletül harsogó nevetés csapott feléje mindenfelől, a szabó pedig a poharához nyult és keresztülhajolt az asztalon.

— Részeg vagy, Mihov! ... Nesze, igyál! Ez jobb bor!

Mihov némileg összeszedte magát. Kábult agyán egy pillanatra keresztülvillant valami halavány eszmélésféle: miért is jött voltaképen ide és mi a teendője. Hirtelenül az asztalhoz lépett, felkapott egy poharat és a szabó arcába vágta. Olyan erős volt a hajítás lendülete, hogy egész testével az asztalra dült, s keze és ruhája nedves lett a feldöntött üvegek borától. A szabó reszketve és megdöbbenve állt az asztal mögött; krétafehér arcáról eltűnt az incselkedő jókedv, ajkáról a fölényes mosoly. A bor végigcsurgott a fején, a nyakán, a gallérján. A pohár homlokán találta és a sebből keskeny csíkban patakzott a vér az arcán végig. Az egész társaság szempillantás alatt talpon termett. Egyesek a szabóhoz ugrottak, az orvos mosogatta a sebet. Mihovnak úgy rémlett, hogy neki esnek, ütik, lökdösik és végül kitaszítják az utcára. De mindebből nem érzett semmit. Abban a pillanatban, amint megpillantotta a szabónak holtsápadt arcát és a vért, amely végigcsurgott rajta s a mellére csöpögött, tökéletesen kijózanodott. Gyors léptekkel hazasietett, majdnem futott, de így is igen hosszúnak tetszett neki az út a lakásáig...

Otthon még égett a lámpa. Francka az asztalnál üldögélt. Szemhéjai vörösek voltak a hosszú sírástól. Amikor feltárult az ajtó s megpillantotta a küszöbön férjét sápadtan, roskadtan, a fájdalomtól eltorzult vonásokkal, ráncolt homlokkal és riadt, mintegy kegyelemért és részvétért rimánkodó tekintettel, felugrott és hozzásietett.

— Becsaptalak, Francka! Bocsáss meg érte!... Áldjon meg az Isten!... És tegye boldoggá az életedet! . . . Én már nem tehetem azzá...

Kihúzta karját Francka kezéből és el akart távozni.

— Hová akarsz menni, Tone?

— Engedj, Francka!... És bocsáss meg!

Nyöszörgött, jajveszékelt, s olyan gyengeség fogta el, hogy meg kellett fogódnia az ajtóban, nehogy elvágódjék.

Francka erősen megragadta a karját, becsukta az ajtót, levette gyűrött kalapját és az ágyhoz vezette, mint egy gyereket...

Ettől az estétől kezdve megváltozott az életük. Pontosabban attól a perctől kezdve, amelyben Francka ráeszmélt a valóságra, hogy egy gyenge, félénk, segítségre szoruló gyereket vezet az ágyához. Megérezte, hogy szörnyű, súlyos teher nehezedett a vállaira, s majdnem a földig lapította törékeny asszonytestét. Anyának és őrzőangyalnak érezte magát és ez az érzés, amilyen gyönyörűséges volt, éppolyan iszonyatos is egyúttal.

Mihov lefeküdt és azonnal elaludt. Francka azonban egész éjjel az ágya mellett térdelt és összekulcsolt karjaira borulva virrasztott.

*

A Mihovék lakása elég szépen volt berendezve és eléggé tágas is volt. A nagy, műhelynek szolgáló szobá-

ban a falon, az ajtóval szemközt magas tükör csillogott aranyozott keretben; körülötte szentképek lógtak, a sarokban egy hatalmas, zöldszemes cserépkályha állott, a kályha közelében pedig két magasra vetett, fehér takaróval behúzott ágy, az ablakokban virágok. A kis szobában, amely alacsonyabb volt az előbbinél és csak egy ablaka volt, Mihovnak az édesapja, — egy félvak öreg ember — lakott, aki már két év óta nem mozdult ki az ágyából. Az utolsó időkben mogorva és zsémbes lett, folytonosan nyöszörgött, s ha hívta övéit, és senki sem ment be hozzá, hangosan sírt és zokogott, mint egy nyafogó, nyűgös gyerek. — Elfeledkeztetek rólam, mert nem tudlak többé eltartani. Temessetek el elevenen, hogy vége legyen a szenvedéseimnek! — Franckának rengeteg dolga volt vele, s az öreg nagyon szerette menyét. A végén már úgy megbízott benne, mint a gyerek az édesanyjában. Természetesnek találta, hogy minden kívánságát — a beteg embernek minden bogaras kívánságát is — teljesítette és hatalmas csalódást érzett, amikor egyszer nem hozott neki bort, mert egy lyukas pénz sem volt a háznál. Sírt, hogy csak úgy csurgott a könnye sápadt arcán végig és Francka megdöbbenve állt az ágyánál. Napról-napra gyengébb lett. Úgy kellett emelgetni az ágyról és az ágyba és Francka — bár szégyelte ezt az ellenszenvét — iszonyodott vértelen, petyhüdt bőrrel fedett hűdött tagjaitól. Úgy kellett etetni is, mert reszkettek a kezei, s a leves végigömlött a szakállán és az ingén.

Mihov még megkeresett annyit, hogy valahogy nagynehezen megéltek. De a gyerekes, félvak öreg érezte, hogyan csúsznak egyre lejjebb és lejjebb, hogyan közelednek a kikerülhetetlen szörnyű vég felé és halódó fehér szemei néha kerekre tágultak a néma rémülettől. —

Csakhogy itt vagy, Francka!... Maradj itt, mellettem, Francka!...

De Francka maga is félt a jövőtől. Már azon az első éjjelen, amikor menyasszonyi ruhájában és menyasszonyi koszorújával a fején ott állt az előszobában és görcsösen belekapaszkodott az ajtószárfába, hogy a gyengeségtől és egy érthetetlen félelemtől össze ne roskadjon: már akkor semmivé foszlottak gyönyörűséges álmai és semmivé foszlott minden édes reménysége és várakozása, mintha valaki abban a pillanatban nyiltan és könnyörtelenül felfedte volna egész szomorú jövőjét. Mintha valóban csak álom lett volna minden, úgy elmúltak azok a szép napok, azok a holdas őszi esték, amikor a gesztenyefa alatt álldogáltak és suttogó, szerelmes szóval, bizakodó és reménykedő szívvel beszélgettek egymással a rájuk várakozó életről, a jövődjükről. Elmúltak, mint a suhanó álmokképek... Azon az éjjelen, amikor sápadtan és reszketve jött haza a férje, súlyos terhet vett a vállaira. Olyan súlyosat és olyan szörnyűségeset, hogy roskadozott alatta. Mert abban a pillanatban, amelyben vállaira nehezedett, örökre búcsút kellett mondania szépséges álmainak és a gyermeki reménykedés utolsó foszlányainak is, amelyek még ott rajzoltak a szíve legmélyén. Az álmok helyét elfoglalta az élet; és ez sötét, örömtelen és gondterhes volt. Francka arca komoly lett, s a homlokán megjelent az első ránc.

Tonét egyheti fogházra ítélték. Komoran, szinte zord tekintettel jött meg a börtönből. Attól a végzetes estétől kezdve látszólag megöregedett. Az emberek sokat beszélgettek az esetről városszerte és még több barátja és rendelője hagyta cserben. Valósággal csodálkozott már, ha valaki ruhát jött méretni hozzá, vagy holmi javítanivalót hozott. El kellett bocsátania a segédjét és inasát, de

így is néha naphosszatt munka nélkül üldögélt a műhelyben. Régebben németnyelvű képes folyóiratot is járatott, de sohasem volt ideje az olvasásra. Most összerakosgatta az egyes számokat, összeállította az évfolyamokat és végnélküli folytatásos regényekbe temetkezett, amelyek az évfolyam első számában kezdődtek, s az utolsóban fejeződtek be. Néha esténként kissé felderült és Franckának hosszú történeteket mesélt német bárókról és grófkisasszonyokról, haramiákról, gróf Monte Christóról, Rinaldiniról. És kíváncsian találgatták, vajjon mindez valóban megesett-e valaha... De aztán váratlanul megint elhallgatott és lehorgasztotta a fejét: hirtelen rácszmélt, milyen nevetséges és mihaszna dolog az, hogy ők ketten itt mint a gyerekek mesékkal tartják egymást, holott a szegénység, a nyomor, az inség már ott áll az eresz alatt és az ablakon át fehér szemekkel, röhögő szájjal lesi őket...

Az ablaknál ácsorgott, leskelődött az inség és egyre közelebb furakodott. Már bizalmasan felkönyökölt az ablakfára, már fel is kapaszkodott rá és jött egyre beljebb. Már az egész szoba tele volt hideg leheletével. A kis szobában pedig nyöszörgött, jajveszékelt az öreg Mihov és rémképeket látott. A fiatal Mihov fel-felugrott az asztal mellől, mintha nyers szóval ráparancsolt volna valaki és összeráncolt homlokkal járt fel-alá a szobában. Csudálatos gondolatai támadtak és teljesen elmerült álmainak világában. Ezek az álmok olyan természetesek, olyan kézenfekvők voltak, hogy sokszor tökéletesen megfeledkezett a valóságról és rémülettel vegyes csudálkozás vett erőt rajta, ha józan szemmel nézett végig a szobán. Óriási örökségről álmodozott, ezresekről, sőt milliókról; szórta a pénzt képzeletében mindenfelé; mindenkinek adott, aki csak kért tőle; kölcsönökért jöttek

hozzá rimánkodni az emberek, s amikor elmentek tőle, házakat vettek maguknak. Neki magának palotája volt a városban, parkjai, erdei. Francka hintóban járt a templomba, tüzesvérű fehér paripák négyes fogatán; fülei, karjai, ujjai, nyaka csillogtak az aranytól és a drágakövektől... Álmai mindig új és új képekben jelentkeztek. Mindig kiagyalt valami meglepőt; sohasem ismételte magát és így mindig újra és újra élvezte álmait és egyre nagyobb kéjjel és gyönyörűséggel merült el csábító világukban. Végigélte minden grófok, királyok, nábobok, haramiavezérek életét, akikről csak olvasott a német regényekben. Néha megállt olvasásközben és eltűnődött: ő másként cselekednék, ő másként rendezné be az életét. Javítgatta a német regényírók romantikus műveit és csak az ő füledt képzelete kölcsönzött a silány regényeknek igazi romantikus színt és életet.

Minél inkább elmerült álmaiban, annál rettenetesebb és elviselhetetlenebb volt az élete, mert ha visszazökkent a valóságba, ha felocsúdott, akkora kétségbeesés vett rajta erőt, hogy legjobban szeretett volna tüstént véget vetni mindennek, s a falba verni busa fejét. Még szerencse, hogy csak igen ritkán nézett józan szemmel maga körül, s többnyire így vigasztalódott: Fiatal vagyok! Mehetek bárhová! Nyitva előttem a nagy világ: ahol annyian megélnek, én is megélek a családommal. Csak a gyáva és nyúlászívű megy a falnak... De ezek a bátor bizakodások csak futó pillanatokig tartottak. Kivillant a nap, meg újra eltűnt a sötét fellegek mögött. Ha titokban Franckára pillantott és látta a gondoktól, bánattól megtört arcát, ijedten elfordult és álmai ismét teljes erővel hatalmukba kerítették.

Sohasem látta többé Franckát vidáman, bizalmasan és önfeledten mosolyogni... Másmilyen — ideges, pilla-

natnyi, szinte didergő — volt mostanában a mosolya, nevetése és majdnem a titkolt, erőszakkal visszafojtott síráshoz hasonlított.

E közben azonban valami új és csudálatos esemény közeledett. Francka szemei különös, érthetetlen fénnnyel csillogtak és arcának egész jellege megváltozott. Nyugtalan volt és mérhetetlenül nagy, ünnepi eseményre várt, amely egész életüket teljesen átalakítja. Ez a várakozás tele volt a legnagyobb aggodalommal, de határtalan boldogsággal is... A szent estén, amikor kint karácsonyi énekeket énekeltek a kis Jézusról és amikor a plébánia-templom száz és száz gyertyafényben tündökölt; a szent estén, amelyen az Isten megáldotta a világot és az egész szegény emberi nemet, úgyhogy eltűnt minden szomorúság és eltűntek a gondok: a szent estén kopogtatott be hozzájuk is a boldogság; az Isten megáldotta hajlékukat és elhagyta őket a szomorúság, mintha sohasem is találkoztak volna vele.

Amikor az ágyban felsírt az újszülött, boldog és vidám mosoly ünnepelt Francka arcán, mint valamikor régesrégen. Behúnyta szemét, de a mosoly ott derengett tovább is az ajkán... Új jövő, új élet nyílt meg előttük: gyönyörűsége, örömdetes, édes gondokkal és szomorúságokkal teljes új élet. Azt a terhet, amely egykor oly szörnyűsége súllyal nehezedett a vállaira, most olyan könnyűnek érezte, hogy még a tenyerén is játszi könnyűséggel el tudta volna viselni.

Mihov ott állt az ágya mellett és a kezével megthot-tan simogatta-cirógatta Franckát, aki nyugodtan feküdt szegényes takarója alatt. Minden álma valóra vált.

IV.

A KITASZÍTOTTAK.

MIHOVÉK A VÁROSVÉGI domboldal szegénysorára költöztek, ahonnan a rozoga vityillók komor és irigy szemmel nézegettek a völgyben hivalkodó takaros épületekre. Itt a szegénysoron sokan éltek-tengődtek olyanok, akik korábban ott lent, azokban a szép házakban laktak és lakmároztak. Ide bújtak és itt a homályban küszködtek az étellel és az életért. Rettenetes volt ez a küzdelem... A küzdők arca lassankint elfonnyadt, szemeik beestek és mély gödreikből bizalmatlanul pislogtak a világba, rémülettel várva a pillanatot, amikor bekopogtat kapujukon a könyörtelen, meztelen, fogvacogtató éhínség. Egyetlen nagy család volt ez az istenadta népség: ugyanaz a gond terelte őket a szűk akolba; nem rejtegettek és nem rejtegethettek semmit egymás elől. Egyforma volt az életük, s még az arcok is hasonlítottak egymáshoz. S amiről maguk között beszélgettek, az is mindig ugyanaz maradt: a fojtogató és szörnyűséges gond ezernyi szóformában... Tönkrement iparosok, parasztok, akiknek háza, földje dobra került; részeges kereskedők, akik alkalmatlanok voltak mindennemű munkára és megadással várták a napot, amikor oktan baromként elhullanak valahol az árokban, a kerítés tövében... Mind-mind idemenekültek a városvégi sze-

génysorra, ezekbe a csöppnyi-ablakos, szalmazsuppos, alacsony kunyhókba, erre a köves, gidres-gödrös, szemétdombos hegyoldalra. Kétfelől középmagas, kopár dombok emelkedtek, amelyeknek fehérre mosott kövei között nem termett semmi, csak haszontalan cserje, úgyhogy messziről bízvást óriási temetőnek nézhetné az ember...

A bútorzat legnagyobb részét eladták Mihovék. A szegénysoron egy nagy földszintes szobát béreltek — emeletes házak errefelé nem voltak, — s amikor elhelyezték benne az ágyakat, a szekrényt és az asztalt, a szoba még mindig üresnek tetszett. A csupasz, szürke falak unalmasak, barátságtalanok voltak, és Francka úgy érezte magát a saját bútoraik között, mintha idegen lakásba csöppent volna. Azt a sarkot, amelybe az öreg Mihov ágyát állították, fehér vászonfüggönnyel különítették el a szoba többi részétől. A függöny mögül szünet nélkül lehetett hallani nagyapó sóhajtozását és nyöszörgését. Az öreg úgy érezte magát a költözködés alatt, mintha elevenen vinnék a temetőbe, s az egész úton pityergett, ahogy a magas szekéren a dunyhák és rongyok között himbálódzott. A gyerekek azonban — már hárman voltak — rikogtak és nevettek. Rettentően tetszett nekik, hogy a dombra költözködnek, ahol tágas mezők, pompás játszóhelyek vannak és ahonnan végig lehet látni az egész völgyön.

Francka láthatólag megöregedett. Szemei megtörtek, beestek, arca megvékonyodott, haja szürkülni kezdett. Minden új nap kiszívott belőle pár vércseppet... A saját véréből metszett kenyeret a gyerekeknek, s ha a vérét fehér cipóvá és tejjé változtathatta volna, gondolkozás nélkül megcsapolta volna ereit is. A napjaik eseménytelenül peregtek: egyazon szürkeségben, egyazon ínségben. Mihov sohasem kérdezte, honnan került regge-

lenként tej és kenyér a bögréjükbe, honnan délben a leves és főzelék... De azért az asztalukon mindig ott volt a szép ropogós, barnahéjú kenyér, és délben kellemesen párolgott az étel a tálban. Esténként az asztal mögé ült, becsukta a könyvét és komoran meredt mag elé. Amikor kinyílt az ajtó és Francka a szobába lépett, hosszan, szótlanul ránézett, majd felkönyökölt az asztalra és búsán bámult az ablakon keresztül. Francka halkan hozzálépett.

— Nesze, Tone, pár garas!...

Mihov megrázkódott.

— Hisz' nincs rá szükségem!... És marad-e nektek kenyérre?

— Marad, marad! — felelte Francka és összeszorult a torka, amikor a krajcárokat az asztalra olvasta. Mihov szó nélkül zsebébe csúsztatta a pénzt, kissé zavarba jött, gyorsan hadarva mondott néhány szót, mentegetőzni akart, de nem ért rá... Sietett a kocsmába.

— Majd nemsokára másképp lesz minden, Francka! Csak tűrj még egy kissé, Francka!... Így már nem mehet sokáig!... Majd csak kapok valamilyen munkát!

Mostanában pálinkát ivott, mert borra már nem futotta. A pálinkás csapszékben jól érezte magát. Ott kedvére beszélhetett, ott nem hallotta az örökös sóhajtozást, sopánkodást. Ott nem látta feleségét, s a gondjai is könnyebbedtek, szinte kellemes rózsaszínbe öltöztek. Egy csizmadia, Mihov szomszédja és jóbarátja, kora hajnaltól itt üldögélt a füstös, piszkos ivóban, ahol spiritusz- és rohadt sajtiszag terjengett a levegőben. Senki sem tudta, honnan szedte a pénzt... Akik idejártak, mind koldus-szegények voltak, de azért néha mégis késő éjjelig iszogattak az asztaloknál. Egy írnok is járt köztük. Sápadt, szikár emberke. Csontos tagjain sötétszínű ruha

lógott. Fekete keménykalapot hordott, tiszta — bár rojtos — gallért és nyakkendőt, amelyről látni lehetett, hogy mosni szokták. Róla sem tudta senki, miből élt: amit a parasztoktól a levelekért és kérvényekért kapott, alig volt elegendő a reggeli kávéjára. Jókorá könyvtára volt — régi német regények, képes folyóiratok bekötött évfolyamai, sőt nagy, gyűjteményes történelmi munkák is, — de soha egyetlen könyvet el nem adott volna; büszke volt rájuk, és a róluk vezetett pontos jegyzéket — amelybe minden kötet számszerint be volt jegyezve — állandóan másolgatta... mindig talált valami jelentéktelen hibát, amely miatt aztán az egészet még egyszer le kellett írnia. A „Glasnik“-ből is volt két évfolyama; ezek egyikében három költeménye jelent meg teljes névaláírásával. Akkor még fiatal volt, s Ljubljanában egy ügyvédnél dolgozott, de az ügyvéd kidobta valami csekélységért, s azóta hányódott a világban gyámtalan, riadt, elveszett emberként, aki azonban mindig elég erős maradt ahhoz, hogy új, fantasztikus terveket eszeljen ki, de sohasem elég erős azoknak keresztülvitelére. Lágy, kellemes hangja volt. Illetlen szó sohasem jött ki a száján és rengeteget tudott. Ő volt az egyetlen ebben a társaságban, akinek szolid és józan nézetei voltak. Ha politikusnak születik, bizonyára konzervatív és a legmegbízhatóbb, legáldozatosabb állampolgár lenne. A császár képe ott függött szobácskája falán. Mihov nagyra becsülte az írnoke, de ingatagságában hitt neki is, meg a csizmadiának is, aki azt szokta mondogatni, hogy az összes törvények csak arra valók, hogy a szegénység meg se moccanhasson, és hogy a gazdagok — akik mind született gazemberek és gonosztevők — annál könnyebben szipolyozhassák őket. Amikor részeg volt, csodálatos dolgokat fejtegetett a csizmadia; azt ajánlotta

például, hogy a hegyről egy óriási sziklát kellene elindítani, hadd guruljon a völgybe és zúzza-morzsolja össze az egész várost minden lakójával, mint ahogy az ember egy utálatos svábbogarat ken szét a cipője sarkával... Egyébként a csizmadia is a Mihovékhoz hasonló sors áldozata volt: jött egyszer a városba egy cipész, hozott magával — Isten tudja honnan, honnan sem — egy sereg szakmunkást és üzletet nyitott. A bennszülött csizmadia ezentúl már csak foltozott, talpalt. De nem sokat búsult miatta: fogott egy kést és a jöttmentnek hidegvérrel a hátába döfte. A szúrás — hála Istennek — nem volt halálos, a seb hamarosan begyógyult, de őt három évre lecsukták. Amikor kiszabadult a börtönből, a városvégi szegénysorra hurcolkodott.

A foltozó varga tökéletesen megadta magát a sorsának. Szavaiban nem volt cseppnyi személyes gyűlölet. Amikor arról beszélt, hogy jó volna a gazdagokat és más hasonló embereket „egy kissé meggyilkolni és felaggatni“ és a törvényeket olyanformán módosítani, hogy a szegény embernek is legyen betevő falatja: mindez csak pusztá szó volt a száján; szép szó, amellyel jólesett elbódítania sorsos társait. Saját magára nem gondolt; jól tudta, hogy sohasem lesz másként a világ sora és ezért nem is emésztette magát. „Bánom is én, hogyan forog a világ! Amíg ízlik a pálinka, nem lehet rossz dolgom!“ Néha a felesége is utánajött a pálinkás butikba: egy magas, sovány asszony, tüdőbajtól csillogó szemekkel. Megállt az ajtóban, kért, könyörgött, zsörtölődött, végre azonban ő is az ura mellé telepedett és együtt ittak tovább.

Az írnok is belenyugodott a sorsába, de nem azért, mintha feladta volna a reményt, hanem azért, mert szentül meg volt győződve, hogy a világ a lehető leg-

jobban és legbölcsebben van berendezve. Újságokat olvasott és közben rosszalóan csóváltatta a fejét, amikor nagy sztrájkokról, zendülésekről vagy gonosztevő anarchistákról szólt az írás. Gyűlölte az elégedetleneket és a forradalmárokat és félt tőlük. Őszintén nagyra tartotta az urakat és tisztességtudóan megemelte a kalapját még a merőben ismeretlen ember előtt is, ha városi öltözete mögött hivatalnokot sejtett. Egészen természetesnek találta, hogy némelyek gazdagok, mások koldus-szegények és azon sem ütközött meg, hogy ő maga véletlenül a szegények közé csöppent: bizonyára így volt ez megírva a sors könyvében. Sokszor gondolt ugyan arra is, hogy jó volna gazdagnak lennie, hintóban járnia és kegyesen bólogatnia a fejével az út szélén alázatosan köszöntő szegények felé. Ha ilyesféle vágyai támadtak, arca, tekintete hirtelenül megváltozott, méltóságosan, majdnem ridegen nézett maga körül és kihúzta magát álló- vagy ülőhelyében: tökéletesen olyanná vedlett, mint egy tisztviselő, aki hivatásának, rangjának tudatában van és magas, tekintélyes szolgálat után sóvárog. Ez a vágya, álma azonban teljesen ártatlan volt, minden reménység és irigykedés nélkül való. Csak játszott, kacérkodott vele, ha jókedvében volt, mint ahogy a gyerek játszik a falóval. Ugyanígy játszott néha odahaza a gyerekeivel is: négykézláb mászkált közöttük és lovagoltatta a fiát, aki hosszú haja sörényébe kapaszkodott.

Ebben a társaságban otthonosan érezte magát Mihov, bár maga nem sokat beszélt. Inkább hallgatta a többieket és álmodozott. Ő volt az egyetlen valamennyiük között, aki soha, egyetlen pillanatra sem tudta magát túltenni a gondjain. Nem gondolt ugyan mindig rájuk, de állandóan ott ólálkodtak a háta mögött, mint valami óriás, fekete, ijesztő árnyak és állandóan tudatában volt

annak, hogy várják, és hogy hamarosan megint üt az óra, amikor torkon ragadják.

Nem tudta lerázni gondjait, de álmait, ábrándjait sem, amelyek hűségesen jelentkeztek, valahányszor elfáradt, valahányszor felöntött a garatra és meghalni szeretett volna. Ilyenkor mindig előmerészkedtek odvaikból és ő teljesen átadta magát nekik és elégedett, sőt boldog volt társaságukban. Egész valódi élete ezekbe az álmokba költözött; minden erejét és egész felfogóképességét, értelmességét ezekre az álmokra pazarolta, úgy-hogy ha felocsúdott, ha kikecmergett bódító világukból, semmije sem maradt, karjai ernyedten aláhullottak, összezsugorodott és imbolygó, lomha léptekkel, görnyedten járt, mint egy tüdőbajos. Már nem értette meg, mi történik körülötte. Amikor aztán apránként nyiladoztak a szemei és álmai a faképnél hagyták, megdöbrent és utánuk szaladt. Nem akart maga körül nézni, mert jól tudta, mit látna, ha kidörzsölné szemeiből az álmot és józanul tekintene szét. De sem a szegénységtől, sem a gondoktól nem félt... A fojtogató, a nyomában kullogó szegyénytől félt, előle menekült, mert érezte, hogy összeroskadna, ha megadná magát neki. Tudatában volt ennek a szegyennek, de védekezett is ellene, szesszel és álmokkal kábította magát, hogy ne kelljen reagálnia. Mindennek ellenére is tudta azonban, hogy eljön az idő, amikor már nem lesz menekvés, s nem lesz egyetlen biztonságos út sem többé a számára, és félve, reszketve gondolt erre az időre...

Már késő ősze járt az idő, az ablakokat rázta a szél s a nagy szobában hideg volt, akárcsak kint az utcán. A gyerekek bent kuporogtak és nem mertek kimenni a szabadba. Ekkor történt, hogy Francka egy szép nap reggelén azzal ébredt fel, hogy sejtelve sem volt, mitevő

legyen. Még alig derengett s ő már az ágya szélén üldögélt és töprenkedett. Kín és gyötrelem volt számára ez a töprengés, hiszen már az egész várost végigkönyörögte. Házzól-házra járt rimázkodni, de minden küszöbről elkergették. Mindenütt adós volt, az összes szatócsoknál, a péknél, minden szomszédjuknál, és tudta, hogy sohasem fogja megfizethetni a tartozásukat. Szörnyűségesek voltak ezek az adósságok. Lesütött szemmel, lehorgasztott fejjel, gyors léptekkel suhant az utcán, nehogy valaki utánakiáltson: Hé! Mihovka! Mikor fizetnek? És tisztán hallotta, hogyan és mit beszélgettek mögötte az emberek. „Olyan az ilyen vevő, mint a tolvaj. Ostoba az ember, ha ilyennek hitelez... Hozomra viszi a portékát, aztán többé a közeledbe sem jön!... Jó emberek! — felelte nekik halkan, magában Francka — három gyermekem van odahaza, három istenadta apróság, akik sohasem bántottak benneteket és akik éheznek... éheznek... éheznek... Kiszállt az ágyból. Hajnalodott s a szobába halovány világosság szűrődött. Lent a padlón feküdt a három gyerek, mindhárman egyetlen takaró alatt; szorosan egymáshoz bújtak, arcocskájukon alig volt egy kis pirosság; nyitott szájjal szuszogtak... Francka hangosan felnyögött a láttukra, úgyhogy férje majdnem felébredt; de csak a másik oldalára fordult, egyet legyintett a kezével, aztán magasabbra húzta a paplanját, sóhajtott és ismét elaludt.

Francka felkelt, felöltözködött és elment a csizma-diáékhoz. Kenyeret, kávé és cukrot kért tőlük kölcsön, aztán vigyázatosan visszajött, nehogy az alvókat felébressze. Majd felhúzta a cipőjét, magára csavarta téli nagykendőjét és óvatosan felköltötte az urát, aki csudálkozó, zavaros szemekkel és rosszkedvűen bámult rá.

Főzd meg a kávé, Tone! A kenyér az asztalon van... Délre visszajövök... Még akart mondani valamit; talán az ura feleletére várt, mert egy darabig tűnődött az ajtó előtt. De az ura újból a másik oldalára fordult, hallgatott és azon igyekezett, hogy visszakapcsolódjék szépséges álmaiba, amelyekből erőszakosan kizökkentették.

Francka nehéz útra szánta magát. Alig lépett egyet, máris roskadoztak lábai a tehertől, amely a szívéen feküdt. Sietve lépkedett a hideg úton, a dombon felfelé. A túlsó oldalon hamarosan erdőbe ért. Az alacsony, ritkás fák már egészen kopaszok voltak, csak itt-ott sárgállott még egy-egy levél az ágakon és remegett a szélben. A dimbes-dombos, hullámos vidék egy része — a közepe táján — kopár volt, a másikat fenyvek és bükkfák takarták. Unalmas, egyhangú vidék, egyenesen a szegények és a kitaszítottak számára teremtvé. A lejtőkön magányos házikók lógtak; messziről egy szegényes kápolna tornyából harang csendült: szomorkásan, sóhajszzerűen csengett, mint a lélekharang. Francka keresztet vetett magára és imádkozni kezdett. Messze köröskörül sehol senki.

Francka édesanyjához tartott. Három óra járásnyira feküdt a szülőfaluja, de minél jobban közeledett hozzá, annál inkább erőt vett rajta a félelem. Néha-néha megállt, nem bírta tovább. De aztán, mintha valaki keményen megragadta volna a karját és könnyörtelenül ráncigálná, vonszolná maga után... Éhesek a gyerekek... éhesek!

Már három éve nem volt édesanyjánál. Akkoriban megszületett a harmadik gyermeke, és Francka pár nappal a szülés után felkerekedett a hosszú útra... Most eszébe jutott az az út és az az idő, és ismét megállt és

felnőgött... Akkor télidő volt és Francka mély, érintetlen hóban gázolt. Magányos, elhagyatott utakon járt, de szüntelenül maga előtt látta övéit, akik várják: a férjét és a gyermekeit, ahogy kérdő, könyörgő, éhes szemekkel rámerednek. Fázott, a hó megint szállingózni kezdett, fújt a szél és egész hótömegek zuhogtak a fákról. Fáradtan, betegen érkezett édesanyjához, kinyitotta házuk ajtaját és tüstént lerogyott a mellette álló ládára; mégcsak köszönteni sem volt ereje. Nekidőlt a falnak, s szemei előtt elhomályosodott a világ. Anyja éppen az asztal mögött ült és kávé szürcsölgetett. Alig nézett a boldogtalan Franckára. Amikor aztán kiitta a kávéját, odakérdezett:

— Miért jöttél már megint?

Francka magához tért anyjának érdes, rideg hangjára és azon tűnődött-gyötrődött, hogyan kérlelje?

— Édesanyám, a gyerek még alig egyhetes! Franckának kereszteltük...

Anyja hallgatott és Francka halkabban, szakadozottan folytatta, maga elé bámulva a padlóra.

— Még kenyérre valónk sincs!... Krajcárnyi pénz sincs a háznál...

Anyja hűvösen vetette oda:

— Hát miért nem dolgozik?

— Hiszen tudja, édesanyám, hogy már régóta nincs munkája!... Az esküvőnk óta munka nélkül áll...

— Ahogy vetetted ágyadat!... Már akkor megmondtam neked!... Magad vagy az oka. — Aztán lassan, kényelmesen felállt és a konyhába cipelte a fazekakat. Csak jósokára jött vissza és úgy lépett a szobába, mintha senki sem volna ott rajta kívül. A kemencesutba ült, előkotorásztta szemüvegét, kezébe vette a kalendáriumot és olvasni kezdett. Francka nem ért rá sokáig várni. Látta,

hogyan megy körben a faliórán a nagymutató, de félt megszólalni. Éhes is volt, jól esett volna átfázott testének egy bögre meleg kávé. De anyja meg sem moccant.

— Még kenyérre valónk sincsen!... És nincs krajcárnyi pénz a háznál! — ismételte meg kis idő múlva rimáncodó hangon s még bátortalanabbul, még halkabban hozzátette:

— Édesanyám!... Kölcsönözzön egy forintot!...

Édesanyja ebben a pillanatban az asztalra csapta a kalendáriumot és letette ókuláróját. Francka összekuporodott, várta a szidalmakat, amelyek máskor kemény ütéseként szoktak zuhogni a hátára, úgyhogy nyöszörgött alattuk és sem felelni, sem irgalomért esedezni nem tudott. De most — csudák-csudája — valami egészen más, valami még ennél is szörnyűsebb dolog következett... Anyja emelt hangon és nyíltan szemére vetette Franckának, hogy — nincsen apja. Francka nem értette szavait, csak azt érezte, mintha valaki durva, taglószerű ököllel homlokon sujtotta volna.

— Te, akinek még apád sincsen?! — ezeket és az ezekhez hasonló nyájas szavakat már nem is hallotta. Reszketett egész testében s nagy, rémült szemeivel anyjára meredt.

— Mit cselekedett velem, édesanyám?

Anyja elhallgatott, az ágyhoz lépett, a dunyha alól előrántotta harisnyáját és odavetette a forintot Francka elé a padlóra a nélkül, hogy Franckára nézett volna. A forint elgurult a padlón, megkerülte az asztalt s végre is a láda alá bújt. Francka letérdelt és sokáig kotorászott utána a láda alatt és mögött meggyülemlett porban. Amikor hazaindulóban elköszöntött, anyja — kalendáriumával a kezében és ókuláréjával az orra nyergén — megint a kemencezúgba telepedett és mintha mi sem tör-

tént volna, nyugodtan, egykedvűen tovább olvasott... Francka órákig tartó, loholásszerű gyaloglás után végre hazaért és letette a forintot az asztalra, de aztán összeroskadt és az ágyba került... Három év mult el azóta és Francka három éve nem merészkedett az anyjához. Azt gondolta, nem is megy soha többé a szülőfalujába. Szíve mélyén még egyre mardosta az akkor méltatlanul reázúdult fájdalom.

Most eszébe jutott az a nap... Onnan a domboldalról már idefehérlett az otthoni templom tornya. Már látta szülőháza tetejét, s egy futó pillanatra kellemes melegség futott át rajta... De a következő másodpercben már újra és még körmösebben beléje markolt a fájdalom. Meglassította lépteit a lejtőn. Nem érzett ugyan fáradtságot, de a lábai okvetetlenkedtek, unszoltatták magukat és tízlépésenként megtorpantak. Amikor elment az ablak előtt, lehajolt, mert félt, hogy anyja meglátja. Egy ideig tanácstalanul ácsorgott a küszöbön, kinyújtott karja félt a kilincstől. Lassan, tele félelemmel nyomta le végre a kilincset, halkan lépett a szobába, összehúzódó felsőtesttel, mint egy tolvaj. Nagy, szürke téli keszkenőjéből — amely majdnem lábáig ért — sápadtan világított elő keskeny, beesett arca.

Megállt a szobában és megdöbbszent, amint megpillantotta édesanyját. Az ágyán ült, hétrét görnyedve, tenyerébe temetett arccal. Az ajtócsikordulásra felemelte a fejét... Fakó, színtelen arca egészen fel volt dűlva, szemei mély gödrökben ültek a sűrű szemöldökök alatt. Hangja lágy, reszketős volt:

— Hát mégis eljöttél, Francka? Már azt hittem, sohasem látlak többé!

Francka szíve mélyéig megrendült, mint még soha. Megragadta édesanyja kezét, de szó nem jött az ajkára.

Amikor anyja sírni kezdett, ő is vele sírt, de ebben a fájdalomban volt valami kimondhatatlanul édes... Valami eszébe juthatott az édesanyjának, és csudálatosan gyerekes, kisírt és majdnem riadt tekintettel nézett fel Franckára.

— Hiszen adok, Francka, hogyne adnék egy forintot, ha azért jöttél volna!... Van még valamicském!...

Francka úgy érezte, hogy ölnyi mélységből a tíz ujjával kaparná ki a föld alól azt a forintot, csak ne kellene az édesanyjától kérnie.

— Ha még nem reggeliztél volna, Francka, szívesen főzök kávé.

— Nem vagyok éhes, édesanyám.

— Hosszú utad volt ebben a hideg időben!

Anyja kávé ment főzni és Francka is vele tartott a konyhába. Leültek a küszöbre és anyja mesélni kezdett...

— ...Egyszer hazajött Nezska Triesztből (mert ott szolgált). Olyan volt, mint egy dáma; kövér és piros-pozsgás a jómódtól. Egy hétig maradt a faluban, amíg el nem únta magát. Csintalanul, pajkosan viselkedett, hangosan röhögött, nem járt a templomba, de bezzeg járt a legények után, hogy valósággal megundorodtak tőle és kiköptek, ha elment mellettük. „Most aztán elmegyek, Anyám! — mondta egyízben, — kérek pénzt!” Anyja a dunyha alá nyúlt és így szólt: „Öt forintot kapsz... De jól viselkedjél, légy szorgalmas és ne feledkezzél meg az Istenről!” — Öt forintot?... Hát megbolondult, Anyám?... Egész pénzét adja ide!” — „Egész pénzét adja ide!”, — mondta és még nevetett is hozzá. Édesanyja is nevetett és leolvasta elébe az asztalra az öt fényes forintot. De Nezska már nem nevetett... füle hegyéig elpirult, lesöpörte a forintokat az asztalról, hogy

csak úgy gurultak szanaszét a padlón. „Ne bolondozzék, Anyám! Mit gondol? Tán nem tudom, mennyi pénze van?” Az anyjához lépett és ki akarta rántani kezéből a pénzesharisnyát. „Ereszd el! — sikoltotta az anyja. — Ereszd el!” De Nezska nem eresztette el, hanem félretaszította az édesanyját, hogy az megbotlott és végigzuhan a ládán. Aztán az egész pénzt a táskájába gyömöszölte és elment. Még csak rá sem pillantott az anyjára, még csak istenhozzádót sem mondott neki.

— Még csak rám sem nézett!... Még csak azt sem mondta: Isten vele!, — zokogott fel édesanyja a küszöbön és kötényébe rejtette síró arcát. Szinte gyerekes volt ez a hirtelen megöregedett s a fájdalomtól eltorzult, feldőlt arc. Francka jól tudta, hogy édesanyja nem a pénz miatt sír, hanem azért, mert Nezska rá sem nézett és Istenhozzádót sem mondott neki. Szívből megsajnálta édesanyját; soha annyira nem szerette, mint ebben a szomorú órában... Olyan súlyos volt a csapás, hogy édesanyja mélyen meggörnyedt alatta, hogy félénkké, gyerekessé lett tőle és segítségre, támogatásra, szeretetre szorult...

Szürcsölgették a kávé a küszöbön és beszélgettek.

Amikor aztán Francka — a gondosan kendőjébe csavart forinttal — ismét útra kerekedett, könnyű volt a szíve. Édesanyja ott állt a küszöbön és hosszan nézett utána... Francka csak egyszer fordult vissza, de tudta, hogy édesanyja az egész idő alatt ott áll az ajtóban, és ez a tudat olyan boldogsággal töltötte el, hogy kacagni szeretett volna örömeiben. Eszébe jutott az otthona, a gyerekei, akik éhesen várnak rá, és meggyorsította a lépéseit... De a gondok eltűntek, minden olyan szép, jó és kellemes volt körülötte, s a forint is ott lapult a kendőjében... Egy parasztszekér jött mögötte, s a pa-

raszt megállította lovait, kivette szájából pipáját: „Hová, hová szomszédasszony?” — „Golicsevjebe!” — „No csak! Kapaszkodjék fel!...” Francka cseppet sem csudálkozott a paraszt jóságán és előzékenységén... Most minden olyan jó és szép volt a világon...

Hazaért. A piacon húst vett és levest főzött belőle... Férje, gyerekei ott ültek az asztal körül, ettek és jókedvűek voltak. Francka egy külön tányérba levest mérített, félrehúzta a sarokban álló ágy függönyét és odalépett az öreg Mihovhoz. „Levest hoztam, Apa!” — De az öreg meg sem moccant, s fehér szemei furcsán néztek a félig nyitott szempillák mögül, arca pedig csudálatosan síma és hamuszürke volt. Francka rémülten felsikoltott, s a leves végigömlött az ágy takaróján. Mihov is olyan sietve ugrott fel az asztal mellől, hogy felborította a széket, s a gyerekek is megijedtek... Nyugodtan, békésen halt meg az öreg, mintha csak elaludt volna. Egyetlen hangját, egyetlen sóhajtását sem lehetett hallani... Temetésén szépen énekelt az énekkar sírja fölött. Mihov is együtt énekelt a gyászolókkal. Nem nagyon bánkódott és szégyelte ezt a vétkesnek érzett lelki nyugalmat. Csak amikor hazajött a temetőből és üresen látta az édesapja ágyát, szorult össze pillanatnyira a szíve, de aztán megint megkönnyebbedett, majdnem jókedvű lett, bár maga sem tudta, miért.

Ingyen, a Jézus nevében temették el az öreget. Még a bokrétákat is maguk vették a gyászolók, s az egyházi ingyen harangozott. Ez volt a szokás itt a szegénysoron. Az asztalos maga is szegény, de jó ember volt: még a halottaknak is adott alamizsnát.

— Mit csinálunk most? — kérdezte Francka.

Mihov csudálkozva nézett rá.

— Hát eddig mit csináltunk?

Tökéletesen visszaesett álmodozó, lomha kábulatába. Mámoros volt akkor is, ha naphosszatt nem volt pálinka a szájában, s józan órái egyre ritkábbak lettek. Ilyen józan órákban álmodozó tétlensége kimerültséggé változott... Ott könyökölt némán az asztalnál, s a mázsás gondok és gondolatok egyre lejjebb horgasztották a fejét. De nem sokáig szokott egyfolytában gondolkozni; gondolatai lassankint és szinte észrevétlenül álmokká, ábrándokká szépültek: az arca ugyan még komolynak és gondterhesnek látszott, de maguk a gondok már elrepültek, s csak homloka mély redői tanuskodtak róluk...

Közeledett a tél. Reggelenként már jégvirágosak voltak az ablakok. Majd valamelyest megint enyhült az idő és hó kezdett szállingózni.

Egyszer aztán csak betoppant hozzájuk a hegyen túlról az édesanyja. Kinyílt az ajtó, s nagykendőjébe burkolódzva, roskatagon, megöregedve belépett a szobába.

— Eljöttem hozzád, mert hiába vártalak! -- mondta, és leült az asztal mellé.

Francka nagyot nézett. Örült, de egyúttal csodálkozott is. A két fiú éppen az iskolában volt, a kis Francka pedig a padlón játszadozott, és a sarokba bujt, amikor az idegen asszonyt megpillantotta. Mihov az ablak alatt, az asztal végében ült; félvállról odapillantott, s azt remélte, jut egy kis pénzcseke neki is pálinkára. Mostanában javította ugyan a tanító úr télikabátját, de a tanító úr még nem fizetett.

Az öregasszony csakugyan hozott valamelyes pénzt, és Francka főzni sietett, Mihov pedig a pálinkás butikba szedelőzködött...

Vidáman telt el a nap. Az asszony félt a hosszú visszaúttól, fáradt volt, és így éjszakára is Mihovéknál

maradt. Mihov későn jött haza, botladozott vetkőződés közben, s már álló helyében aludt, mielőtt még az ágyba került volna. Francka és édesanyja azonban sokáig nem aludtak el, beszélgettek, és minél sötétebb, csendesebb lett körülöttük az éjtszaka, annál nagyobb fényt és meleget éreztek a szívükben, és úgy beszélgettek, ahogy csak éjjel szoktak az emberek beszélgetni, s amikor nincs szikrányi rosszakarat a lelkükben.

Édesanyja elmesélte, hogy Franckának nincs apja. Alig hogy Francka megszületett, világgá ment és sohasem jött vissza többé, soha sem érdeklődött sem felőle, sem Francka felől... Édesanyja azután férjhez ment egy derék, de kissé beteges emberhez, aki hamarosan meghalt, pár évvel a Lesevje-be való költözködésük után. Anyja átkozta Francka apját, amiért faképnél hagyta őket. Átkozta és szerette, miként senkit mást a világon. Később a mindentudó emberek azt a hírt hozták neki felőle, hogy megnősült. És akkor kialudt szívéből a szerelem... Sokáig bosszút is forralt ellene; arra gondolt, hogy felkutatja, hozzálopakodik és összeviszsa késeli az arcát, elcsúfítja, hogy egy nő se szeresse többet... Az apja miatt gyűlölte Franckát is, ezt a riadt, félénk gyereket, aki sohasem ismerte a szeretetet, akit puha kézzel soha senki meg nem cirógatott. És ennek a gyűlöletnek az árnyéka ráborult egész életére... Ezért volt az ő útja olyan tövises és szenvedésekkel teljes. Meg volt írva már születésekor, hogy sohasem ér célhoz... Francka összerázkódott ezekre a szavakra. Jól tudta, hogy hiába sóvárog, vágyakozik és epekedik, hiába eseng, botorkál és roskadozik: soha, de soha nem ér útja végére; a szenvedésének soha, de soha nem szakad vége. Egy futó pillanatra éles fény vetődött életére, és maga előtt látta az elmúlt és az eljövendő na-

pokat. Láta, hogyan liheg kis vézna testével a szekér után; vérző lábakkal lohol, de sohasem éri be a szekeret... Végig nézett a padlón alvó gyermekein, és rettentő aggodalom vett erőt rajta... Szeretett volna kiugrani az ágyból, eléjük állani és védelmezni ezeket a lelkéből lelkedzett törékeny csöppségeket. De amonnan egy óriási, ijesztő sötét árnyék közeledett feléjük: a jövődő. Életének átka könyörtelenül nézett velük farkasszemet. Vég nélküli, tövises keresztút volt ez az élet. Megrémült a látványtól, meggörnyedt, de nem adta fel a harcot: kicsiny, vézna testével, kimerült karjaival tovább védte a családot; lábai csetlettek-botlottak, meg-megtántorodtak, de azért tovább botorkáltak. Ebben az emlékezetes és szomorú éji órában világosan látta mázsás keresztjét; látta, de bátran, megadóan vállaira vette... Csak hajnal felé jött álom a szeméire, s hamarosan rá már fel is kellett kelnie. Édesanyja már készülődött a visszaútra. Francka elkísérte egészen a domb tetejéig. Fagyott, s a havat vékony jégkéreg borította, amely ropogva töredezett az ember lábai alatt.

Amikor elbúcsúzott anyjától, a városkába ment, ahhoz az úrnőhöz, akinek fehérneműjét szokta javíthatni néha. De a gazdag és fukar asszony most nem tudott neki munkát adni. Azzal küldte el, jöjjön az ünnepek előtt. Francka innen nem egyenes úton tért vissza a szegénysorra, hanem végigment a piacon, a szépen kövezett főutcán. Amikor az iskolaépülethez jutott, úgy rémlett neki, hogy hallja fiának vékony hangját. Megállt, hallgatódzott kissé, és meleg lett a szíve tája. Továbbmenet azon ház elé ért, ahol az új szabó készruha-üzlete volt. Lesütött szemekkel az út túlsó oldalára került. A szabó a bezárt ajtó előtt a küszöbön ácsorgott. Prém galléros kabát volt rajta, a fejében pe-

dig prémkucsma. Alaposan meghízott, amióta nem látta; tokás képe elégedettséget, jókedvet árult el. Orra kissé vörös volt a csípős hidegtől és a boritaltól.

— Jónapot, Mihovka! Hát maguk hogy vannak?
— kiáltotta feléje az utcán keresztül.

— Gyengén! — felelte Francka, és folytatni akarta útját. Szégyelte foltozott, szürke kendőjét és rongyos cipőjét.

— Mit csinál az ura? — kérdezte a szabó komoly hangon, és a mosoly eltűnt az arcáról.

— Még alszik.

— Mondja meg neki, hogy beállhat hozzám munkára, ha akar! Jöjjön érdeklődni ma vagy holnap! Otthon is dolgozhatik, s jól megfizetem. Csak jöjjön bátran!

Francka elcsudálkozott. Egyenesen a szabó arcába nézett és látta, hogy nem gúnyolódik.

— Megmondom neki, de nem tudom, eljön-e!

Hazasietett, de amikor a szobába lépett, nem merte a dolgot előhozni. Mihov az asztalnál ült és olvasott. Szemei az utolsó időben nagyon meggyengültek; zavarosak voltak, és gyulladt, vörös szemhéjak keretezték őket. Azért ókuláréval olvasott, s ahogy könyvére görnyedve, nagy, feketekeretes pápaszemével, szikáran ott ült az asztalnál, egészen olyan volt, mint megboldogult édesapja. Már kopaszodni is kezdett, s ráncokkal összevisszabarázdált homloka magasan felszaladt a feje tetejére.

— Tone!

Tone felpillantott, de látszott rajta, hogy bántja a zavarás.

— Lent voltam a városban, Majernénál... Nem tud munkát adni.

— Vajjon miért mondja ezt nekem? — gondolta magában Mihov és újra a könyvébe mélyedt. — Ha neki nincs munkája, hát nekem sincsen.

Francka zavarba jött, s egy ideig tanácstalanul tett-vett a szobában és a konyhában. Nem fog elmenni! — gondolta magában, és ebben a gondolatban sok bosszankodás is rejlett. De hát miért ne menne? Mindnyájunknak volna kenyerünk, minden gondunknak tüstént vége szakadna... Ami történt, megtörtént. Bizonyára úgy kellett történnie. Most más a helyzetünk, most másképen kell gondolkoznunk...

Ebéd után megint előhozta a reggeli útját. Mihov egy könyvvvel az ablakhoz telepedett a kisasztal mellé, és éppen a pápaszemét igazította az orrára. Francka hozzálépett és bizalmaskodva a vállára tette a kezét.

— Tone! Délelőtt, amikor a városban jártam, megszólított a szabó...

Mihov remegni kezdett, s a pápaszeme az asztalra csúszott.

— Mi beszélni valód van neked azzal az emberrel? S mi beszélni valója van annak teveled?

— Gondold meg, Tone, így nem mehet tovább a dolog!... A gyerekek nem nélkülözhetnek most, amikor iskolába járnak...

Mihov türhetetlennek találta ezt a beszélgetést. Szeretett volna megszökni hazulról és keserű bosszúság lázadozott a mellében.

— Miért hányod a szememre? Talán én vagyok az oka? Hozz munkát, és én dolgozni fogok.

— A szabó azt mondta, szívesen ad munkát... Csak eridj érte!...

Mihov krétafehér lett iszonyú dühében. Hirtelenében válaszolni sem tudott. Csak reszketett, mintha a hideg

rázná, nyöszörgött, végül pedig olyan ordítózásban tört ki, hogy Francka megijedt és a konyhába tért ki előle.

— Hogy éppen őhöz szegődjem be munkára? És te bizonyára meg is ígérted neki, hogy beszegődöm!... Hát nem szégyelled magadat? Hát csöppnyi tisztesség sincs benned?... Ó, te persze hajlongtál az előtt a gazember előtt: „Mindjárt jön az uram! Még ma, még ebben az órában... és kezet csókol magának, hogy olyan irgalmasszívű, olyan kedves mivelünk...” Az pedig elégedetten mosolygott, a gazember, gazember, gazember...

A dühtől feldúlt és eltorzult ábrázattal, görnyedten járt fel-alá a szobában, aztán kapta a kalapját, és estig haza sem nézett. Tökrészen jött meg késő este. Hitelbe ivott-búsult egész délután. Ötven krajcárig volt neki hitele a pálinkás butikban.

Vetkőződés közben véres szemekkel nézett szét a szobában és rekedt hangon, akadozó, dadogó nyelvvel motyogott-beszélt magában jósokáig, még az ágyban, még félálmában is. Francka egy ideig félénken válaszolt a kérdéseire, aztán jobbnak látta hallgatni.

— Kirabolt, kifosztott, és most kegyesen vetne pár lyukas garast alamizsnának!... Varrjak neki cejgnadrágokat, húsz krajcárért darabját!... Én, aki már akkor varrtam az urakra, mikor még koldus volt az a hazátlan bitang!... Nincs benned csöppnyi tisztesség! Ha volna benned szégyenérzés, a szeme közé köptél volna... Még talán tetszett is neked, hogy megszólított;... egy ilyen jóltáplált úr... egy ilyen bitang gazember!... Írni fogok neki... Ó, már meg is írtam neki, hogy féregszámba sem veszem, hogy ne gondolja azt, mintha nélkülöznénk, és mintha bármit is elfogad-

nék tőle! Előbb fog nélkülözni ő, mint én!... Ó, az az alávaló bitang!...

Részeg fejjel, zavaros, bódult aggyal úgy rémlett neki, hogy valóban írt is már neki, és hízott a mája, hogy úgy odamondogatott annak a bitangnak a levélben.

— Én még sohasem nélkülöztem és nem is fogok... Tisztességesen megélek... És tisztességesen megél a családom is!...

Dühösítette, hogy Francka hallgatott, hogy nem helyeselte szavait.

— Nos! Igaz-e, hogy tisztességgel eltartalak benneket, vagy sem?

— Igaz, igaz! — hagyta rá végre is Francka.

— Persze, most kissé bajos a helyzet. De hamarosan minden másképp lesz. Az élet napról-napra változik, s ha ma rosszul megy a sorsunk, holnapra kiderül... Megvannak nekem az én terveim! Neked sejtmed sincs róluk. Egyszer majd még aranydolgunk lesz... Tudod-e, hogy Hrasztarnak elárverezték a házát? A faüzlet valóságos lutri... És most dobra kerül a háza. Pompás ház, szép kert és mindössze hatezer forint... Arra gondolok, hogy megvenném azt a házat... Itt azt hiszik az emberek, hogy ez is pénz... hatezer forint... Semmi az!... Azt olvastam, hogy Amerikában él egy ember, akinek ezer mil-li-ó-ja van!...

A „milliója“ szót lassan, szótagolva, komoly tisztelet-tudással ejtette ki. Aztán elaludt, s álmában egyre ismételte: ezer mil-li-ó-ja!

Másnap kissé betegnek érezte magát. Egyre köpködött, szomorúság és kétségbeesés környékezte. Gondolatai különben is már régóta zavarosak voltak. Most azonban tökéletesen összekeveredett agyában a valóság

és a képzelet, s már nem tudta a kettőt pontosan szétválasztani. Az előző nap eseményei jutottak eszébe, és megint elöntötte a méreg. Egyúttal pedig némi bizalmatlanság vert benne gyökeret a felesége iránt, és életében először sandított feléje bosszúsan, szinte gyűlölködő tekintettel. Egy új gondolat fogant meg lelkében, egyre terebélyesedett, erősödött, és végre is szilárd meggyőződésévé változott. Ő az oka mindennek! — gondolta magában, és ellenséges szemmel vágott feléje. Olyan terhet vállalt meggondolatlan házassága révén magára, amely túlnehéz volt számára, össze kellett roskadnia alatta, s az inségnek, nélkülözésnek, megalázó kódiskodásnak, a csipp-csupp gondoknak bűzös vermébe zuhant. Nem így volt mindez azelőtt. Azelőtt az urak között élt, választmányi tagja volt az Olvasókörnek, ünnepi beszédeket mondott és bort ivott. De útjába akadt ő, és abban a szempillantásban odalett minden. A nyakába varrta magát, s a nyakába varrt egy csomó gyereket... Nesze! Tartsd el őket!... Így kezdődött ez az élet. Ő hozta hajlékába az éhséget, a szegénységet, az öröm pedig örökre kiköltözködött a házból... Hogyne költözködött volna ki, amikor mindig úgy néz, mintha fojtogatnák. És sohasem nevet! Úgy jár a lakásban, mint az árnyék... Most pedig még a becsületétől is meg akarja fosztani... Kisírt szemekkel áll előtte és unszolja, hogy térdeljen annak a bitang gazembernek a lábai elé, aki meglopta, kiforgatta mindenéből...

Minél többet töprengett mindezen, annál nagyobb elégtétellel adta át magát a dühösködésnek és a keserű szemrehányásoknak. Jól esett neki, hogy gyűlölhet valakit és szemrehányásokat tehet neki.

Megállt a szoba közepén és Franckára nézett.

— Milyen arcot vágysz? Ki bántott? Talán sajnálod tőlem azt a kis pálinkát?

Francka megijedt ettől a váratlan és rosszindulatú hangtól és kérdéstől. Még soha így nem beszélt vele, és tekintetében sem volt még soha ennyi komizság.

— Senki sem bántott. De hát miért nevessek?...

Éles, kíméletlen hangon folytatta a zsörtölődést, és Franckát szíven ütötte minden szó, mintha késsel hasogatnák. Sejtelve sem volt, mi történhetett voltaképen az urával, és mivel bánthatta meg, hogy ennyire haragszik. Nem felelt többet a kérdéseire, de könnyes lett a szeme.

— Egy pillanatig se hidd, hogy a szolgád vagyok, ha néha-néha el is fogadok tőled egy-egy krajcárt!... Én is keresek valamit... Hát az én keresetem hova lesz? Hát az a három forint, amelyet a tanító úr küldött a mult héten, hol van? Nos, hová tetted azt a három forintot?

Mellén keresztbe fonta karjait, és úgy állott eléje.

— Egyet te tartottál meg magadnak, — felelte Francka — két pengőből pedig egy hétig éltünk.

— Tehát mégis csak éltetek egy hétig az én keresetemből! Tehát mégsem tartotok ingyen, mi? És persze, sajnálod azt a forintot, amelyet megtartottam magamnak. Tudd meg, hogy nem vagyok hajlandó egész nap a kemencesutban szundikálni! Nem vagyok gyerek!... Azt szeretnéd, hogy szerződjem be ahhoz a gazemberhez! Hogy napi 80 krajcárért robotoljak neki! De én azt meg nem teszem soha! Érted! Soha, soha, még ha meggebedtek is mindnyájan!

Kiabált, rázta a fejét, kemény léptekkel járt fel-alá a szobában, közben meg-megállt Francka előtt, várva a feleletére, majd ismét tovalépett. Amikor végre belefáradt,

dühe lassanként gyerekes és síránkozó, nyafogó szomorúsággá változott. Hangosan sóhajtozott, panaszkodott, hogy mindenki lenézi, gyűlöli őt, mert túlságosan jámbor és jószívű, és hogy e miatt szakadt a nyakába ez az átkozott... ez a satnya élet.

— Hogyha nem volnál te, ha nem volnának a gyerekek, nem látnék ma semmiben sem szükségét... Sőt! Kaphatnék olyan menyecskét is, aki egyebet is hozna a házhoz, mint ócska fehérneműt...

Franckát ezek a durva, kíméletlen szavak mélyen megsértették. Felzokogott és kifordult a szobából. A két fiúgyerek, akik éppen az iskolából jöttek, követte anyját a konyhába, ura pedig a pálinkás butikba indult.

Mihov alig volt annak tudatában, miért támadt benne olyan váratlanul akkora gyűlölet a felesége iránt. Azon a napon, amikor arra kérte, hogy vállaljon munkát „annál a gazembernél“, hirtelenül és erőszakosan felrázta álmából és lomha kábulatából, amelynek pedig már teljesen átadta magát. Dolgozzál, Mihov! Gyerekeid vannak és feleséged! Te pedig haszontalanul lődörögsz, regényeket olvasgatsz, s utolsó krajcáraidat is pálinkára dobod ki!... A feleséged koldulni jár teérted, te pedig eliszod az összekoldult garasokat!... Dolgozzál, Mihov! Alázkodjál meg a gazember előtt, aki kirabolt!

Szíve mélyén érezte ugyan, hogy feleségének van igaza, de éppen ezért kezdte gyűlölni. Szünet nélkül hallotta a szavait, a tekintetéből olvasta ki szemrehányásait: Alázkodjál meg! A gyermekeid kedvéért alázkodjál meg! Hangosan válaszolt ezekre a néma szavakra és azokra a gondolatokra, amelyek — úgy tetszett neki — Francka szeméből áradnak feléje. Saját magának válaszolt, mentegetőzött; felindultan és remegve igazolta magát, amikor egy hang azt súgta neki

a szíve mélyén: Igaza van! Alázkodjál meg! A feleséged koldulni jár te miattad, a gyerekeid pedig éheznek!

Nem volt többé nyugta odahaza. Kinyitotta a könyvét, feltette a pápaszemét, de nem tudott olvasni. Amikor felesége a szobába lépett, összerázkódott, és úgy rémlett neki, hogy az egész asszony egy néma szemrehányás, hogy rosszaló tekintettel mered rá, és könyvét a sarokba vágta.

— Ne nézz így rám! — ordította. Azt hiszed, hogy kellemes nekem ez az állapot? ... Szívesebben dolgoznék, mint olvasnék.

Már álmaiba, már regénycibe is beleérezte, beleolvasta ezeket a szemrehányásokat, a fojtogató gondokat, és legszebb, legvérmesebb gondolatai közepett is mellén ragadta valami és hatalmasan megrázta.

— Mihov! A feleséged koldulni jár miattad!

Dühvel, gyűlölettel nézett ilyenkor a feleségére, aki az asztalnál ült és némán foltozgatta a gyerekek ruháskáit.

— Én is dolgoztam érted! Én is kerestem rád! Mentél volna máshoz feleségül, ha kalapot akartál hordani!

Franckának sokkal gyötrelmesebb volt most az élete, mint korábban, amikor férje még csendesen elüldögélt az asztalnál és olvasgatott, s amikor még a pálinkás butikba is szinte lábujjhegyen, szégyenkezve osont el. Azelőtt nem lehetett a szájából soha egyetlen zokszót is hallani. Keveset beszélgettek egymással, de mindig barátságosan, nyájasan. Néha az is megtörtént, hogy mint egy hiszékeny, naív gyerek mesélgetett neki! ... Mostanában azonban tökéletesen megváltozott: mogorva, rosszindulatú, zsörtölődő lett a nélkül, hogy Francka erre legcsekélyebb okot szolgáltatott volna. Már nem mert az arcába sem nézni, mert félt sértő tekintetétől.

Magába fojtotta sírását, mert a könnyei mindig felingerelték. Félénk, ijedős és nyugtalan lett, és hasonlított a fiataalkori Franckához, aki lábujjhegyen, görnyedten és riadtan járt abban a régi elátkozott házban, rosszulasszonya körül a sötét tornácon és nagy terem-szerű szobákban, amelyekbe sohasem nevetett be a nap sugara...

Mihov egészen megfészkelte magát a pálinkás butikban. Ha nem volt pénze, órákon keresztül is elüldögélt egyetlen kupica mellett. Az alacsony, félhomályos, piszkos szobában kellemes meleg volt. Társasága a kályha közelében ült egy kerekasztal körül. Csupa jó cimborák, akik pontosan ismerték egymást, bár gondolkozásmódjuk és jellemvonásaik szerint nem nagyon hasonlítottak egymáshoz. Némi lekicsinyléssel, megvetéssel tárgyaltak a városi eseményekről, az urak és azon emberek dolgairól, akiknek minden nap fehér cipó kerül az asztalukra. Csak az írnok nem ejtett ki soha tiszteletlen szót. Sűrű fejcsóválgatások közben higgadt, méltóságteljes ellenvetéseket tett, ha társai pletykáztak vagy rágalmaztak. Majdnem minden évben kerütközött egy-egy új cimbora. Kezdetben kissé idegennek érezte magát közöttük, s nehezen tudott bekapcsolódni társalgásukba. Egy ideig még lázadozott, átkozódott és panaszkodott. De aztán apránként megszokta a társaságot és a pálinkát, megnyugodott, s ha nőtlen volt, rongyosan, szennyesen járt, és minden este részegre itta magát, mint a többiek. Becsukódott mögötte az ajtó, az élet a küszöbön túl hajította, elterült az utca porában-sarában és már nem tűnődött többé azon, hogyan tudná magát visszaverekedni korábbi helyzetébe.

Mihov csak látszólag törődött bele a sorsába: a szívéen állandóan rágsált valami, a feje tele volt kínzó gondo-

latokkal. Az élet őt is keresztülhajtotta a küszöbön. Ahhoz, hogy feltápáskodjék és tízszeres összeroskadás ellenére is visszapróbálkozzék, gyenge volt. De annyira mégsem omlott össze, hogy ne kíváncsozzék vissza, hogy közbe-közbe ne leselkedjék sóvárgó szemekkel a kulcslyukon át a másik világba, ahol boldogok az emberek, bort isznak, hintókon járnak és szórják a pénzt maguk körül. Tizenennyolc éves volt, amikor útjára indult, és most már csak zavarosan emlékezett ifjúkorára, mint valami szépséges álmra, mint nagyvárosok káprázatos tündöklésére és gazdagságára. Úgy rémlett neki, mintha akkorában egymaga élvezte volna azt a kínálkozó sok-sok gyönyörűséget, és mintha az az egész rettentő gazdagság egyedül az övé lett volna. Most sötét árnyék borult ezekre a tündéri álmaira, szörnyűséges gondnak az árnyéka. De viszont annál szebbek voltak ezek az álmok azokban a röpke órákban, amikor teljesen átadta magát uralmuknak.

Attól az estétől fogva, amelyen gyűlölni kezdte a feleségét, s érezte, hogy egyúttal fél is tőle, attól fogva, hogy szegyelni kezdte magát, hogy részegen jön haza s a gyerekei elbújnak előle s a sarkokból bámulnak csak rá nagy, kíváncsi és riadt szemekkel; attól kezdve, hogy tudta, hogy nincs többet otthona: egy félig komoly, félig rögeszmeszerű gondolat fészkelődött meg benne, amelytől nem tudott többé szabadulni, s egészen beléje szeretett, de senkinek el nem árulta. Szeretett volna elmenekülni az inség és gondok elől. Elhagyni a feleségét, a családját és megszökni. Mióta nem volt otthona, felébredt benne a vándorösztön. Az a vándorösztön, amely ott szunnyad minden gyenge, álmodozó és boldogtalan emberben. Egyedül... ó, egészen egyedül, egészen szabadon és megkönnyebbülve kint a széles nagyvilágban!...

Csak a karját kellene kinyújtania, és tele marokkal meregethetné a kincseket... Néha, ha otthon volt, komolyabban is el-eltűnődött az utazás lehetőségeiről. Eltöprengett azon, milyen irányban is kell majd elindulnia, és hogyan fog majd hozzá az új élethez. Eh! Munkát kapok mindenütt! — felelte ágaskodó aggodalmaira, és alig hogy elhangzott a kecsegtető felelet, álmai, ábrándjai hangos szárnycsattogással emelkedtek fel a ködös magasságokba.

Lassan elmúlt a tél, elolvadt a hó a hegytetőkön, s a lejtőkön csurgott a hólé! Mihov valósággal beteg lett a vágyakozástól. Egyízben késő éjjel fel talált ébredni, és látta, hogy a felesége még az asztalnál ül és varr.

— Mit csinálsz, Francka? Nincs még későn?

— Egy óra van. A Májernénak varrok. Holnap haza kell vinnem.

Mihov egy ideig hallgatott, aztán félkönyökre támaszkodott az ágyában.

— Francka!

Francka egy futó pillanatra feléje fordult, aztán tovább varrt. Szemei már kápráztak. Fáradt volt, s a gondolatai is elnehezdedtek. Már szinte aludt ültő helyében, s úgy böködött a tűjével. Alig hallotta férje szavát.

— Francka! Én elmegyek!

Különös volt a hangja, félig rimánkodó, félig ellenséges. Francka megrázkódott tőle, felocsúdott, s karjai fáradtan, ernyedten hulltak az ölébe.

— Igen! Elmegyek, Francka! Ki élhetne így tovább? Már nem bírom... Elmegyek, vagy felakasztom magamat. Látod, te roskadásig dolgozol értem, s én elpálinkázom a keresetedet, a gyerekek pedig éheznek és félnek tőlem, mert nem tudok az apjuk lenni... Nem bírom ki tovább Francka!... Elmegyek.

Feleletre várt, de Francka nem felelt.

— Nagy a világ! Kapok munkát mindenütt. Szép kis összeget küldök neked is havonként, Francka... Ott kint egészen másképp keres az ember. S ha már jól elhelyezkedtem, ti is utánam jöttök, te és a gyerekek... Itt el kell pusztulnunk, Francka! Bűn itt és így tovább tengeni-lengeni!... Mintha az ember látná a fenyegető pusztulást, a közeledő halált, s gyáva volna elszaladni előle...

— Ha azt gondolod, hogy így jobb lesz, menj! — felelte Francka mélyből jövő, síri hangon. Mihov aztán hamarosan újra elaludt, s tovább álmodta szépséges álmait, Francka pedig sokáig sírt az éjszakában: Mielőtt lefeküdt volna, fogta a mécsest és belevilágított férje arcába. Ott állott ágyánál és hullottak a könnyei a takarójára. Azok a szép esték jutottak az eszébe, amikor a gesztenyefa alatt ábrándoztak a gyönyörűséges jövőről, amely előttük állt. Most öreges, feldúlt volt az arca, homloka ráncoktól barázdált; csak az ajkai mosolyogtak alig észrevehetően ritkás bajusza alatt.

— El fog bennünket hagyni és soha többé nem fogjuk látni! — remegett végig lelkén az aggodalom. Nem ellenkezett vele, hiszen látta szemeiben leküzdhetetlen sóvárgását és a félelmet, hogy esetleg az útjába áll. — Gyerekeid vannak!... Mi lesz velük?... — Nem ellenkezett hát, de vérzett a szíve. — Elmegy és soha nem tér vissza többé!... Mélységes, fájdalmas részvét támadt benne, nagyon megsajnálta és őszintén féltette: — Mi lesz vele ott kinn a nagyvilágban? Hiszen olyan gyámoltalan és tehetetlen, szegény?... Ide-oda fogják löködni, taszigálni, míg el nem kallódik az emberáradatban. Elhagyatottan fog meghalni, s nem lesz senki mellette, aki vigasztalja. Az út mentén hal meg, az em-

berek közönyösen fognak elmenni mellette és arrébb lökik!...

Ott állt az ágyánál, mécsessel a kezében, s hullott a könnye a kopott takaróra.

Másnap reggel, mielőtt az ura a pálinkás butikba indult volna, ezt mondta neki:

— Maradj, Tone! Hisz nem állunk még olyan rossz-
szul, hisz nem kell rólunk gondoskodnod!... Én fogok
dolgozni helyetted, amíg munkát kapsz... Nem fogunk
nélkülözni...

Mihov megrettent... Lám, már is az útjába állt:
— Maradj, Tone!... — Nyersen válaszolt a kérlelő,
féltő szavakra:

— Te fogsz dolgozni! Nem akarom, hogy bárki is
dolgozzék helyettem! Nem vagyok még olyan vén és
olyan tehetetlen!... Igenis, elmegyek, Francka! Mind-
nyájunknak jobb lesz így; neked is és a gyerekeknek is!
Megyek!

Francka nem ellenkezett vele tovább. Láta, hogy
csak úgy remeg a nyugtalanságtól, izgalomtól és sóvár-
gástól. Féltette, és az ifjúkori szerelem megmozdult a
szívében...

Elment édesanyjához és pénzt kért tőle az útra.
Mihov pedig a pálinkás butikban napokon keresztül
búcsúzkodott a barátaitól. Nevezetes, szinte ünnepélyes
napok voltak ezek. Az egész társaság magáévá tette
Mihov tervét és nagy komolysággal tárgyalták-rostál-
gatták. Az utolsó estén Mihov fizetett a többieknek és
megható barátság uralkodott a társaságban. Mindazok,
akik már tökéletesen beletörődtek a sorsukba, s a sze-
génységben már otthonosan érezték magukat, valósággal
csudálták Mihovot. De senki sem irígykedett rá és sen-
kinek sem jutott az eszébe, hogy vele kíváncsozzék. Bo-

rostás, beesett, csontos arcok hajoltak az asztal fölé és komolyan, elgondolkozva meredtek a levegőbe... A társalgás kezdetben csendesen és egyhangúan nyikorgott; valami ünnepnap volt a levegőben. Az irnok fekete nyakkendő-t kötött ez alkalomra, mint vasárnaponként szokta (régebben az ilyen alkalmakra szép piros nyakkendője volt, de azt ládája legfenekére csukta, mióta a városban a szocialista bőr- és téglagyári munkások is vörös nyakkendő-t kezdtek hordani). Ebben a pillanatban mintegy Mihov atyjának érezte magát és jótanácsokkal halmozta el: hogyan éljen a nagyvilágban, hogy ne keveredjék rossz társaságba... mert ott kint egészen elrugaszkodott már a munkásosztály, már nem fogad szót gazdáinak és az uraknak. E miatt van a szegénység a világon, mert az emberek olyan élet után áhitoznak, amely nem illeti meg őket. — Mutassatok nekem csak egyetlen elégedetlen embert, aki ment volna valamire az életben!

A csizmadia hevesen ellenkezett:... — Az emberek éppen azért elégedetlenek, mert minden akaratuk ellenére sem mennek semmire, mert semmit sem tudnak elérni.

— Nem azért elégedetlenek! — vágott vissza az irnok. — Az ő elégedetlenségük merő irígység, tehát bűn. Nem a saját szegénységükkel törődnek, hanem a mások gazdagságával. Ha mások is, ha többen is szegények volnának, nem volna semmi kifogásuk és megvolnának elégedve... Úgy kell az embernek élnie, ahogy ítélt fölé a sors... A hal a vízben, a madár a levegőben... Másképp el sem képzelhető. Csak megadással, beletörődéssel, alázatossággal lehet bármit is elérni. Meg kell hajolni az urak, a hatóságok előtt és tisztelettudóan szolgálni kell őket.

— Hát maga mit ért el az alázatosságával és hétrét-görbedt hátával? — kérdezte a csizmadia.

Az irnok nyugodtan felelte:

— És mit ért el maga, barátom, hogy fogta magát és kést döfött egy ártatlan ember hátába?

A csizmadia felnevetett:

— Azt értem el, hogy elégtételt vettem magamnak, hogy könnyítettem magamon. Az a bitang pedig még ma is sápadt és nyavalyás attól a késszúrástól és meg-lapul, ha találkozunk... És azt értem el, hogy én úr vagyok, maga pedig szolga. Ha a bíró megy el mellettem és rám néz: bosszankodik, mert nem köszöntök neki. Magára pedig rá sem néz, holott a sárga földig emeli előtte a kalapját.

Az irnok elvörösödött.

— Hogy-hogy nem néz rám?

— Azért nem, mert maga szolga. Minél szolgálalkúbb a szolga, annál urabb, basáskodóbb az úr!

— Hát mért nem áll be a szocialisták közé? — kérdezte a paraszt, aki még csak röviddel ezelőtt keveredett ebbe a társaságba, miután a tehene megdöglött, s nemsokára rá a viskója is dobra került.

— Azok igen unalmas emberek! — felelte a csizmadia. — Vörös nyakkendőt hordanak, ebben áll az ő egész forradalmiságuk. Beszéltem egyszer egyikükkel. Mondhatom, valamennyien gyávák, bujkálók, settenkedők. Rózsafüzért kellene nyomni a markukba és májusi ájtatosságra terelni őket...

Mihov áthívta a feleségét is. Francka átjött, de nem maradt sokáig. Egy kissé félt ettől a társaságtól. Láta, hogy Mihov már részeg, de nem merte neki mondani, hogy jöjjön vele haza. Elment hát egyedül, Mihov pedig ottmaradt. Mikor már mindenki lerészegedett, ellágyul-

tak a szívek és Mihov szemei is nedvesek lettek. — Talán soha többé nem látjuk egymást, barátaim — mondta. — De nem felejtelek el benneteket akkor sem, amikor jóra fordul a sorsom és amikor dúskálni fogok ételben-italban... Rád is lesz gondom! — hajolt a csizmadia felé az asztalon keresztül és összekoccintotta vele a poharát, hogy a pálinka kiloccsant. — Reád is fogok gondolni és szerzek neked valami jó helyet. Aztán utánam jössz te is!...

A csizmadia is meghatódott, de komoly maradt az arca. — Ne törődj velem, pajtás!... Kívánom, hogy a legjobban menjen a sorod! De amikor az árokba kerülsz és jóbarát nélkül, elhagyottan fogod várni végső órát, akkor jusson az eszedbe, hogy én nem helyeseltem elmenésedet.

Mihov nevetett ezekre a tamáskodó aggodalmakra, de a csizmadia szavai mégis csudálatosan szíven találtak. Hamarosan megfeledkezett ugyan róluk, de hosszú idő múlva újra eszébe jutottak és akkor rájött, hogy a csizmadia arca nem hiába volt komoly, hogy barátja nem tréfálkozott.

Amikor az utcán búcsúzkodott és botladozott, a csizmadia a hóna alá nyúlt, támogatta és egészen hazáig elkísérte. Mihov nagyon elérzékenyedett, valami édeskés mélabú vett erőt rajta. Kereste a barátja kezét, alig érthető dadogással mondta:

— Gyermekeim vannak odahaza, pajtás! Három ártatlan apróság... Ne feledkezzél meg róluk, cim-bora!... Neked ajánlom őket... Isten tudja, mi történhetik még velem... Minden az Isten kezében van!

Az ajtó előtt már egyenesen sírt. A csizmadia vigasztalta.

— Eredj aludni! Holnap korán kell talpon lenned!... Mi történhetnék veled? Legfeljebb az, hogy fel-

fordulsz... Ne legyen gondod a gyermekeidre! Nem lesz semmi bajuk, ha nem az apjukra ütöttek... Most pedig bújj az ágyadba, pajtás!

Másnap reggel Mihov felcihelődött az útra. Nagyon nyugtalan és izgatott volt, s a feje is fájt. Becsomagolta kevéske ruháját, fehérneműjét, varrószerszámaikat, de a kosár nem telt meg és nem is volt nagyon nehéz. Aztán fel-alá járt a szobában. Szeretett volna már indulni. A felesége reggelit készített, a gyermekek is felébredtek és csudálkozva bámulták az előkészületeket. Reggeli után Mihov elbúcsúzott a gyerekeitől. Gyorsan végzett és csak az idősebb, a nyolcéves fiú sírt és szaladt egy ideig a lejtőn az apja és anyja után, amíg vissza nem kergették.

Kint pompás idő fogadta. A nap éppen felkelőben volt, s a városka házainak tetői ragyogtak a hajnali napfény bíborában. A kosarat Francka cipelte. Útközben keveset beszéltek egymással. Mihov arca elgondolkozó volt és nyugtalanság remegett a szemeiben. Az utolsó órában csendes félelem fészkelte meg magát a szívében. Most, amikor keresztülvitte azt, amiről olyan gyönyörűséges álmokat szövögetett, most megijedt és még az a gondolat is megvillant az agyában: hátha visszafordulna. Francka félt, hogy elsírja magát, azért megszólalni sem mert. Így bandukoltak némán egymás mellett a szegénysor lejtős útján, aztán a domb peremén kanyargó szűk ösvényen a vasútállomás felé, amelynek a lámpása már messziről világított eléjük.

Korán kiértek és leültek egy padra a terebélyes gesztenyefa alatt, amely már majdnem teljes virágjában pompázott.

— Csakugyan el kell menned, Tone?

— Kell! — felelte Mihov, de bizonytalanul és olyan halkán, hogy alighanem felállt és a feleségével visszafordult volna, ha az megfogja a kezét, hogy hazavezesse.

Fejük felett megsuttogott a lomb, s egy nagy illatos gesztenyevirág hullott a padra kettőjük közé! Mindketten arra gondoltak, milyen boldogok voltak egykoron, és nem tudtak szólni.

Csengetés hallatszott a forgalmi irodából, messziről pedig már fütyült a vonat. Mihov összerázkódott és felállt. A perron majdnem üres volt. Alig néhányan várták a vonatot, amely már a kanyar felől közeledett.

— Úgy hát Isten veled, Tone! — nyögte Francka és kezét nyújtotta férjének.

Mihov tompán bámult maga elé, beesett arca egészen hamúszürke lett.

— Isten veled, Francka! — mondta, s még azt is hozzá akarta tenni: — Legyen gondod a gyerekekre! — de összeszorult a torka és alig mert a zokogással küszködő feleségére nézni. A vasúti kocsi felé indult, megbotlott a kosarába és majdnem elvágódott!... Aztán megint füttyentett a mozdony és a vonat lassan mozogni kezdett.

Francka végigszaladt a perronon az élősövényig, majd az élősövény hosszában a kavicsos gyalogjárón. Egy kocsiból sápadt arc meredt feléje az ablakon keresztül. Aztán eltűnt a vonat a kanyar mögött és csak szürke füstfelhő gomolygott-foszladozott a sínpár fölött a levegőben... Francka megállott a sövény végében, arcát a kötényébe rejtette és zokogott, mint egy gyerek...

Így ment világgá, így ment szerencsét próbálni Tone Mihov. Elment és nyoma veszett és nem látta többé soha senki.

V.

A RÜGY SZÁRBA SZÖKKEN.

NAGY DOLOG TÖRTÉNT a városvégi szegénysoron: az inség sápadt gyerekeiből diák lett. A száradó, pusztuló fán kihajtott egy rügy és szárba szökkent. Az emberek nagyot néztek. Bámulták a rügyfakadást, csudájára jártak és nagy dolgokra voltak elkészülve... Az egész szegénysor szomorú kimúlásra volt ítélve... Ez a fiú azonban nem akart meghalni és minden erejéből azon volt, hogy megmeneküljön ettől a dicstelen, végzetszerű haláltól. Reménykedni kezdtek a szegénysoron. Valami megremegett, megmozdult a levegőben. Mintha üdítő, biztató tavaszi szellők fujdogálnának behavazott, dermedt mezők felett...

Francka — urának elutazása után — elment a szabóhoz és az készséggel adott neki munkát. Édesanyja is hozzájuk költözködött a domboldalra. Az elfüggönyözött szobasarokban állt az ágya, mint egykor a Mihov apjáé. Nagyon megöregedett és elgyengült már, s csak nagyritkán kelt fel az ágyból, hogy egy kicsit sütkérezzék az éltető verőfényben. Betegeskedett és a betegeskedés rosszkedvűvé, fanyarrá tette. Megint örökös sóhajtozást és nyöszörgést lehetett hallani a függöny mögül, mint azelőtt és megint Franckának kellett emel-

getnie az ágyból és az ágyba a petyhüdt, sárgás bőrrrel bevont, kiszikkadt tagokat.

A késő éjjeli órákig varrogatott, s ilyenkor — a ráboruló csendben — fáradt karja sokszor erőtlenül hanyatlott az ölébe, szemei a falra meredtek, s elgondolkozott. Elgondolkozott, eltűnődött, mint egy gyerek, s álmai, ábrándozásai is éppen olyan gyerekesek, ártatlanok voltak, mint valamikor régesrégén... Mihov azóta sem írt, hogy elhagyta őket. Már abban a pillanatban, amikor sápadt, rémült arca rámeredt a vasúti kocsi ablakából, megérezte, hogy örökre elváltak, hogy soha többé nem látják viszont egymást. Az ettől való iszonyú félelem elzsibbasztotta testét-lelkét. — Elmegy, nyoma vész és meghal vigasztaló szó nélkül és nem lesz mellette senki, aki gondját viselné! — Vele szeretett volna menni, dolgozni szeretett volna érte és helyette, és nehéz lett a szíve, ha elgondolta, hogy esténkint valahol egy magányos asztal mellett kesereg és nincs hová mennie. Szívesen koldulná végig az országutat, hogy néhány krajcárt adhasson neki akár pálinkára is... De ezekből a szomorúságos gondolatokból mégis csudálatos álmok születtek... Karjai erőtlenül hanyatlottak az ölébe, szemei a falra meredtek, s ábrándozott, álmodozott, mint egy gyerek... Bizonyára jókedvű ott kint a nagyvilágban, jól mehet a sora, bort iszik, szivarozik, pecsenyén és fehér kenyéren él. Úgy öltözködik, mint hajdan öltözködött, amikor esténkint még a gesztenyefa alatt álldogáltak és beszélgettek a jövőndőről; egészen visszafiatalodott, a beszéde is olyan, mint régen volt: hangos, férfias, és csintalan mosoly bujkál a szája szélén. Így fog visszatérni, talán hamarosan, talán már egy hónap múlva, talán a tavaszra. Semmit sem ír és nevet magában a boldogságtól és örömtől, ha arra gondol:

mekkora lesz a meglepetés az egész szegénysoron, hogyan fogják bámulni, amikor az állomásról — mint egy valóságos úr — hintón hazahajtat, s olyan ruhában csöppen közéjük, amilyen még a járásbírónak sincsen. Aztán búcsút mondanak a szegénysornak, diadalmasan visszatérnek a városba, ahol szép fehér kőházak hivalkodnak, s ahol a nap boldog mosollyal ragyog a boldog emberekre... Majd csak akkor kezdődik igazán számukra az élet, hiszen eddig nem is éltek... Hosszú, lassú haldoklás volt egész eddigi életük. Gyötrelmes, reménytelen haldoklás, amelyben az ember kétségbeesetten védekezik, fáradtan liheg és kínosan hörög, százszor is térdre roskad, de mégsem tud megmenekülni: kemény, csontos és könyörtelen a halálnak a keze; ha egyszer nyakán ragadja áldozatát, nem ereszti el többet, egyre lejjebb nyomja; a szánnivaló pária pedig fetreng és kapálódzik a földön, nyög, aztán behúnyja a szemét...

No, ők mégis kisiklottak a halál karjaiból. Az éltető nap besütött a szobájukba, s ők frissen, fiatalosan ugrottak talpra, mintha csak most születnének. És olyan hirtelen jött mindez. A legutolsó órában, amikor már végsőt készült lobbanni az élet, s a halál már irgalmatlanul szorongatta a torkukat, áradt hajlékukra az Isten áldása, kegyelme... Az esküvő napjától a búcsúvétel órájáig csupa szenvedés, zürzavaros, ijesztő álom volt az életük... De most majd mindnyájan felocsúdnak és eltűnnek a kínzó álomlátások; a menyasszonyi koszorú is még egészen friss, mintha csak most tette volna le a fejéről... Csak egyetlen hosszú, gyötrelmes éjtszaka volt közbül; gyötrelmes, végtelen éjtszaka. De lám, kiragyogott a nap és elmúlt a gonosz, lidérces látomás. Sohasem is voltak a szegénysoron, sohasem nélkülöztek és koldultak, sohasem bujkáltak-szégyenkeztek rongyo-

san a kerülő-utakon, mint a kitaszítottak és számkivetettek... Csúnya, rémisztő lázálom volt minden eddigi gyötrelmük...

Álmodozó szemei a falra meredtek. De az ágyban, — ahol a gyermekek aludtak — megmozdult egyikük, nyugtalanul hánykolódott és nyöszörgött, és Francka felrezzent ábrándozásából. Megint megindult kezében a varrótű és feje mélyen aláhorgadt. Iziben eltűntek a szépséges álmokképek, s már szégyelte magát, hogy beléjük csimpaszkodott, de egyben sajnálta is, hogy olyan gyorsan semmivé lettek, és hogy csak üres, kecsegtető álmokképek voltak...

A gyerekek szemlátomást nőttek. A kis Francka már iskolába járt, Tone pedig tizenhároméves volt és varrni tanult. Sovány gyerek volt, kissé koravén ábrázattal. Nagyon hasonlított édesapjához. Hétéves korában valami szembetegséget kapott, úgyhogy komolyan féltek a megvakulásától. Még most is állandóan vörösek és gyulladtak voltak a szemei, és nem bírták a lámpafényt. Kevésszavú, csendes, magának való gyerek volt. Sohasem panaszkodott, s ha nem tették volna az ebédet eléje az asztalra, hát inkább éhesen maradt volna, de zokszó nem jött volna ki a száján. Néhány hónapra rá, hogy apja világgá ment, Tone is felkerekedett, s egy távoli városkában egy szabómesterhez, édesapjának egy ismerőséhez szegődött be. Kora hajnalban, amikor még alig pitymallott, indult el hazulról. Édesanyja órajárányira elkísérte. Csendesen lépegettek egymás mellett. Amikor ráesett Franckának a tekintete és látta sovány, görnyedt és szomorkás alakját, összeszorult a torka s megfogta a kezét.

— Bánt valami, Tone?

— Mi bántana, édesanyám? Hiszen édesapám is világgá ment...

Francka ajkai megfeszültek, mintha a sírás kerülgetné, de csak megremegtek alig észrevehetően. Talán az jutott az eszébe, hogyan sikoltott fel Tone a küszöbön és hogyan szaladt a dombon lefelé a világgá induló apja után, amíg apja hátra nem fordult és vissza nem kergette. Nagyon megsajnálta a fiát, ezt a vézna, gyámoltalan, beteges teremtet, aki vékonyka madárcáccával, gyulladt szemeivel ma is olyan volt, mint akkor, amikor még karján hordozta. Szerette volna ölbekapni és visszavinni a szobájukba, cirógatni sápadt arcát és etetni...

— Nem volna kedved visszajönni, Tone? — kérdezte.
— Várhatnál még egy évet! Nagyon fiatal vagy még!

De Tone csak tovább baktatott komoly és nyugodt ábrázattal.

— Miért mennék vissza, ha egyszer már nekiindultam? Hisz apám is elment!

— Fogsz-e írni, Tone?

— Mit írhatnék? Ha kell valami, majd írok... Adja ide édesanyám a batyumat! Hadd viszem én!

— Várj, Tone! Majd a domb tetején!

Mindketten elhallgattak. Az út kietlen volt, kövesziklás dombokon kanyargott fölfelé. Szomorú némaság vette őket körül. Az égről forrón tűzött a nap, s a kövek szinte égették a lábukat. Lassan fölértek a domb tetejére. Ott elbúcsúztak egymástól. Amikor Tone már vagy tíz lépésnyire volt továbbmenőben, édesanyja utána futott és még egy hatost csúsztatott a kezébe. — Végy magadnak valahol útközben kenyeret és szalonnát! — Mégegy-szer belenézett sovány, az ínségtől beesett arcába, de Tone szemei nyugodtan, megadóan tekintettek rá csu-

pasz, vöröses szemhéjai közül. Csak az ajkai remegtek meg kissé. Aztán megfordult és lassan tovább baktatott a maga köves, rögös útján a dombon lefelé. Az anyja még sokáig utána nézett, de Tone már nem fordult többet hátra... Elment, miként annakidején édesapja. És ő is magával vitte édesanyja forró, vérző és remegő szívének egy darabkáját. Megadóan, sorsába beletörődve, szegényesen ment el, mélyen aláhorgasztott fejjel, az inség horpadt batyujával a hóna alatt. Messziről úgy látszott, mintha nem is mozogna, mintha egyhelyben vesztegelne lent a gidres-gödrös völgyben, a forróra tüzesedett sziklák között. Amikor aztán kis idő múlva eltűnt a domb mögött, úgy rémlett Franckának, mintha a kövek nyelték volna el... Köröskörül nyomasztó némaság, fülleteg nyári csend...

Akkortájt történt Tone távozása, amikor az alig tizenegyéves Lojze kijárta az elemi iskolát. Lojze pufók fiúcska volt, de széles, színtelen arcán nem piroslott cseppnyi vér. Szemei olyanok voltak, mint az anyjáé: nagyok, csodálkozóak, riadtak. Szüntelenül pityergett, mindig éhes volt és mindig panaszkodott. Jóval többet evett, mint Tone, s mégis mindig mohó, éhes szemekkel méregette az asztalt s a kiürült tálat. Abban az évben, amikor iskolába került, váratlanul megbetegedett és ekkor édesanyja felajánlotta Istennek. Szeretett az anyja szoknyáján lógni. Ha hazajött az iskolából, a konyha közepére állt és mesélt... Néha azonban csudálatos dolgok jöttek a nyelvére, amiket édesanyja nem tudott neki elhinni. Pedig nem hazudott a gyerek; ártatlan lélekkel mesélt. De egy véletlenül hallott szóból, egy, az olvasókönyvből ismert történetből káprázatos, új történetek szövődtek a képzeletében, s ő rendületlenül mesélgette őket, mert meg volt szentül győződve, hogy olvasta és

hallotta őket és hogy valóban meg is estek... Amikor apja még velük volt, néha maga mellé ültette Lojzét és meghagyta neki, olvasson fennhangon az ő német regényéből. Lojze kezdetben pityergett... Iszonyú gyötrelmeknek érezte szótagonként betűzgetni az ismeretlen, furcsán hangzó, érthetetlen szavakat. De itt-ott egy-egy ismerős szóra is bukkant. Ilyenkor megállt és eltűnődött, s a holt betűkből máris élet sarjadt, a sötét, homályos háttérből előcsillant valami, mozogni kezdett és megszólalt, bár egyelőre még bizonytalan csuklással, alig érthetően. Furcsa dolgok voltak ezek, furcsa emberek és furcsa élet. Minden másminő volt, mint odahaza, minden szebb és nagyszerűbb, minthogyha az emberek ott kint ölnyivel magasabbak volnának, mint a domboldal szegénysorán. Lojze hitte is, hogy a küszöbön túl valóban ilyenek az emberek, és sohasem jutott még csak eszé ágába sem kételkedni abban, amit a könyvben olvasott. Furcsa nyelven beszéltek ezek az emberek, alig lehetett őket megérteni... Ha fel is fogott egy-egy szót a beszédjükből, mögötte bizonyára lappangott még valami ismeretlen, valami sajátos, különleges, rejtett értelem, amelyet nehéz lett volna kihüvelyezni... És ez a csudálatos új világ hamarosan tágra tárta előtte a kapuját, s ő elmerült ebben az új világban és szüntelenül álmodozott. Álmodozott, miként az édesapja... Ott ült az asztalnál, komoly, majdnem komor arccal, de gondolatai Isten tudja merre kószáltak... Nagy városokban, magas, fehér paloták között, tágas parkokban, melyeknek végében büszke várak és kastélyok tündököltek; sötét rege-tegekben haramiák és nemes lovagok társaságában, akik a gazdagokat és jóllakottakat megrabolták, hogy a szegények között oszthassák szét a zsákmányolt kincseket; boszorkányok, bűbájosok, törpék és óriások között; csu-

dálatos országokban, ahol ismeretlen volt az éhség, a szomorúság, a gond; ahol a szenvedés és a halál is gyönyörűség...

A tanév végén nagy ünnepélyt rendezett az iskola, s ezen az ünnepélyen dőlt el Lojze sorsa. Ő volt az intézet legjobb tanulója, és valósággal tapasztalt öregnek érezte magát a többi jókedvű és csintalan gyerek között. Így azután egy hosszú költeményt bízott rá a tanító úr az ünnepélyen való elszavalás céljából. Úgy megtanulta, hogy nyelve már minden gondolkozás nélkül rájárt a símán gördülő szavakra. Néha azonban hirtelen megakadt, elpirult és megijedt. Édesanyja sokszor hallgatta s a dolgot olyan fontosnak és nagynak találta, hogy maga is nyugtalankodott. Kezébe fogta a kéziratot, Lojze pedig a szoba közepére állt és szavalt... Csudálatosan folyt ajkáról a szó. Néha még karjával is lendített egyet-egyet, úgyhogy az anyjának könny tolult a szemébe a meghatódástól. Még az ünnepi nap előtti estén is megpróbálták lámpafény mellett. Francka ugyan varrni szeretett volna, de keze mintha elzsibbadt volna... A szépséges, kerekded szavak zengtek, visszhangzottak a szobában. Ha valaki elment az ablak alatt, önkénytelenül megállt és hallgatódzott: — No, nézd csak! Milyen gyönyörűen szaval az a fiú! — Úgy szavalt, mint az apja; ugyanazon a magasan csengő, kellemes hangon; ugyanúgy nekipirult szavalás közben és ugyanúgy reszketett a megindultságtól. Egész éjjel nyugtalanul aludt, hánykolódott és beszélt álmában. Édesanyja néha fölkelt, megtörölte verejtékező homlokát és betakarta. Hajnalban, alighogy pitymallott, felébredt, kiugrott ágyacskájából s még hálóingben kapott a költemény kézírata után. Ingecskéjében egészen picinynek, kisgyermekesnek lát-

szott. Szemei még álmosan pislogtak, haja pedig borzasan, kuszáltan meredt fölfelé.

— Hallgassa csak meg, édesanyám, jól megy-e?

Francka kezébe vette a papírlapot és ágya szélére ült vele. Szép símán ment a szavalat végesvéig. Francka boldogan mosolygott, a szoba pedig megtelt vékony, szépcsensengő gyermekhanggal és magasszárnyalású, gyönyörű szavakkal, amelyek olyan kellemesen sorakoztak egymásután, mint a korallgyöngyök a zsinégjükön.

Lojze szépen megfésülködött és korán indult el hazulról gondosan kikefält vasárnapi ünneplőjében. Édesanyja a küszöbön állt és repesett a szíve a boldogságtól, amint utána nézett... Szépen, illedelmesen lépkedett a dombról lefelé, mint egy fiatal úr.

Lojzenak úgy rémlett, mintha az egész ünnepély pusztán az ő kedvéért volna. Mindenki csodálkozással és szeretettel nézett feléje — legalább ő úgy hitte. Mófdelett örült ennek a kitüntető figyelemnek és alig mert körültekinteni. Hét órakor nagymise volt, utána az iskolába, majd a templom előtti tágas térre vonultak. Itt a téren zajlott le az igazi ünnepély. A városka összes úrinépsége összegyülekezett: a férfiak többnyire fekete ünneplőben, az asszonyok csillogó ruhákban. Az alacsony, zöldgyepes domboldalon — amennyire csak el lehetett látni — mindenütt emberek várakoztak, nevetgéltek és beszélgettek, s olyan zibongás támadt, amilyen csak az országos vásárokon szokott lenni. A templom mögött fonott vesszőkosarak sorakoztak színültig megtöltve cseresznyével, vajaspogácsával és rétesel, a vendéglőből pedig söröshordókat gurítottak ki, csapraverték őket már az ünnepély kezdete előtt, és Lojze jól látta, hogyan hajtott fel a potrohos jegyző egy korsóval és hogyan törölgette utána habos bajszát.

A tanulók lassan gyülekeztek a nagy kapu mögött, ahol az urak ültek: a plébános, a járásbíró, a községi elöljáróság, az összes tisztviselők és a módosabb polgárok. A plébános ajándékokat osztogatott a gyerekeknek. Először az első osztály tanulói jöttek sorra. Egyesek mezítláb voltak és az utolsó sorokban lépegettek; lerítt az arcukról, hogy a szegénysorról valók. Kényelmesen, egyenletesen hullámozott a körmenet s Lojze már nyugtalankodott, melege volt és egyre arra felé kacsingatott, ahol az öreg, kövér plébános hajlongott és egy nagy halomból piros-, aranszegélyű könyveket adogatott a tanulóknak, akik viszont kezet csókoltak neki. A harmadik osztály utolsó sora következett; az urak rosszalóan, komoran néztek feléje, a mezítlábos, sovány és kiéhezett gyerekek pedig lesütötték a szemeiket és a cseresznyén, a templommögötti megrakott kosarakon járt az eszük. Ezután a negyedik és utolsó osztály jött. Lojze mindjárt elől, az első sorban menetelt, csupa úrigyerek-pajtások között. A járásbíró fiának — aki Lojze jobboldalán lépkedett — egyenesen bársonykabátkája volt, térdnadrágja és selyemharisnyája. Ekkor megállt a körmenet. A plébános egy szép könyvet vett a kezébe, szebbet és nagyobb, a többiekénél, pirosvászonba kötöttet. A hátán aranybetűk csillogtak és selyemszalagocska látszott ki a kötése alól: — Ez Mihov! Mihov Lojze! — mosolyodott el a tanító és intett Lojzenek. Mindenki barátságosan nézett rá! A plébános feléje hajolt, átadta neki a jutalomkönyvet, Lojze pedig hálás megindultsággal csókolta meg a kezét.

— Hát most, hogy befejezted az iskolát, mihez kezdesz, Lojze? — kérdezte a plébános.

Lojze csodálkozott a kérdésen és nem tudta, mit válaszoljon neki. Még sohasem gondolt arra, mi lesz azután.

— Ljubljanába megy! — felelte helyette a tanító. Lojze kellemes bizsergést érzett egész testében és szinte forgott vele a világ.

— Hát persze! — vetette oda a plébános. — Kár is volna az ilyen legénykéért! — És a jelenlévők is mindnyájan helyeslően bólogtak... Aztán tovább vonult a sor, a leányok következtek. Lojze pedig úgy lépkedett tova a társai között, mintha álmodnék... Haza szeretett volna futni, eldicsekedni édesanyjának. Roppantul sajnálta, hogy édesanyja nem volt ott az ünnepélyen, hogy nem hallhatta ő is... Amikor már minden ajándékot szétosztottak és a hosszú gyereksor a végére ért, a plébános úr a nagy kapu előtti lépcsőre lépett és beszélni kezdett. Az iskolásfiúk és leányok hosszú sorokban állottak előtte. Lojze valósággal mámorosnak érezte magát. Semmit sem értett a beszédből, bár úgy rémlett neki, hogy a plébános úr csak őt nézi és csak neki beszél. A plébános úr után a tanító úr emelkedett szólásra, azután pedig Lojze szavalatára került a sor. De Lojze igen kicsiny-növésű volt és az alacsony lépcsőről senki sem látta volna. Azért a plébános fölemelte és a körülszaladó kőfal tetejére állította. Lojze kezdetben remegett kissé... De aztán megcsendült vékony gyermekhangja és ünnepélyesen, vidáman zengett mindenfelé. Arca kipirult, szemei csillogtak. Ügyelt minden szavára, de a háta mögött egyre hallotta a varázsigét: — Ljubljánába!... — Látta maga előtt a plébános és a tanító úr arcát, az egész összesereglett úri társaságot, amely csak őt bámulta és ebben a pillanatban láthatóan szerette is. Az egész domboldal, majdnem a piacig, sötétlett az emberektől és mindenki őt nézte, mindenki őt csodálta, mindenki őt szerette. Ott feküdt a város, ünnepi fényben ragyogtak fehér házai. Amott, messzebből pedig a

szegénysor dombja emelkedett. Megismerte a házukat és úgy tetszett neki, hogy anyja kint áll a küszöbön és a templom felé figyel, egyenesen őrá; nézi, hallgatja és mosolyog; látja, hogyan csodálják-bámulják, hogyan szeretik az emberek az ő fiát és boldogan mosolyog. Úgy áradt zengő, vékony gyermekhangja, hogy a város fölött egészen a szegénysorig úszott... ahol édesanyja állt és hallgatta... Csodálatos tűzben égett az arca. Amikor a költemény végére ért, úgy érezte, mintha mély álomból ocsúdott volna fel. Hallotta a tapsokat és az éljenzést, de mintha még ez is az álomhoz tartoznék... Aztán a tanító úr leemelte a kőáncról és barátságos, szakállas arcok fordultak feléje. A járásbíró elővette erszényét és egy ezüstforintot adott neki: — Összel, ha Ljubljanába mész, csak kopogtass be bátran hozzám!

A járásbíró úr felesége is hozzálépett és a jegyzőné, a polgármester felesége, a kövér boltosné is.

— Hát édesanyád mit csinál? — kérdezte a járásbíróné.

— Varr — felelte Lojze.

— Mondd meg neki, nézzen fel hozzám!

— Mindent elrendezünk! — mondta a hájas polgármesterné. — Jöjjön csak fel édesanyád hozzám is!...

Mindez olyan csodálatosan szép volt és olyan váratlanul jött, hogy Lojze sírni és nevetni szeretett volna örömeiben. Kicsi szíve a torkában lüktetett és forgott a világ körülötte. Amikor a cseresznyét és pogácsát osztogatták, alig tudott enni. Aztán a szabaddá tett téren megkezdődtek a játékok. A gyerekek vidáman kergetőztek és rikogattak, Lojze pedig hazainalt, keresztül a város oldalában elterülő mezőkön, egyenesen a szegénysor dombjai felé. Szinte futott és egészen kifulladásra érkezett haza. A kezében szorongatta a zsebkendőjét a beléje kö-

tött cseresznyével és pogácsával, a hóna alatt pedig az aranyösszegélyű, piroskötésű, puhapapírba csomagolt jutalomkönyvet.

— Édesanyám! Ljubljanába kerülök! — kiáltotta, ahogy a szobába lépett.

Anyja majdnem megijedt, levette szemüvegét és felállt.

— Ljubljanába visznek, mondták az urak. Maguk rendeznek el mindent. Azt is mondták, hogy keresse fel őket... Már ősszel megyek...

Így történt, hogy a korhadó fa tövén szárba szökken egy árva hajtás. A szegények és kitaszítottak szemétdombján kicsírázott a reménység. Az egész szomorú fertály izgalomba jött. Mihovék szobája pedig állandóan tele volt kíváncsi emberekkel. Leggyakrabban az irnokot lehetett benne látni. Ünnepeýyesen jött-ment, sokat beszélt: furcsa, hihetetlen dolgokat a nagyvárosról, az iskoláról, mint olyan ember, aki valamikor sokat tudott és sokat tapasztalt. A csizmadia is többször átjött, de ő nem nagyon bizakodott. Azt hajtogatta, hogy kötve kell hinni a városiaknak, az uraknak; hogy Lojzét a városba, az iskolába juttatják ugyan, de aztán megfélelkezik róla, cserben hagyják. Jobb volna, ha itthon maradna, s ha nem szakadna ki ebből az életből, amelybe beleszületett, s amelyet megszokott. Az ilyen, a saját talajukból kitépett emberek sokkal szerencsétlenebbek, ha később — miután már beleízleltek a világ csábító gyönyöreibe — visszatérnek. És mindnyájan visszatérnek... De a csizmadiára senki sem hallgatott. Az igaz, hogy rendesen részeg is volt és nyersen, durván beszélt, mint egy haramia. Ki hinne az ilyen ember szavának? Templomba sem járt sohasem, s a vasárnap nála csak annyit jelentett, hogy olyankor

valamivel több pálinkát ivott meg, mint hétköznapiakon. A zúgírnok azonban bölcs és tapasztalt ember; úgy beszél a városi emberekről, mintha mindegyikét ismerné, mindegyikének barátja volna; semmi sem volt titok előtte a nagy világon; mindenről tud valamit mondani, úgyhogy az emberek joggal csudálkoztak rajta.

Franckának sokat kellett házon kívül szaladgálnia, különösen ősszel, amikor már megérett az idő. Mindenki barátságos volt irányában, ámbár úgy beszéltek vele, mint holmi cseléddel, és néha órákon keresztül is megvárakoztatták egy-egy homályos előszobában. A polgármester tíz forintot nyomott a markába, a plébános úr pedig levelet írt egy ljubljana-i barátjának, hogy az szerezzen Lojze számára ebédet. A járásbíróéknál viselt ruhát kapott, amelyet azonban még át kellett alakítani, kijavítani és itt-ott megfoltoznia... Így aztán sok volt a dolog és a gond, de ezek édes gondok voltak anyai szíve számára. Esténként — ha varrt — Lojze sem aludt, hanem beszélgetett anyjával, halkan, suttogva, hogy fel ne költse a nagymamát, aki a függöny mögött hortyogott, vagy a kis Franckát, aki a ládán feküdt és nyugtalanul hánykolódott álmában. Lojzet és édesanyját ezekben a hetekben meghitt, szinte titokzatos kötelék hozta egyre közelebb egymáshoz. Vérmes reményekkel telített álmaik annyira azonosak voltak, hogy nem rejtegették egymás elől s nem szégyelték őket. Már alig érződött valami különbség a gyermek és az anya között. Már arcuk is szakasztott egyforma volt; szemeik egyformán álmodoztak-révedeztek a szürke, kopott falon keresztül a messzi világba, amely a szegénysoron túl kezdődött a maga végtelenségével és szépségével. Néha, ha találkozott a tekintetük, tudták, hogy mindketten az eltávozottra gondolnak és érezték ennek a gon-

dolhatnak roppant terhét és szomorúságát. — Bárcsak ő is itt volna most!... — Egy ideig hallgattak, de aztán hamarosan megint kiderültek az arcok, s tekintetük újra összevillant. Francka törte meg a csendet: — Talán találkoztok valahol a városban... egészen váratlanul... valamelyik utcában!... — Talán csakugyan összehozza őket a jószerencse, és mindketten boldogok és jókedvűek lesznek. Lojze esténkint a városban sétálgatni, nézelődni fog az utcákon, amelyeknek partjain magas paloták és gyönyörűséges templomok őrködnek mindenfelé... és egyszercsak valaki hirtelenül a vállára teszi a kezét: — Lojze! Hát te mit csinálsz itt? — Az apja lesz az, szép, úrias ruhában. Csudálkoznak majd és örvendeznek mind a ketten. — Diák vagyok, édesapám! — feleli majd Lojze... — Az urak besegítettek az iskolába. Otthon is minden megváltozott: az emberek barátságosak, előzékenyek, jóságosak, s a városvégi domboldalon már nincsenek szegények.

És eszükbe jutott a kis Tone is.

— Bárcsak itthon lenne a kis Tone! Szegény Tone! Úgy elment közülünk, mintha halálra ítélték volna.

— Hisz később talán ő is Ljubljánába kerül!... Talán éppen édesapjához, ha tényleg ott van az apjuk... Ó, bizonyára ott van!... Hol lehetne másutt? És mindnyájan együtt lesznek... Szépen, boldogan fognak éldegélni, minden gondjuk örökre eltűnik...

Így álmodozott-ábrándozott a két gyerek, és isteni béke töltötte meg a nyomorúságos hajlékot. A függöny mögött nehéz szuszogással szuszogott a nagymama, a láda tetején pedig hanykolódott álmában a kis Francka.

A búcsúvétel előtti napon nagy vendégség volt Miho-véknál. Az irnok és a csizmadia fizették a pálinkát, s a szegénysor fele ott szorongott a tágas szobában. Francka

bőséges vacsorát készített: disznóhúst és fehér kenyeret. Olyan kellemes illat terjengett a szoba levegőjében, hogy még a nagymama is felült az ágyában; félrehúzták a függönyét, hogy ő is láthassa a vidám társaságot. Egy tányér volt az ölében és villa nélkül eszegetett, mert remegett a keze.

A csizmadia hamarosan leitta magát és vitába elegyedett az írnnokkal, aki ünnepélyesen és okos illedelmességgel ült az asztalnál és fehér kendőt kötött a nyaka köré, hogy evés közben be ne maszatolja a ruháját.

— Azt merem mondani, jók az emberek, csak meg kell őket érteni! — erősítgette az írnnok. — Lám, ki könnyörgött nekik, hogy vegyék gondjukba ezt a fiút? Maguktól jutott az eszükbe, maguktól tették!... Kinyitották az erszényüket, kinyujtották a karjukat anélkül, hogy bárki is alkalmatlankodott volna nekik; anélkül, hogy bármi hasznuk volna jószágukból... Persze, ha az ember úgy ront rájuk, mint holmi tolazkodó koldus, vagy mint az útonálló... akkor... persze... elzárkóznak, megkutyálják magukat... Csak kellemetlenkedni, csak alkalmatlankodni nem szabad az uraknak!... Csak ezt ne!...

— Jól van, jól! — felelte a csizmadia. — De ők se kellemetlenkedjenek nekünk, szegényeknek. És hát voltaképpen miért is gazdagok ők? Azért, mert nyúznak, szipolyoznak bennünket! Mindnyájunkat, akik itt vagyunk, addig nyúztak, szipolyoztak, amíg pőrére nem vetkőztettek, akkor aztán kikergettek bennünket a szegénysorra. Engem még be is csuktak a tetejébe!

A társaság jót nevetett a csizmadia szavain. Nem sokra becsülték, mert olyanokat beszélt sokszor, hogy égnék meredt tőle az ember haja. De azért szívesen hallgatták.

— És hát most is voltaképen mi nagyot, mi dicséretet míveltek? — folytatta. — Azt hiszitek talán, hogy merő jóságból, hogy a szívük sugallatára törődnek ezzel a fiúval? Csak igen rövid ideig fognak vele törődni! Szórakozásuk, mulatságuk telik az olyan jótéteményekben, amelyek nem sokba kerülnek nekik. Ha megelégedik a szórakozást, ha jóllaknak a mulatsággal, tüstént vége lesz a jóságuknak. Más szóval ez annyit jelent, hogy bolondot űznek belőlünk, szegényekből. Én bizony még egy lyukas fityinget sem fogadnék el tőlük!

Lojzenak rosszul esett, hogy a csizmadia ilyenekkel rontja a hangulatot, és Francka is elkedvetlenedett.

— Ha semmi egyebet nem adtak volna, csak jó szót, emberséges szót — mondotta, — akkor is hálás lennék nekik.

— Hát persze! — kacagott fel a csizmadia. — Tudják ők jól, hogy maga ilyen, és éppen azért csinálnak bolondot magából. És egyre magasabban hordják az orrukát! Amikor már senki sem lesz, aki a kezüket csókolgassa, nem is fogják nyujtogatni felénk segítő karjukat.

— Az irígység szól magából! — vetette szemére az irnok.

— Irígység? Hát még mi nem? Csak az a kár, hogy nem minden ember irigy! Mindjárt másképp fordulna a világ sora...

Lojze is ivott valamicskét a pálinkából. Hamarosan elkábult tőle, s a feje csak úgy rajzott a merész és mámorosító gondolatoktól. Szeretett volna egyedül maradni édesanyjával, hogy — Ljubljánáról, az ottani szép palotákról, a reá váró boldog életről beszélgethessenek. De gondolatai messzebb merészkedtek s egyre magasabbra lendültek: már elvégezte az iskolai tanulmányokat, már nagy és kiváló ember lett belőle; mindnyájan: édesanyja,

édesapja, Tone fivére és Francka húga nála laktak, együtt éltek; az asztaluk mindig roskadásig volt meg-
rakva mindenféle jóval: pecsenye, bor sohasem fogyott
le róla; édesapja naphosszatt az asztalnál ült, szivarozott
és regényeket olvasott; édesanyja jött-ment a szép úri
lakásban, takarítgatott, porolt, hogy ne unatkozzék;
esténként pedig mindnyájan a kivilágított asztal körül
üldögéltek és vidáman tereferéltek... örökös karácsony
volt az életük, örökös húsvét. Néha a csizmadia is el-
vetődött hozzájuk... megkínálták borral, nyájasan
megvendégelték; az pedig csak csóváltatta a fejét és nem
tolakodott otromba szó a nyelvére... Eljött az írnok
is; már az ajtónál hajlongott-köszöntgetett; kissé kérette
magát, de aztán mégis csak leült az asztalukhoz, nyaka
köré kötötte fehér kendőjét és úgy mosolygott, úgy ra-
gyogott, mintha tűz lobogna a szemében... Mindnyájan
eljöttek — az egész szegénysor, az egész éhező, rongyos,
riadt szegénység, és ő mindnyáját megvendégelte. Nagy
lakomát rendezett s a vendégek csak késő éjjel tértek
vissza a szegénysorra; tíz hintóban vitette őket haza.
Azok pedig daloltak, kurjongattak útközben; a bor a
fejükbe szállott, szempillantás alatt megfeledkeztek a
szegénységükről és szívükből elillant minden keserűség.
A városvégi szegénysor, amely azelőtt sötéten és gyűlö-
lettel nézett farkasszemet az alatta elterülő várossal,
most derűs szemmel, vidáman tekintett a völgybe, mint
testvér a testvérré...

Jó későn oszlott szét a társaság. A városban már csak
itt-ott pislogott egy-egy lámpa. Az utcáról még sokáig
lehetett hallani a berúgott csizmadia hangját, aki haza-
menet dalolgatott. A szobában erős pálinkaszag terjen-
gett, s a levegő tele volt fojtogató dohányfüsttel. Francka
kinyitotta az ablakot. Kint nyájasan világított a hold.

Mikor Lojze felállt az asztal mellől, azon vette magát észre, hogy kering vele a világ. — No, nézd csak, részeg vagyok! — gondolta magában és elmosolyodott. Furcsának és nevetségesnek találta részegségét, de cseppet sem érezte kellemetlennek. Csak éppen, hogy forgott vele a világ, bármerre nézett. Imbolygott az asztal, mintha valaki emelgetné alulról a hátával; imbolygott az ajtó, imbolyogtak az ablakok, sőt néha még a padló is megingott. Lojze leült az ágya szélére. Édesanyja hozzálépett és megsimogatta kezével a fejét. — Feküdj le, Lojze! Tudod, mi lesz holnap! — Lojze tüstént kiőszanodott, s élénken felcsillantak a szemei.

Levetkőzött, lefeküdt, de sokáig nem jött álom a szemére. Végre is felkönyökölt és az édesanyja ágya felé nézett. Édesanyja a padlón térdelt és kétrét görnyedve imádkozott. Lojze jól hallotta suttogó, áhitatosan esdeklő szavait. Az asztalon álló lámpa erősen le volt csavarva, s félhomály borongott a szobában.

— Édesanyám! — szólította halkán Lojze és feléje tárta a karját. Anyja lassan felemelte a fejét és Lojze felé fordította; átszellemült arca csodálatosan fiatalnak látszott, hajszálnyi ránc sem volt rajta, és mintha dicsfényben ragyogott volna; ajkai nyugodt boldogsággal mosolyogtak.

— Édesanyám! Nem bírok elaludni!

— Imádkozzál hangosan!

Lojze feltérdelt ágyacskájában, s anya és fia megindultan imádkoztak az éjszakában. A függönyön túl szuszogott a nagymama, a kis Francka pedig a padlón aludt. Félig nyitott ajkai körül mosoly játszadozott. Kint gyönyörű, holdvilágos éj volt, és isteni béke úszott az egész vidék fölött...

Amikor hajnalodott, Lojze édesanyjával már készülődött az útra. A nagymama is felébredt és köhécselni kezdett a függöny mögött. A kis Francka ingecskéjében a padlón üldögélt és pityergett, majd a küszöbre húzódott bátyja és anyja után, akik ünneplő ruhában és nagy batyukkal a kezükben éppen indulóban voltak. — Menj vissza, Francka! — kiáltott rá Lojze az utcáról. De Francka csak szaladt utánuk és hangosan zokogott. Erre már az édesanyja is mérges lett: — Mars vissza, Francka! — De Francka csak loholt, míg meg nem botlott és el nem vágódott. Amikor feltápáskodott, nem mert tovább futni, csak sírt irgalmatlanul és a lejtős úton távozók után bámészkodott.

A pályaudvar teljesen üres volt, sőt a kocsi is, amelybe beszálltak. A többi kocsiban napbarnította talján munkások utaztak, s kíváncsian nézelődtek a kicsi ablakokon keresztül. Lojze és anyja az ablakhoz telepedtek és nézték, hogyan tünedeznek el mellettük az ismert vidék kietlen, harasztos lejtői. De csakhamar változott a kép: zöld rétek siettek eléjük, távolabb pedig barna szántóföldek a kiszélesedett völgyben. Pöttön fehér házikók ragyogtak a napsütésben; messziről olyan kecseseknek látszottak, mint fehér papírból ragasztott csöppnyi gyermekjátékok. A vonat közben megállt egy-egy állomáson, a kalauzok hangosan kiabáltak, majd becsapódtak az ajtók, megrázkódott a vasparipa és ismét tovább szaladt, most már síkságon, egyenesen Ljubljana felé. Lojzenak úgy dobogott a szíve, hogy szinte hallani lehetett... Figyelmesen a távolba fúrta a szemeit, és valóban, messziről már csillogott is valami: csudálatos tündökléssel, mint a mesebeli drágakövek... persze a ljubljana templom aranyozott tornya. Nem vette le róla a szemét. S a tündöklő torony egyre nőtt, egyre közeledett,

egyre kivehetőbb volt a halovány ködön keresztül. De aztán váratlanul eltűnt a kép, eltakarta a hirtelenül felmagasodó sötét domb. Mintha csak most nőtt volna ki a földből... De nini! Magas épületek, paloták egymás mellett. Ott egy gyár karcsú kéménye, amott egy jókora park, a napban csillogó tarka üveggömbökkel... Egyhelyütt kissé kinyílt a látóhatár, a magas épületek a háttérbe szorultak, s Lojze egy hosszú, széles útra látott, melyet kétfelől magas házak szegélyeztek, az út végében pedig két piros torony furakodott aranyozott, szikrázó csúcsával az égbe... Sípolt, kattogva megtorpant, majd megállt a vonat. Lojze és anyja kiszálltak a kocsiból, s a ljubljana-i pályaudvar tágas perronjára léptek. Körülöttük csak úgy nyüzsögtek az emberek. Legnagyobb részük úriasan volt öltözve, egyesek pedig németül beszéltek. Az állomásról hosszú út vezetett a városba, s ők egyenesen nekivágtak.

— Majd csak eljutunk rajta valamilyen templomhoz!
— mondotta az édesanyja.

És csakugyan eljutottak. Magas lépcsők vezettek széles kapujához. A templomban félhomály és olyan ünnepestes csend volt, hogy alig merészkedtek előre. Öreg nénikék üldögéltek a padokban, egyesek motyogva imádkoztak és sóhajtoztak. A mellékoltárnál égtek a gyertyák: egy öreg, roskatag, kopasz pap misézett előtte, a minisztráns gyerek halkán lépegetett a szőnyegen ideoda, az oltár körül pedig asszonyok hosszú sora térdelt... Amikor kijöttek a templomból, Francka egy krajcárt csúsztatott a perselybe, aztán keresztet vetettek szenteltvízbe mártott ujjakkal és Isten nevében megindultak a város utcáin. Mindenfelé jövő-menő, siető emberek, zörgő kocsik, dübörgő szekerek... Valóságos vásári kép...

Estig mindent elintéztek. Lojze bekerült az iskolába. Voltak egy úrnál, aki megígérte, hogy ebédjegyet fog neki szerezni. És lakást is találtak a Flórián-utcában, szemben egy kis templomocskával. Széles kapubejárón és udvaron keresztül lehetett bejutni a házba. Az udvar végében lépcsők következtek, majd egy hosszú, a falból kiálló folyosó, amely az egész udvart körülfutotta és regett, ha keményebben lépett ki rajta az ember.

A háziasszony idősebb, magas és kövér nő volt. Gyerkei nem voltak. Azt mondta, meghalt az ura, és elírta magát. Francka nagyon megsajnálta. A tágas lakás két nagy, csínosan bútorozott szobából állott; a fal mentén — akárcsak a kórházakban — egész sereg ágy sorakozott. Öt diák már megérkezett. Lojze volt a hatodik, és még kettőre várt a háziasszony. Egyesek már tavaly is itt laktak; ezek már nagyobbacsókák voltak és csintalankodtak. A háziasszony Lojze vállára tette a kezét, kissé meg is simogatta, nyájasan kérdezgette és barátságosan mosolygott. Hátul az ablak mellett lökdösődtek és vihogtak a fiúk. Erre a háziasszony élénken feléjük fordult és az arca egyetlen szempillantás alatt hihetetlenül megváltozott: könnyörtelen, nyers és durva lett, mint egy feldühített kápláré.

— Mi az, pimasz népség! Elhallgattok tüstént?

Lojze megijedt a háziasszony második arcától, de édesanyja — szerencséjére — nem vette észre.

— A szeretetébe ajánlom fiamat! Legyen kedves hozzá! Nem rossz gyerek.

Ezekkel a szavakkal búcsúzott el édesanyja. Lojze a hosszú utcákon keresztül elkísérte egészen az állomásig. Mintha elsötétedett volna a nap, mintha sűrű köd borult volna a városra és elfedte volna minden szépségét, olyan

nehéz lett mindkettőjük szíve. Az anyja fogta Lojze kezét és úgy bandukoltak szótlanul, búsan és egyre lassabban az utcákon végig...

Az állomás előtt elváltak. Francka hazautazott. Lojze pedig estig ödöngött árván utcáról-utára, keresztül-kasul a városban. Megbámulta a házakat, az üzleti kirakatokat, amelyek zsúfolva voltak sohasem látott mindenféle szépséges dolgokkal. Egy kapu alatt egy nénike piskótát és bonbonokat árusított. Lojze vett néhány piskótát és csendesen majszolgatta őket. Sok gyerekkel találkozott, akik anyjuk vagy jókedvű pajtások társaságában sétáltak. Bizonyára ezek is messziről jöttek, mint jómaga. Apránként tünedezni kezdett az a mámorító boldogság, amellyel tele volt a szíve odahaza, amikor még az útra készülődött, no meg a vasúti kocsiban, amikor Ljubljana felé közeledtek. Magára maradt és félni kezdett. Mindenfelé idegen arcok, idegen emberek; a vég nélküli utcák össze-vissza keresztezik egymást; a magas házak olyan barátságtalanul néznek rá, mintha minden pillanatban a nyakába akarnának szakadni.

Fáradtan, kimerülten ért szállására. Alig talált haza, és útközben többször is kérdezősködni kellett. Most egészen másnak látta a házat: kisebbnek, kopottabbnak, piszkosabbnak. Rá sem ismert volna, ha átellenben ott nem látja a templomocskát.

— Hát te merre jártál? Így akarod kezdeni? ... Azt sem mondja: fakutya! Ellóg és haza sem talál estig! Mondhatom, szép kis diák lesz belőled!

Ilyen szavakkal fogadta a háziasszony, aztán sarkon fordult és a konyhába gurult. Kövér, pirospozsgás nő volt, kellemetlen, rikácsoló hangon beszélt, és Lojze összerázkódott, ha váratlanul a szobában termett.

Mielőtt aludni mentek volna, rózsafüzért imádkoztak. Lojzén csakhamar erőt vett a fáradtság és álmoság, amint az asztal mellett térdepelt és könyökével rátámaszkodott. Feje lassanként karjaira hanyatlott, szempillái pedig összecuszkodtak.

— Fogsz-e imádkozni? — rikácsolta feléje az asszony ima közben.

Lojze összeszedte magát. Rémülettel vette észre, hogy idegen szobába tévedt, hogy nincsen odahaza az édesanyja közelében.

A háziasszony az asztal előtt térdelt, hogy végiglásson az egész szobán. Köröskörül az ágyak és székek mellett sorjában térdepeltek a diákok és álmosan, éneklő hangon imádkoztak. Egy nagyobb fiú, aki már otthonosabb volt, könyvet rejtegetett a könyökei között és abból olvasott; közben azonban érthetetlen szavakat mormogott, hogy az asszony hallja a hangját. Lojze megütközve vette észre a csalafintaságot, rajta felejtette a szemét és bámészkodtában úgy összezavarodott, hogy elállott a szava. Úgy rémlett neki, mintha otthon, édesanyja mellett térdelne... éppen befejezték az esti imát és most halkan, magukban azokat az imádságokat morzsolgatták, amelyeket az ember csak a szívével szokott imádkozni, s amelyeket nem hallhat meg emberi fül; már be is fejezte és fel akart állni, de amint megmoccan, megforgott vele a szoba, és az idegen szobában idegen embereket pillantott meg. Mindnyájan barátságtalanok, nyersek és rosszindulatúak voltak.

— Hová tévedtem, irgalmas Isten? — szaladt át Lojze agyán, és rémület szállta meg. — Hová tévedtem? Hol van az édesanyám? Miért hagyott ennyire magamra? — És hullani kezdtek összekulcsolt kezefejére meleg gyermekkönnyei.

— Hát te mit bögsz ott? — reccsentett rá másodszor is éles, kérlelhetetlen hangon a háziasszony. A szunyókáló diákfejek felneszeltek, mindnyájan kíváncsian fordultak Lojze felé. Egy vékonydongájú, szomorúszemű fiú — aki ugyancsak az előző napon érkezett — szintén sírni kezdett, amikor látta, hogy Lojze sír.

Ima végeztével mindnyájan lefeküdtek. Lojze magasan magárahúzta a paplanát és behúnyta a szemét. A háziasszony közben eloltotta a lámpát.

De a sötétben, a csöndben megszűnt Lojze álmosága és nem érezte a fáradságot sem. Csak azt érezte egész világosan, hogy egyedül van, messze szerető övéitől, hogy mérhetetlen a távolság közte és édesanyja között; hogy az a csendes szobácska — amelyben eddig olyan édesen tudott pihenni — messze a hegyeken túl, a világ túlsó végén van. Összeszorult a torka és felzokogott.

— Csend! — dörgött a kemény hang a sötétben.

Lojze a paplant a szájára szorította, hogy ne hallják zokogását. A csöndben, a kínzó félálomban, szívét mardosó keserű fájdalmában csudálatosan összekavarodtak a gondolatai és nem tudták többé megkülönböztetni az álmot a valóságtól... Eszébe jutott édesapja, aki világgá ment; idegen, könyörtelen és rosszindulatú emberek közé. Isten tudja, mit csináltak vele. Isten tudja, hol alszik most, elhagyottan, bánattal a szívében, sötét, idegen szobában, amelynek ajtaja, ablakai előtt rémek leskelődnek, egymás hegyén-hátán kapaszkodnak, nyujtogatják a karjaikat, s egyre közelednek feléje... Megrettent, összerázkódott... Nem! Ez nem az édesapja! Ez ő maga... őt lesik az acsarkodó rémek, feléje kúsznak, egyre közelebb és közelebb, kajánul vigyorogva nyujtogatják hosszú karjaikat. Felsikoltott és felriadt.

— Csend!

Homlokáról csurgott a veríték. Még jobban magára húzta a paplant és még erősebben szorította a szájára, hogy ne hallják a zokogását...

Eszébe jutott a bátyja. Milyen vézna, beteges teremtes volt, és mégis világgá ment! Idegen, irgalmatlan, gonosz emberek közé. Isten tudja, mit csináltak vele... Gyámoltalan, gyöngé legényke létére még védekezni sem bírt. Ha szidták, megadással, némán hallgatta; lehorgasztotta a fejét, behúnyta a szemét s egyetlen zokszó nélkül tűrte még az ökölcsapásokat is!... Megint összerázkódott... Nem! Ez nem a bátyja volt! Ez ő maga, őt szidják, őt verik-öklözik magas, pocakos, pirospozsgás, gonosz emberek... Felsikoltott és megint felriadt.

Ekkor a sötétben megreccsent valami. Valaki a padlóra lépett és az ágya elé ugrott. Lojze lélekzeni sem mert, s félelmében egész testét kiverte a hideg.

— Csendben leszel-e már végre, te semmiházi? Mindjárt a folyosóra löklek!... Azt hiszed, egyedül vagy?

Bűzös lélekzet csapott az arcába, egy kemény kéz megragadta és úgy megrázta vállánál fogva, hogy felnyögött.

Aztán eleresztette a kéz, egy ágy megint megreccsent, és újra csend lett a szobában.

Olyan kétségbeesés vett rajta erőt, amilyen még sohasem.

Mindnyájan világgá mentek... Őt is világgá zaklatták... A világ pedig gonosz... Mindnyájan gyászosan el fognak pusztulni benne... Szétszórták, szétkergették őket a szélrózsa minden irányába, hogy ne lássák és ne segíthessék egymást... Csak a kis Francka van még odahaza; de egyszer majd Franckának is el kell mennie; aztán pedig az édesanyjuknak is, szegény, agyonriasztott,

roskatag, öreg édesanyjuknak... botjára fog támaszkodni és úgy fog botorkálni, csetleni-botlani a szegénysoron, a dombon felfelé, oda, ahol már várnak rá a poklos, keményszívű emberek...

— Édesanyám!

Semmi sem mozdult. A szoba levegője dohos, fülledt volt; társai szuszogva aludtak az ágyaikban, a háziasszony pedig hangosan hortyogott.

Végre ő is elaludt. Bánata, szomorúsága óriási kő gyanánt nehezedett a mellére és egész éjjel nyomta.

VI.

LOJZE DIÁK.

FRANCKÁNAK ESZÉBE jutott az a nap, amikor a pályaudvaron elbúcsúzott Lojzétól. A vonat iszonyú gyorsasággal továbbrohant vele, mintha rémületében menekülne az elátkozott tájról... A rétek, mezők, hegyek csak úgy suhantak el mellette és megint elhagyatott, kietlen vidékre értek. Franckának úgy rémlett, hogy messziről, a közeledő alkonyatban már látja a domboldalt a szegénysorral, ahol a halál és az ínség házról-házra jár, kopogtat az ajtókon, lenyomja a kilincset és belép a szobákba, amelyekben rongyos, csupa csont és bőr emberek fekszenek a pusztá padlón és rémülettel és sóvárgással vegyes tekintettel várják a végüket... Rohant a vonat... A végtelen messzeségben pedig ott a város, s a városban egy ismeretlen házban, ismeretlen emberek között ott a fia, elhagyatottan, riadtan és senki emberfia mellette, aki szeretné...

Az első éjjel iszonyú rémület borzongott rajta végig... Vagy talán csak rejtélyes árnyékként, lidércnyomásként feküdt a szívére az aggodalom?... Nem! Most, hogy újra eszébe jutott az a szörnyű éjtszaka, most megértette... Most világosan hallotta, mi hangzott azon éjjel feléje a messzeségből, mi nyöszörgött a sötétben, amikor felriadt és rémülten hallgatódzott. Nyögést,

félénk, rimánkodó hívást hallott az éjtszakából... — Miért kergetett el hazulról, édesanyám? Miért hagyott magamra ebben az ismeretlen házban, ismeretlen emberek között?... — És fojtottan, mintha paplan alól jönne, hasított a csendbe a rémülettel teljes sikoltás és esengés: — Édesanyám!...

Így volt ez akkor éjjel és így volt ez azóta mindig... Még mindig hallotta messziről a rimánkodó nyöszörgést, sikongást...

Franckának a szemei igen elgyengültek a sok sírástól és munkától. Pápaszemet hordott, de pápaszemmel is rosszul látott és egyfolytában már nem tudott sokáig varrni. Lámpafény mellett égett a szeme, mintha tüzes vassal perzselnék. Már csak húsz krajcárt keresett napjára. És mert gyengén dolgozott, végre már a szabó sem adott neki munkát. Nyaranként egy parasztgazdához szegődött be mezei munkára, télen pedig a szomszédság szegényeire foltozgatott, de ez többnyire ingyenmunka volt. Néha egy-egy városi család fehérműjét kapta meg javításra, de ilyen szerencse is egyre ritkábban esett meg vele... Az emberek mostanában talán maguk foltozgatnak... Apránként, fokozatosan történt mindez. Maga is alig vette észre, miként mennek-süllyednek lassanként lefelé, a meztelen, nyers ínség felé; de az arcán, az egész alakján nagyon meglátszott: megroskadt, meggörnyedt, megvénült, mint egy hetvenéves asszony.

Az elfüggönyözött sarokban már egy esztendő óta halódott az édesanyja. Csendesen feküdt ágyában az egész idő alatt. Halálát sem vette észre senki. Éppen olyankor halt meg — egy sáros, esős napon —, amikor senki sem volt a szobában. Francka sötét kendőkkel függönyözte el az ablakokat. Aztán jöttek a szomszé-

dok és felravatalozták a halottat. Senki sem sírt; némaság, szomorúság uralkodott a sivár szobában és sivár, szomorú volt az idő is odakint. A koporsó után csak néhány asszony ballagott széles, lyukas esernyőkkel. Gyorsan lépegettek a dombon felfelé. Siettek, hogy az eső elől mielőbb a templomba menekülhessenek. A kis haranggal harangoztak. Alig lehetett hallani a kongását; csak néha nyikkant egyet-egyet, mintha kicsiny, csorba rézfazekat kongatnának.

Amikor Francka hazajött a temetésről és rendbehozta édesanyja ágyát, egy forintot talált a pénzesharisnyájában. Az utolsó forintja volt ez a megboldogultnak. Gondosan rejtegette a feje alatt, s néha-néha megtapogatta reszkető kezével, megvan-e még. Meleg volt még és olyan kopott, hogy a császár képe már egészen elmosódott rajta.

Fáradtnak, valósággal betegnek érezte magát. Leült az asztal mellé. A kis Francka, aki már második éve járt iskolába, elébe állt, és falatka fehér kenyeret majszolgatott. Az ablakokon kopogott az eső. Üres és kihalt volt a szoba.

— Most egyedül maradtunk, Francka!

A kis Francka az asztalra tette a kenyerét és sírni kezdett. Maga sem tudta, miért.

Este átjött a csizmadia. Kenyeret, húst és egy üveg pálinkát hozott magával.

— Nem hívott meg bennünket, Mihovka, hát eljötünk magunktól. Még sohasem éltem meg temetést tor nélkül. Ez fontos és elmaradhatatlan dolog a temetésnél. A halott a sírba, a sirató a kocsmába! Így van ez rendjén!

Kissé már ittas volt. De erősen meg is öregedett. Bozontos, sörtés szemöldökei megszőrkültek.

És jöttek a torozók, a szegénysor koldusai. Az utóbbi időben ugyan sokan meghaltak közülük, de szobáikba újak költöztek... Így ment ez szünet nélkül: a városból a szegénysorra, a szegénysorról a temetőbe. Egy évvel ezelőtt beszüntette a munkát a völgyben egy téglagyár, s a belőle élő napszámosok koldusokká lettek. Azelőtt csak nyaranta dolgoztak és jó időben. A tél még csak elmúlt valahogy, száraz kenyéren, kukoricamálén. De most már a száraz kenyér és a kukoricamálé is elfogyott. Sokan közülük idegenbe vándoroltak. Mások — a gyámoltalanabbak, kétségbeesettebbek és többnyire részegesebbek is — ide költöztek a szegénysorra és várták pusztulásukat.

— No, Mihovka! — vetette fel falatozás közben a csizmadia, — hát mi van a diákkal?

Francka úgy nézett rá, mintha irgalomért esedeznék. A csizmadia azonban nem is várt feleletre.

— Halad-e még?... Vagy talán hazajön?

Francka vézna testében csudálatos erő kerekedett.

— Halad! Halad!... És ha mindenki megfélemezik róla, magam járok házról-házra. Még egy év, akkor aztán már megél a maga kenyerén. Tanítani fog másokat! Mert szorgalmas, okos diák...

A csizmadia csóválta a fejét.

— Hogy beszélhet így?... Tudtam én, mit jelent a szegénysorról diákot iskoláztatni! Hogy mások fogják gondját viselni? Hát ez bizony szép volna! De ilyesmi még sohasem történt ezen a világon. Az emberek csak saját magukkal törődnek. És igazuk is van. Nem az ő kötelességük, hogy másokkal is gondoljanak. Aki meleg szobában ülhet a fazeka mellett, adjon hálát a jó Istennek és ne törődjék azokkal, akik ott kint dideregnek... El fogják felejtani, mondtam annak idején. És valóban

el is feledkeztek róla. Még magam sem hittem volna, hogy ilyen gyorsan elfelejtik... Mihovka! Akinek gyengék a vállai, ne bízza magát másra és ne rakjon nagyobb terhet magára, mint amekkorát elbír... Előbb elkallódik az a gyerek ott, mint itthon elkallódott volna a szegénysoron... Így van megírva mindnyájunk sorsa. És így is fog történni.

Az ágy végében üldögélő írnok — aki szintén eljött „egy kicsit körülnézni“ — méregbe gurult a csizmadia kíméletlen szavaira.

— Bűn így beszélni! Ha meg is van győződve szavaiknak igazáról, akkor is hallgasson. Tartsa meg magának a maga vaksi igazát! Hát maga örülne-e, ha azt mondanám magának, hogy részeg disznóként fog meggebedni valahol az út árkában? Pedig könnyen meglehet, hogy ez lesz a vége.

A csizmadia azonban nem neheztelt és nyugodtan felelte:

— Se nem örülnék, se nem búsulnék, ha ilyesfélét mondana nekem... Így végezte a sors felőlünk!

Mindnyájukat szíven ütötték e szavak és az írnok is elhallgatott. Ő is nagyon megöregedett. Alakja hétrét görnyedt; hosszú, keskeny, hegyes arca tele volt apró ráncokkal. Nagyon a szívéen viselte Lojze sorsát, mert titokban abban reménykedett, hogy a saját fiát is iskolába adhatja. Csak az fájt neki, hogy a fia olyan gyenge tanuló. Pedig hát otthon sokat foglalkozott vele és sokat mesélt neki a városbeli gyönyörűséges életről, hogy kedvet ébresszen benne az iskola iránt. De fia szórakozottan hallgatta ezeket a szép meséket és inkább az erdőn, a mókusokon járt az esze, amelyek után anynyit mászkált a buckós, gyantás fenyőágakon; aztán azokon a haramiákon, katonákon és indiánokon, akiket

apja könyveiben látott lerajzolva. Mindez nagyon nehe-
zére esett apjának és őszintén irigykedett Mihovkára,
akinek olyan nagyszerű fia van.

— Hogyan? ... Már a harmadikat járja?

— Igen! A harmadikat! — felelte Mihovka és arcán
valamelyes büszkeség csillant meg. De ugyanabban a
pillanatban eszébe jutott, hogyan látta utóljára, három
hónappal ezelőtt, amikor a karácsonyi szünet után
visszautazott a városba. És a büszkeség tüstént eltűnt az
arcáról és éles fájdalom hasított a szívébe.

— A harmadikba! — ismételte az írnok. — No,
már csak öt rövidke év és aztán a szemináriumba kerül.
Úgy elmúlik ez az öt év, hogy észre sem vesszük...
Lám, mennyi ideje már annak, hogy Mihov világga
ment?... Bizony már hat éve lesz, hat kerek eszten-
deje! Pedig úgy rémlik, mintha csak ma történt volna...
Ír-e valamit?

— Semmit! — felelte Francka.

Az írnok eltűnődött... — Hát elment Mihov és nem
ír! Talán jól megy a sora, talán elfeledkezett övéiről.
És lerázta magáról a multat, mintha sohasem is élt volna
itt a szegénysoron. Mintha csak abban az órában szüle-
tett volna, amikor a vasúti kocsiba ült és kirepült a
nagy világba... — Valami csendes bánat és mélabú
fogta el az írnokot. — Ki a nagy világba! Most már
késő! Most már a sír nyiladozik lábai alatt. Most már
minden ajtó becsukódott. Már nem menekülhet!...
Szelíd, pillanatnyi volt ez a bánat, mint az égen átfutó
felhő; alig-alig zavarta meg azt az alázatos megadást,
amely már régen hatalmába kerítette, s amely olyan
békét és nyugalmat ajándékozott neki, amilyent senki
sem élvezett itt a szegénysoron rajta kívül.

— Maradt volna itt a szegénysoron! — szólalt meg újra a csizmadia. — Semmit sem ír! Hát pénzért írjon talán? ... Nem ír, mert szégyelli magát. Ha jól írhatna, bizonyára már régen jelentkezett volna. Így hát inkább hallgat ... Ámbár hát engem nem izgat, mit mível, mit sem! Csak azt mondom: maradt volna itt a szegénysoron. Minden este megvult a kupica pálinkája. Elégedt volna meg vele! Békében halhatott volna meg! Minek kószál vén korában a világban, hiszen nem volt rászorulva?! ... Igyék, Mihovka és sose búsuljon e miatt! Még történnek csudák a világon!

Az utolsó szavakat már merő részvétből mondta, látva Mihovka beesett, hamuszínű arcát.

— És a kis Tone sem ad hírt magáról? — kérdezte az írrok.

— Ő sem!

Egy pillanatra mindnyájan elhallgattak ... Mindeütt eleven sebet érintett a beszéd. Az írrok kísérletet tett, hogy más irányba terelje a szót, de a társaság már nem bírt kedvre kapni. Mindnyájan elgondolkozva meredtek maguk elé ... A szomszéd ismerte a szomszéd baját és hallgattak. Csak a csizmadia mondott néha egy-egy pajkos, tréfás szót, de az ő jókedve is keserű és mérgezett volt. A pálinka is elfogyott. Egyideig még üldögéltek az üres üveg előtt, de aztán az írrok felemelkedett, némán elköszöntött és a többiek is felemelkedtek. A csizmadia még visszafordult az ajtóból és nyugodt, kissé nyers hangon odaszólt Franckához.

— Aztán, ha holnap nem lenne kenyerük, csak jöj-jön a feleségemhez!

Azzal behúzta maga után az ajtót és ő is elment.

Alig hangzottak el kint az utolsó lépések, alig nehezedett a szívére a magány csendje, nagy erővel tüstént

előtolakodtak mindazok a szörnyűséges és fájdalmas gondolatok, amelyek napközben valamelyest elszunnyadtak ugyan, de azért még szendergésükben is megállás nélkül tépték-mardosták még olyankor is, amikor körülötte vidám szó és hangos nevetés harsogott, vagy ha fennhangon beszélt, hogy elnémítsa őket. Szünet nélkül mardosták, szünet nélkül kopogtak csontos ujjaikkal a szíven és nem irgalmaztak, nem juhászodtak meg sohasem. Amikor pedig csend és némaság volt körülötte, amikor magára maradt, akkor rikácsoló hangon jelentkeztek, mindenfelől beléje csimpaszkodtak és nem eresztették. Hangosabb volt az ő magánya, mint a tömeg zaja, lármája. Szörnyűségesebbek voltak az arcok, amelyek ilyenkor rámeredtek, mint a leggonoszabb emberekéi, akiknek könnyöröghetne, akik előtt letérdepelhetne és akik esetleg irgalmaznának is neki és övéinek. Nehezebbek, súlyosabbak, bunkósabbak voltak ezek az öklök, amelyek a fején, a mellén püfölték a nélkül, hogy láthatná őket és a nélkül, hogy moccanhatna, hogy kérlelhetné őket. — Könnyörüljete rajtam, jó emberek! Mit vétettem nektek, hogy bántotok? Könnyörüljete, jó emberek! Mit vétettek nektek az én csupasz fiókáim? Hisz még védekezni, még rimánkodni is tehetetlenek!

Az éjjelek már hosszúak voltak és éppen csak reggel felé, alig egy kurta órára szenderedtek el gyötrő gondolatai. Álmaiban ezek a gondolatrémek csudálatosan megváltozott — minden porcikájukban óriásivá hízott-pöffedt — alakjukban ijesztgették. Csak nagyritkán esett meg, hogy a reménykedés sugara közéjük világított. De ez a kivételes reménykedés is furcsán torz alakot öltött álmaiban; természetellenes, gyerekes volt, és rút gondok árnyékai kullogtak mögötte.

Másnap komor, ködös reggelrel — igazi szegények reggelével — kezdődött a nap. Franckát álmai fáradtra kínozták, s alighogy felébredt, máris ráeszmélt a reá váró tövises útnak minden valóságára, és vézna tagjain végigfutott a hideg. A dohos, fülledt szobában halott-, gyertya- és pálinkaszag kavargott. Az asztalon még ott hevert a darab kenyér, amelyet a csizmadia hozott. Kávé is volt még a szekrényben, és Francka hozzáfogott a reggeli készítéséhez. A tornácról végiglátott a szegénysoron... Kint még mozdulatlan csend dermedezett, s az út árkában sáros, iszapos esővíz csurgott-kanyargott a völgy felé. Még sehol sem csikordult meg a kapu... Az egész szegénysor a részeg koldus ólmos, nyomasztó álmát aludta, a részeg koldusét, akit éjt-szaka, záporban kikergettek a szabad ég alá, s ő az árokba hemperedett kialudni mámorát.

Megfőzte a reggelit. Amikor megzörrentek a bögrék az asztalon és kávéillat töltötte meg a szobát, a kis Francka is felébredt. Megdörzsölte a szemeit és még félálomban kérdezte:

— Hát Lojze mikor jön haza?

— Nyáron fiam, ha vége lesz az iskolának.

— Azt álmodtam, édesanyám, hogy itthon volt. Piskótát hozott nekem, és szép ruhája volt.

— Kelj fel, Francka! Mindjárt hét óra lesz. Iskolába kell menned!

Francka felült ágyában és gyönyörűséges álmán tü-nődött, amely olyan hamar elmúlt, s amely mindent más színbe öltöztetett... Éppen karácsony volt. Az asztalon kalács fehérlett. Egyszer csak megnyílt az ajtó és belépett Lojze, úri gúnyában, nagy csomaggal a hóna alatt. A csomagban piskótát és bonbonokat hozott...

— Miért nem megyünk mi is Ljubljánába, édesanyám, ha ott olyan szép minden?

— Nem igaz, Francka! Semmi sem szép Ljubljánában. Az emberek pedig igen rosszak.

Francka elcsudálkozott. Hihetetlennek találta, hogy Ljubljánában rosszak legyenek az emberek. Hisz ott magas házak és aranyos templomok vannak és minden, de minden látható a kirakatokban.

A plébániatemplomban megkondult a harang. A kis Francka egykettőre kiugrott az ágyból és gyorsan felöltözködött. Megitta a kávéját, aztán elindult az iskolába. Kis meztelen lábai bokáig süllyedeztek a sárban és gázoltak az esővízben. A dombon lefelémenet átugrálta a pocsolyákat és vízterelő árkokat. Közben megint cseperegni kezdett a szitáló ködből, s az esőtől nedves lett a haja.

Anyja egyedül maradt a lakásban és leült, hogy foltozgasson. De a szíve nyomasztó, nyugtalanító várakozásban kalimpált. Az idő hihetetlenül szaladt. Félt valami ismeretlentől és sietett. Amikor a toronyban tizet ütött az óra, felállt, magára kötötte téli kendőjét és elmenőben keresztet vetett magára az ajtó előtt.

Az utcán a csizmadia feleségével találkozott, aki kenyeret és kávé-t vitt haza a boltból.

— Hová, Mihovka?

— Dolgom van a városban, — felelte Francka. — Nehéz, keserves dolgom... Isten legyen irgalmas!

És tovasietett.

Amikor az írnökék lakása előtt ment el, az ablakon keresztül ráköszöntött az írnök.

— Hová olyan korán, Mihovka?

— Le a városba... Emberekhez... Nehéz, keserves út...

Az írnok megértette.

— Fáradjon csak egy percre ide, Mihovka!... Ha beszél velük, arra vigyázzon, hogy ne legyen túlságosan a terhükre... Az nagyon bosszantja őket... Jól ismerem a fajtájukat!... Mondja meg kurtán, röviden, így és úgy... Ne óbégasson, ne kellemetlenkedjék!... És ne vegyen a lelkére minden szót! Ha valaki valami bántót találna mondani, tegyen úgy, mintha nem is hallotta volna... No Isten vele! Sok szerencsét!

Francka alig hallotta, mit mondott neki komoly fontoskodással a mindig jószándékú és jóhiszemű írnok. Tekintete és gondolatai a völgyben fekvő városon jártak... Azokat a barátságtalan fehér házakat nézegette, amelyek ott lent hivalkodtak és mindig zárva voltak a szegények előtt, akárcsak a gazdáik és a lakóik szíve...

Igy indult tövises, kálváriás útjára. Nem az elsőre és nem az utolsó. Százszor és százszor kellett így megálázkodnia, rettegnie és csalódnia...

Benyitott a nagy kapun és már a csikorgásától megijedt. Várt a homályos előszobában, de senki sem jelentkezett. Végre az emeleti szobákból lejött a szobalány, megállt Francka előtt és hűvösen végignézett rajta.

— Hát maga mire vár?

— Itthon van a polgármester úr?

Kissé bosszantotta a leány bíráló tekintete.

— Mit vizsgálász annyira? — gondolta magában. — Nem kérek tőled semmit!

— Itthon van! Éppen reggelizik! — felelte egykedvűen a leány, s azzal tovább ment.

Francka hallotta a villák zörgését a szomszéd szobából, amelybe az előszobából egy zöldfüggönyös üvegajtó vezetett.

Türelmesen várt. Egyszer aztán megszűnt a villáklések csörömpölése, a szék megmozdult az asztal előtt, a polgármester kinyitotta az ajtót és az előszobába lépett. Magas, erős ember volt. Borostás arca fénylett, mintha hájjal lenne megkenve.

— Hát magát mi szél hozta, Mihovka?

— A fiam ügyében jöttem volna... kérni... a diák-fiamért... — felelte Francka, és maga is elcsudálkozott határozott, cseppet sem kódisos szavain.

A polgármester méregbe gurult.

— Hát persze! Maga azt gondolja, hogy ez így mehet a végtelenségig! Én mindig csak adok és adok... Nesze, itt van! Tartsd a markodat!... Aztán mit csinál a fia? Hiszen újabban semmit sem tanul!

Francka örült, hogy a polgármester egyáltalán szóbaállt vele, hogy nem ment el szó nélkül mellette, miként már több ízben, amikor is tudniillik rá sem nézett és úgy tett, mintha nem is volna a szobában.

— De igen! Szorgalmasan tanul! — felelte gyorsan.

— De hát... nincs vacsorája, a szállást nem tudja fizetni, nincs ruhája, rongyosan jár...

— Szép anya maga! — nevetett fel gúnyosan a polgármester.

Francka egyenesen a szemébe nézett és látta, hogy szándékosan mondja ezt, csakhogy bosszanthassa, sértegethesse.

— Szegény vagyok, mint a templom egere! — felelte aztán halkán, alázatosan. — Szívesen levágnám a karmomat, csak segíthetnék vele rajta... Annyim sincs, hogy egyetlen egyszer falatka kenyeret vehessek neki vacsorára...

— Hát az öreg? Mit csinál az öreg?

— Elment! Nem tudok róla semmit. Nem is ír.

— No, ezt aztán pompásan csinálta! Ezt én is szívesen megtenném... Szépen világgá menni, a gyerekeket pedig idegen emberek nyakába varrni!... De csalódott! Így nem mehet tovább!... Hiszen nem mondom, ad az ember egyszer, ad kétszer, háromszor, de végre is megelégteli...

Francka összerázkódott rémületében. Mindjárt hátat fordít, mindjárt faképnél hagyja. Közelebb lépett hát, és gyorsabban, szinte darálva rimánkodott.

— Hiszen megígérte, polgármester úr!... Akkor, amikor még iskolába járt... Én magam sohasem gondoltam volna erre... Az urakra hagyatkoztam... És ha holnapra nem lesz meg a pénz, kidobják az iskolából, az utcára... És vége lesz mindennek... Az Úr-isten szent nevében könyörgök...

A polgármester kissé elgondolkozott, aztán elővette a pénztárcáját és egy szépen összehajtogatott, vadonatúj bankót... egy ötforintost adott neki.

Francka meg akarta köszönni, de az hirtelen sarkon fordult és a boltba vezető ajtó felé indult.

— Egyhamar ne lássam újra! — kiáltotta utána, amikor már a kapuban volt. És az a meleg hálaérzet, amely eltöltötte Francka szívét, tüstént elpárolgott. Amikor feléje nyujtotta az ötforintos bankót, óriásivá nőtt előtte; nagynak, nemesnek látta, s még az arca is valósággal átszellemült. Szinte bűnösnek érezte magát, amiért korábban azt gondolta felőle, hogy nyers és otromba. Most, amikor a boltjába himbálódzott nehéz, koppanó lépéseivel, már megint az a durva, pocakos, irgalmatlan pénzeszsák volt, aki azelőtt, s az ember összerázkódott, ha ránézett szürke, fagyasztó bika-szemeivel.

Öt forintja tehát már van. De az adósság óriási volt... Még öt forint kellett, legalább öt, leszámítva minden egyebet... És Lojze rongyosan jár Ljubljánában; éhes reggel, éhes délben és éhes este... Kószál a városban, talán a süteményes, kolbászos kirakatokat nézegeti mohó szemeivel és gondolja magában: — Mit csinálhat az édesanyám? Miért nem törődik velem, hogy még csak kenyeret, falatka fehér kenyeret sem küld?...

— Csak tovább, Francka!

Lassan lépegetett a járásbíróék lakásának lépcsőin felfelé. A nagy fehér ajtó előtt — amely mindig zárva szokott lenni és csak csöngetésre nyitották ki — dobogó szívvel megállt. Kezét a csengő fekete gombjához emelte, de nem merte megnyomni, s karja erőtlenül aláhanyatlott. Belülről éles hangok, kemény szóváltás zaja hallatszott. Francka megijedt és már el akart osonni. De messziről kétségbeejtő kiáltást hallott: — Éhezik! Az utcákon kószál és a kirakatokat nézegeti. Koplal...

Elszántan megnyomta a gombot s a csengő vékony, éles berregéssel megszólalt. Alig nyitotta ki a lány az ajtót, alig lépett be Francka, már az asszony is ott termett a folyosón. Sovány, fakóarcú, szemüveges nő volt; nagy és duzzadt alsó ajka kissé előreállott.

Még mielőtt Francka szóhoz juthatott volna, máris ráripakodott.

— Hát maga mit akar? Miért jött már megint? Még csak magát vártam!

— A diákfiam ügyében...

— Menjen teheneket őrizni! A koldusok maradjanak otthon! Mások költségén persze könnyű tanulni! Aki nem teheti, hagyja abba! Ilyen urak bőven akadnának! ...

Ma ez, holnap az!... Az egész szegénysor a nyakunkba varrná magát... Menjen teheneket őrizni! Isten vele!

Azzal mérgesen faképnél hagyta és visszasietett a szobájába, jól becsapva maga után az ajtót. Francka azonban még mindig ugyanazon a helyen állt, mintha gyökeret vert volna a lába. Az arca égett a szégyentől és a szomorúságtól.

Valahonnan előkerült egy öreg cseléd és félig kárörvendő, félig vigasztaló mosollyal az ajkán magyarázta meg a dolgot ilyeténképen:

— Csak egy órával, csak egy félórával jött volna korábban!... Minden rendben lett volna!... A szobalánya felbőszítette és most olyan, mint egy boszorkány... Még a macskáját is kilökte az előszobába, pedig azt jobban szereti, mint az urát!...

— Csak egy félórácskával előbb! — gondolta nem csekély keserőséggel Francka, amint lefelé botorkált a lépcsőkön... És ezért a félórácskáért kell neki éheznie: ezért nincs kenyeze... A szobalány miatt, aki talán el ejtett egy tányért... Mit vétett szegény Lojze a szobalálynak, hogy miatta nincsen falatka kenyeze?... És milyen iszonyú volt az arca! Az ember legszívesebben keresztet vetett volna magára rémületében... Akárcsak a baloldali latoré!...

Megállt az utcán és elgondolkozott... De Lojze várja, Lojze éhezik. Ő pedig itt ácsorog, mintha semmi teendője sem volna. Ácsorog és tűnődik felebarátai gyarlóságán.

Csak tovább, Francka! Tovább!

A plébánoshoz! A plébános öreg, kevésbeszédű, komor ember volt. Alig nézett rá, alig hallgatta végig szavait. Adott neki egy ezüst forintot és visszahúzódott a szobájába. Alighogy bólíntott — elmenőben — a fejével.

Senki sem akadt, aki barátságosan rámosolygott volna, aki emberségesen szólt volna hozzá. — No, Mihovka! Üljön le egy kicsit nálunk és meséljen! — Nem találkozott senki, aki részvéttel érdeklődött volna Lojze sorsa iránt... mit csinál ott a nagy városban, hogyan hányódik lakásról-lakásra?... Senki sem kérdezi: éhes-e, rongyos-e? Nem akadt senki, aki mondta volna: — Tessék, Mihovka! Igyék egy pohárkával, és ne búsuljon! Majd csak lesz valahogy! Villámgyorsan repülnek az évek! Az ember észre sem veszi. Egyszer majd vége lesz minden szenvedésnek... Egyszer majd még örömmel fog visszaemlékezni ezekre a nehéz napokra! — Nem akadt ilyen ember az útjába! Csupa idegenek között járt, akik csúnyán, mogorván néztek rá, szíveiken pedig mázsás lakatok lafogtak. Még csak egy kicsike kis rés sem találkozott rajtuk...

A szabó házához ért. A szabó éppen akkor nyitotta ki az ajtót. Kilépett az utcára és köszöntötte Franckát. Francka alázatosan, görnyedten állt meg előtte, mint egy koldusasszony.

— Hová, háová, Mihovka?

Nem nevetett szerencsétlen vetélytársának szánandó feleségén. Arca komoly maradt. Csak szokásból kérdezősködött, és majdnem szégyelte, hogy Francka úgy áll előtte, mint egy koldusasszony, s hogy olyan könyörgőn, rimázkodón néz rá.

Francka közelebb lépett a szabóhoz. Némi reménykedés szállta meg.

— Tövises, keserves úton vagyok, szabó! Még ellenségemnek sem kívánnám ezt a kálváriajarást... A fiamat — lássa — iskolába juttatták. És most elakadt. Ki fogják csapni!

A szabó elcsudálkozott. Őszinte részvét csillant meg a szemében.

— No... és miért csapják ki? Mit követett el?...

— Nem tudja fizetni a szállását... Éhes és rongyos...

A szabó elgondolkodott.

— Lássa, ha az ura itthon maradt volna, kapott volna nálam elegendő munkát... Mihez tud kezdeni maga? Hisz még egy nadrágot sem tud rendesen összeütni!... Aztán mennyivel tartozik a fiú?

— Tíz forinttal. Ötöt már kaptam a polgármester úrtól...

Reszketett a várakozás izgalmától... Lám, a szabó már belenyúlt a belső zsebébe... Aztán újra kihúzta a kezét... és visszament az üzletbe.

— Várjon egy kissé!

Amikor visszajött az üzletből, öt fényes forintot olvasott a markába.

— Ha hazajön a gyerek, küldje hozzám! Mérek neki egy öltözet ruhát... Isten megáldja, Mihovka!

Biccentett a fejével és behúzta maga után az ajtót.

Francka pedig rohant a szegénysorra. Zsebében csörögtek az ezüstforintok, s vidám muzsikával kísérték vidám gondolatait.

Benyitott a szobájukba és szinte kővé meredt meglepetésében.

Az asztal mellett ott ült Lojze, sáros cipővel, nyakig lucskos ruhában, szélről kipirult, puffadt arccal. Láthatólag szégyelte magát, mert amikor anyja belépett, nem mert sem felnézni, sem köszönteni.

— Miért jöttél haza, Lojze?

Összetalálkoztak a szemeik és könnyű futotta el őket.

— Van már pénzem, Lojze! Holnap visszamegyünk a városba!

Lojze búsan bámult maga elé.

— Édesanyám! Sokkal szívesebben maradnék idehaza! ... Nem bírom tovább ott az életet! ... Olyan az, mint a pokol! ... Hadd maradjak idehaza! Hiszen nincs semmi értelme. Nem lesz az egészszről semmi!

Fiatal gyermekarca hirtelen megöregedett. Komolyan és sötéten meredt a levegőbe. Csendesen, nyugodtan beszélt. Nem sóhajtozott, nem jajveszékelt.

Anyja megrettent és melléje lépett.

— Lojze! Ne beszélj így! Holnap visszamegyünk! Majd meglátod, rendbejön megint minden. Csak ne szomorkodjál. Látod, már csak pár év van hátra! Úgy elrepülnek azok, hogy észre sem veszed. Légy türelmemmel! ... Most van pénz, s a jövő hónapban is csak megleszünk valahogy. Majd csak összehozom valahogyan ... Nem kell rá várnod az utolsó napig ... Nem vagy éhes, Lojze?

És már futott is a konyhába, hogy ebédet főzzön. Lojze pedig levetette a cipőit, mert egészen átáztak, és a kályhához ült. Ahogy lassanként átmelegedett, megnyugtató, kellemes érzés töltötte el. Szép és kellemes itt-hon a kályha mellett. Itt senki sincs, akitől félnie kellene. Itt nem kell vigyáznia még a lépéseire is. Itt nem ripakodnak rá, ha keményebben lép, vagy esetlenül mozog: — Te kölyök! Tisztességesen viselkedjél! ... És fizess inkább! ... — Itt nem kell lesütnie a szemét, hogy kikerülje az állandóan rászégezett, rosszindulatú tekinteteket: — Fizess, kódis, vagy pusztulj! ... — Itt minden aggodalom nélkül kinyithatja az ajtót és kimehet az utcára is, a nélkül, hogy bárki is kíméletlenül, durván utána kiáltana: — Legjobb lesz, ha vissza sem jössz többet! ... Holnapig még várok. Tovább egy óráig sem! — Itt, ebben a meleg otthoni szobában nincs senki, aki félvállról

nézne rá, aki gúnyolódnék vele, mert nem fizet, mert rongyos, mert éhes... Kívülről ide látszik a szegénysor domboldala. Olyan szép és barátságos, mint egyetlen ragyogó utcája sem a nagyvárosnak. És ott vannak, lám, azok az alacsony, zsuppfedeles házikók is nyájas lakóikkal! Ezeknek nincs egy bántó szavuk sem a koldushoz. Sőt behívják és maguk mellé ültetik a kukoricamálás tál elé, ha rájuk nyit és alamizsnáért könyörög... Kint megcsendült a plébániatemplom harangja. Talán halottnak harangoztak. De ez a kongás, ennek az ismerős otthoni gyászéneknek a bánatos dallama olyan kedves volt Lojzenak, hogy beleremegett a szíve. És iziben elmúlt szívéből a szomorúság, eltűntek a gondok.

Ott gubbasztott a kemencezúgban. Elálmosodott, feje félrebillent és elszenderedett. Amikor édesanyja újra a szobába nyitott, lábujjhegyen lépkedett, hogy fel ne költse.

Ebéd után Lojze elment a szabóhoz ruhát méretni. A délután gyorsan elmúlt. Átjöttek kérdezősködni a szomszédasszonyok. Az írnok is beállított, kedvetlenül, leforrázottan.

— Hát ez is lehetséges? Csak így kurtán-furcsán az utcára lökni az emberfiát!?... — De hamarosan megvigasztalódott. — Sebaj! Sok emberrel megtörtént már az ilyesmi. Kissé túrni kell! Túrni, mielőtt célt érhetnénk. Aki minden szellőtől megretten, sohasem jut semmire... Mi történt voltaképen? Egy kis kirándulást tett, kissé kisétálta magát, kissé hazanézett. Ennyi az egész!... No, lesz még másként is!... Ó, bárcsak az én fiam volna ilyen! Nem ijednék én meg efféle gondoktól, csak iskolába adhatnám a gyereket!... De már elkéstem vele. Adjon hálát az Istennek, Mihovka, hogy így van!

Lassan beesteledett. Lojze korán lefeküdt, és alighogy letette a fejét és fáradt tagjait, máris elnyomta az álom.

Másnap még fel sem támadt a nap, amikor édesanyja már költögetni kezdte. Pedig úgy szeretett volna még aludni pár órácskát a puha, meleg otthoni ágyban, amelyben olyan gyönyörűséges álmokat lehet álmodni.

— Mindjárt öt óra lesz, Lojze! Kelj fel, mennünk kell!

Felöltözködött és megreggelizett. Amikor már az asztal mellett ült édesanyjával, belépett a csizmadia és meg hozta Lojze cipőjét. Foltot ütött rá az éjjel.

— Mivel tartozom? — kérdezte Francka.

A csizmadia mitsem felelt, hanem szó nélkül egy hatost kotorászott elő a zsebéből és Lojze elé tolta az asztalra.

— Nesze, Lojze, pár krajcár az útra! — mondta és elment.

A kis Francka még aludt. De ő is felébredt, amikor anyja és bátyja indulóban voltak.

— A kemencében megtalálod a kávédat! Ebédre a csizmadiáékhoz menj! Már beszéltem velük... Vigyázz, el ne késsél az iskolából!

— Hozzon valamit, édesanyám!

Utánuk jött a küszöbig és sokáig nézte, hogyan lépegetnek a szegénysor lejtős útján kemény, egyenletes lépésekkel, mint akik hosszú útra kerekedtek. Amikor eltűntek a szemei elől, hirtelenül megsajnálta Lojzet, Isten tudja, miért. Bántotta, hogy este szemrehányásokat tett neki, mert semmit sem hozott Ljubljánából. Búsan visszament a konyhába, magányosan leült a kávéja mellé és el-sírta magát.

Az anyja és Lojze gyalog vágtak neki a hosszú útnak Ljubljánába, mert a drága vasúti költségre már nem

telt: kevés maradt volna a Lojze szállására, vacsorára pedig éppenséggel semmi.

Az ég derült volt, és csak messze a látóhatár szélén úszkáltak szürke kis felhőfoltok. De amint feljött a nap, hamarosan köd borult az egész vidékre és barátság-talan, nyirkos idő lett. Az út végig puha és nyálkás volt, s a vándorok cipőjei néha bokáig süppedeztek a sárban. Hol a jobb, hol a bal szélén baktattak az országútnak, de mindenütt egyforma volt a sár. Végre is megszokták. Lassacskán mögöttük maradt a városka, és elhagyott, kietlen tájakra jutottak.

— Emlékszik-e, édesanyám — mosolyodott el Lojze, — hogyan utaztunk első ízben Ljubljánába? Akkor szép őszi nap volt...

Francka is elmosolyodott az olyan ember megértő mosolyával, akinek valami olyan dolog jutott az eszébe, ami ugyan gyerekesnek és oktalannak tetszik már neki, de amit mégis visszakíván.

Az első szép útnak a felvetődő emléke után — mintha magának Eldorádónak csupa cukor- és mézországába utaztak volna akkoriban, réges-régen — eszébe jutottak Lojzének a későbbi utak is. De ezek már mind szomorúak voltak és keserűség fogta el, ha rájuk gondolt. Amikor — karácsonytájt — először jött haza az iskolából, fagyos volt az út, s a metsző északi szél csak úgy csipte az arcát; egészen átfázva ért haza és az ünnepeket lázasan feküdte át ágyában. Beteg volt és csipetnyi ünnepi kalács sem került az asztalukra. Édesanyja a vendéglőből vásárolt egy darabot, és olyan levert, szomorú volt minden és mindenki, hogy még beszélni is alig mertek, mintha félnének egymástól, vagy mintha lidércnyomás nehezednék rájuk. És lám, mégis milyen nehezen búcsúzott el visszatértében édesanyjától s a megszokott ott-

hontól. Ljubljánában már várta a háziasszonya, az az elhízott, terebélyes nő azokkal a gonosznézésű szemeivel és barátságtalan szavaival. Némán fogadta és várta, mikor olvassa ki a szálláspénzt az asztalra. De Lojze fillérnyi pénz nélkül érkezett. Csendesen odalépett a polcához és egy könyvet fogott a kezébe. Félt, mert érezte, hogy háziasszonya a konyhában az ajtó közvetlen közelében áll és folyton őt lesi. Végre is bejött a szobába, de Lojze fel sem mert pillantani.

— No, mi lesz, Lojze? — kérdezte.

Lojze elpirult és még jobban belebújt a könyvébe.

— Azt mondta édesanyám, legyen egy kis türelemmel! Még ezen a héten elküldi a pénzt.

A háziasszony szó nélkül visszament a konyhába. Este azonban váratlanul elébe állt és olyan rideg hangon szólt rá, hogy Lojzének jobban fájt, mintha órákig kiabált, ordítozott volna vele.

— Jegyezd meg magadnak, Lojze, hogy nem szeretem a kódiskodást! Ha nem tudtok idejében fizetni, eredj! Nem vagyok hozzászokva, hogy várjak azokra a krajcárookra. Rendnek kell lennie! Csak írd meg édesanyádnak, ha szombat esti hat óráig nem lesz itt a pénz, többet nem alszol az én házamban!

Ezt mondta diáktársainak a füle hallatára, akik az asztal körül ültek és majszolták a hazulról magukkal hozott kalácsot, pogácsát. Amikor elhallgatott és visszament a konyhába, egyik pajtása — aki ősszel vele egy időben jött erre a szállásra — jókora kalácsot vágott a „hazaiból“ és az asztalon keresztül eléje tolta. — Tessék, Lojze! Egyél! — Erre mások is megvendégelték, és Lojzének váratlanul gazdag vacsorája akadt... Így volt ez az első alkalommal, de később mégis elidegened-

tek tőle. A háziasszony szünet nélkül, hónapról-hónapra, évről-évre ismételtette ezeket az intelmeket, és pedig egyre kíméletlenebb és megalázóbb szavakkal. Apránként a társai is megszokták a gondolatot, hogy Lojze koldus, hogy ingyen lakik itt, és hogy az ember bármit mondhat neki, akárcsak a kéregető nincstelennek, aki az ajtóhoz alázkodik, aztán térdei közé szorított tányérral telepszik a lépcsőre. Nem érezték többé a pajtásuknak; félig szánakozó, félig megvető tekintettel néztek rá. Ha egyikük-másikuk adott is neki néha valamit, úgy adta, mintha koldusnak adná és nem a társának, a pajtásának: az asztalon keresztül eléje tolta a falat kenyeret a nélkül, hogy rápillantott volna, a nélkül, hogy csak egy barátságos szót is szólt volna hozzá. De Lojze jól hallotta a ki nem mondott szavakat: „Nesze, kódis, hogy ki ne essék a szemed!“ ... A szobát — amelyben laktak — az első pillanattól fogva idegennek érezte, s ez az érzése csak erősödött napról-napra. Mindig félve jött a szállására; alig merte a kilincset lenyomni. És mindig sebbel-lobbal távozott, valósággal futott, menekült. Kint aztán fellélekzett, megkönnyebbedett, és szinte mindenről megfeledkezett, — az állandó koplalásról, a rideg szállásról, — ha az utcára szabadult, és nem volt a közelében senki, aki lökdöste, szidalmazta volna. Minél jobban közeledett a szállásratérés pillanata, annál nagyobb szorongást érzett: léptei meglassúdtak, szemei riadtan, bizalmatlanul nézelődtek, egész teste összeesett, megroskadt. Szállásán aztán nem mert egy hangos szót kiejteni, még csak egy széklet sem mert tovatolni, és lassanként egész viselkedése a surranó csempész magatartásához kezdett hasonlítani: oldalt pillogott, a sarkokban bujkált, mintha valami nagy bűn tudata nyomná a lelkét. Végre pedig már a lelkében is megfészkelődött valami bizalmatlan, titkolódzó, saját-

tos vonás. A félénk természetű és érzékenylelkű gyermeknek a riadtsága, — akit minden zokszó úgy szíven talált, mintha durva ököllel ütöttek volna az arcába, — apránként zárkózottsággá változott. A kódiskodás, a kódis lelkület, amellyel tele volt egész élete és amelyet szünet nélkül a szemére lobbantottak, lassacskán természetévé vált, s amikor jobban öltözött pajtásával beszélt, akaratlanul és ösztönösen is összehúzódott, meggörnyedt, és arca, tekintete szolgálivá, alázatossá torzult... Azoknak a lendületes, szárnyaló gondolatoknak, amelyekkel tele volt a szíve, amikor első ízben jött Ljubljanába, már híre-hamva sem volt, soha többé ki nem ragyogtak rab-szolgaéletének árnyékai közül. Időnek előtte megvénült, megsavanyodott. A korábbi gondolatok helyét azonban újak foglalták el: a beteg és boldogtalan ember esztelen képzelődései és ábrándjai, mint aki reszkető kézzel keresi a támaszt, de csak a maga által teremtetten külön világban találja azt meg, és jól tudja, hogy ezt a világot maga teremtette a maga használatára és ámítására. Régebben töretlen, egyenes vonalban haladtak álmai: elvégezni az iskolát, úr lesz, magához veszi az édesanyját és édesapját s az egész családot; boldog, gondtalan lesz az életük, tele szeretettel és csendes szívbeli örömmel. Most azonban álmai csudálatos módon szétburjanzottak és szinte a végtelenségbe nyúlkáltak fattyúhajtásaikkal. Csendes örömről már szó sem volt: zajos, káprázatos boldogságról álmodozott. Eszébe jutottak — zavaros, elmosódó képekben — édesapja regényei, és egészen beléjük élte magát. Úgy rémlett neki, mintha valamikor már át is élte volna azt a csudálatos, különös életet az elátkozott várakban, ahol minden aranyból és drágakövekből van; a nagy városokban, ahol akkora paloták pompáznak, hogy a ljubljana-i színház — hozzájuk képest — csak

nyomorult vityilló, s ahol a felséges császár aranyozott hintáját tíz pár tüzes paripa repíti a hihetetlenül széles utcákon... Igen, ezt az életet ő már élte valamikor, és ez az élet vár rá a jövőben is. Valami egészen rendkívüli, valami csodába illő dolog fog vele történni, és abban a pillanatban minden varázsütésre megváltozik; vége szakad mindennek, minden kódisságnak, s a csúnya, szégyenletes multnak még az emléke is eltűnik... Ha nagy hadvezérekről olvasott, maga volt az a hadvezér, még a valóságosnál is híresebb, nevezetesebb. Ha világhíres művészeiről olvasott, maga volt az a művész; zsákszámra állott nála a pénz, és szórta boldognak-boldogtalannak, mint a polyvát. Világszerte ünnepelt énekes, festőművész, szobrász, muzsikus volt a szerint, amint hozzájuthatott valamilyen regényes történethez, életrajzhoz, vagy akár csak egy futólagos megjegyzéshez, érdekes adalékhoz. Egyetlen elejtett szóból, egyetlen névből a legvérmesebb, legkáprázatosabb álmoknak hatalmas, ágas-bogas terebélye nőtt és felnyúlott egészen az égig, oldalt pedig látóhatártól-látóhatárig meresztette ágait... Az alázatos, riadt, elrévedező arc mögött ilyen események zajlottak, ilyen tarka, színes képek nyüzsögtek. Néha, ha felszólította a tanára, Lojze meg sem moccant a helyén, hanem révetegen, messzetekintő szemekkel meredt a falra... Mihov! Te nagyon megváltoztál! Szörnyen ellustultál, és ha így folytatod, semmi sem lesz belőled!... És Lojze valóban ellustult. Megtörtént vele, hogy iskolában az egész úton ábrándozott. Amikor aztán az iskola épületéhez ért, amelynek ablakszemei olyan barátságatlanul és komoran néztek feléje, megsajnálta ábrándképeit, és kerülőutakon a fasorba s onnan az erdőbe szökött, hogy egyedül legyen és kényére-kedvére szórakozhassék álmaival. Amikor így magára maradt, hadonászott

a karjaival és fennhangon beszélt, szavalt, deklamált. Néha az utcán, az emberek tömkelegében is váratlanul hangosan felnevetett, aztán megijedt a saját hangjától, elszégyelte magát és tovább sietett, hogy ne bámészkodjanak utána és ne nézzék bolondnak az emberek. Csak nem örült meg az a gyerek!?... Valódi, mindennapi élete kódisos, rút gondokkal és ijedelmekkel volt zsútolva. Teremtett hát magának egy másik, ünnepi, tündéri életet buja képzeletében...

— Min töprenkedel, Lojze? — kérdezte az édesanyja.

Kezdetben egymás mellett bandukoltak. De Lojze hamarosan úgy nekilódult, hogy anyja alig győzte beérni. Lehorgasztott fejjel baktatott és ábrándozott; ajkai mozogtak. Egész részletesen végiggondolta, mi lenne, ha a lutrin kihúzná a főnyereményt, és kétpárlovas úri hintón érkeznék a szegénysorra édesanyjához. S a tarka ábrándképeket valósággá varázsolta a képzelete: látta édesanyját a házuk küszöbén; mellette a csizmadia, és éppen őrá beszélgetnek; édesanyja nagyon levert és szomorú, mert éhes és rongyos diákfia jár az eszében. Nini? Ki érkezik ott két pár lóval azon a hintón? Mióta emlékszem, — legalább tíz év óta — nem járt ilyen hintó erre-felé!... Édesanyja azonban tüstént ráismer. Jézus Mária!... Lojze ül a hintóban!... Közben ő földre pattan a hintó párnázott üléséből, még mielőtt megálltak volna a paripák. Édesanyám! Vége szakadt minden szenvedésnek! Csak jöjjön! Hagyja itt szaporán a szegénysort! Csak gyorsan, édesanyám! A városban gyönyörű, nagy palotám van!... Csak siessen, édesanyám!... És belekarol édesanyjába, és mindnyájan elmennek, elmenekülnek a szegénysorról, a kitaszított, elveszett, elátkozott emberek gidres-gödrös, szennyes-könnyes vac-

kából... le a gyönyörűséges, káprázatosan kavargó-csillogó életbe...

Édesanyja szólító szavára összerázkódott, maga körül tekintett és felocsúdott meddő álmaiból... Körülöttük kietlen, lehangelő vidék; alattuk sáros, pocsolyás országút, felettük szürke, ólmos égbolt... Szomorú, sivár kép, amerre csak néztek.

— Még a fele útján sem vagyunk!... Hogyan húzódik ma ez az országút!... Mikor legutóbb jártam erre-felé, felényivel rövidebbnek tetszett...

— Elfáradtál-e, Lojze?

— Cseppet sem, édesanyám!

Pedig fáradt volt és alig vonszolta magát a végnélküli országúton. Lábai már az előző nap — ugyanezen az úton és ugyanezek a köveken — feltörtek, felhólyagosodtak, s most ugyancsak sajogtak.

— Hát maga elfáradt-e, édesanyám?

— Ó, én sem vagyok még fáradt!... Szép is volna, ha már most elfáradnék!

Pedig ő is lihegett már. És ha végignézett a mérhetetlen messzeségbe kanyargó országúton, rémület szállta meg. Ősztönösen meggyorsította a lépteit, mintha egyetlen óriási lépéssel akarta volna a halmok-dombok közt kígyózó hosszúkas völgyet átlépni. De csak a felső teste lendült előre; a lábai ólmosan, egyenletesen mozogtak, mint azelőtt.

Közben felszállt a köd. Az égen szürke esőfelhők lógtak és cseperegni kezdett.

Ki tudja-e fizetni az egész adósságot, édesanyám? — kérdezte Lojze, s a szavain megérzett, hogy már régóta, már tegnap este óta tartogatja ezt a kérdést, de nem volt mersze előállani vele, mert attól félt, hogy édesanyja azt találja felelni: Hiszen elég lesz a fele is!

A másik felével várjon még egy kissé... az ég szerelmére!

— Igen, Lojze! Ki tudom fizetni az egész adósságot. Ne aggódjál!

Lojze mindjárt gyorsabban lépett ki és vidámabban.

— Ha volna pénze, édesanyám, otthagynám a régi szállást... Mindjárt jobb lenne minden, csak egyszer megszabadulhatnék onnan.

— Tűrj még egy kicsit, Lojze! Majd csak megváltozik a helyzet...

Lojze szíve megint megtelt keserűséggel, és arcára megint kiült az az öreges, időelőtti komolyság, amelyet Francka már olyan jól ismert a férje arcáról.

— Én azt hiszem, édesanyám, hogy sohasem lesz másként.

— Csak tűrj még egy kissé!... Nem szabad így beszélned. Bűn az ilyen gondolat!... Ha azt hiszed, hogy sohasem lesz másként, akkor csakugyan sohasem lesz másként... Nem szabad így gondolkoznod!...

Már mindketten nyakig maszatosak voltak a felfröccsenő sártól. Anyja kissé megállott, csak egyetlen hosszabb lélekzetvételt. De félt, hogy Lojze észreveszi kimerültségét, és megint nekilódult. Ám Lojze mégis észrevette, s az ő lábai is megsajogtak. Szeretett volna leülni és megpihenni egy kicsit.

— Nem fáradt még el, édesanyám?

— Mindjárt a fele útján leszünk!... Csak lépünk ki szaporán!...

— Ha fáradt, édesanyám, üljön le kissé a kőrakásra!

Az országúton kétfelől egyenlő távolságban álltak a kőrakások. Ezeken szoktak megpihenni a szegény gyalogjáró vándorok, ha az út sáros, az útmenti gyepek pedig nedvesek voltak.

Lojze és édesanyja két ilyen kőrákásra ültek le az út két oldalán, és a távolság miatt valamivel hangosabban beszélgettek, hogy megértsék egymást.

— Írt-e már Tone?

— Még mindig nem írt! Előbbi helyét elhagyta, s most nem tudom, hol van.

— Hát édesapám?

— Ő sem írt semmit!

Néhány percig pihentek, aztán folytatták útjukat. Lábaik azonban most még esetlenebbül, még merevebben mozogtak, mint azelőtt. Olyanok voltak, mintha fából lennének, s alig hajoltak térdükben. Most már a Ljubljana-ig húzódó síkságon jártak. Bal felől még alacsony dombok emelkedtek, de egyre jobban a háttérbe húzódtak és lassanként beleolvadtak a messzeségbe. Majdnem mindegyikén kis templom fehérlett. Amikor hetet harangoztak, Lojze leemelte kalapját, és hangosan megimádkoztak. Ebben a magányban különösen, szinte szomorúan hangzott az ima, mint a búcsújárók egyhangú éneke.

Az út közepe táján egy kocsmá guggolt az országút mellett. Itt szoktak az utasok, a szekerek megpihenni. Most egyetlen szekér sem várakozott előtte. A kocsmáros — egy barátságosarcú, jószágostekintetű idősebb ember — kint ácsorgott a küszöbön. Valószínűleg csak az imént kelt fel és kijött körülkémleni, milyen idő lesz.

— Menjünk be, Lojze! Pár csepp szilvóriumtól felmelegszel.

A kocsmáros már messziről köszöntötte őket.

— Hová, hová? Ljubljana-ba?

— Igen! Ljubljana-ba! Kérek egy nyolcad szilvóriumot.

— A fiú a magáé, ugyebár?

— Igen, az én fiam!... Diák.

— Hohó! Diák! No nézd csak!

Beszélgetés közben szilvóriumot és egy fél fehér kenyeret tett elébük az asztalra.

— Aztán jól tanul-e?

— Jól!... Ha csak a tanuláson múlték!...

— Hát persze! Gond nélkül nincs!... A tanulás pénzbe kerül... sok pénzbe!

Közben a kocsmáros leánya — egy tizenhároméves gyerekleány — is bejött az ivóba. Nagy barna szemei élénken és vidáman tekintettek a világba. Vékonyka arca finom és szinte túlságosan fehér volt, mintha a város nehéz levegőjében nőtt volna fel. Lojze rápillantott, és elszégyelte magát szegényes ruhája miatt... Maga sem tudta, miért...

— Hozzál csak, Ancska — még hosszú út van hátra,
— hozzál csak egy kis húst, egy kis sonkát!

— Már reggeliztünk... Kávét ittunk odahaza, mielőtt elindultunk...

— No, a diák kedvéért! Hadd egyék, amíg fiatal! Jobban megy majd neki a tanulás... Tudja, nekem is volt egy diákfiam...

Édeskés mosolyába hirtelenül némi keserűség vegyült, de csak egy futó pillanatra.

— De hát meghalt, szegény gyerek! Csendes, szorgalmas, jó fiú volt... No! Ha fia errefelé jár, csak nézen be hozzánk! Karácsony előtt, ha a diákok szabadságra mennek, mindig megtelik a nagyszobánk diákokkal. Késő estig maradnak, és nagyon jó kedvük szokott lenni... Jól van, Ancska!... Csak egyél fiam! Üres gyomorral nem lehet tanulni!

Francka és Lojze eszegettek, amíg ki nem ürült a tá-

nyér. A kocsmáros az egész idő alatt mellettük állt és tartotta őket szóval. Örült, ha embert látott az ivójában. Mostanában, mióta megépítették a vasúti vonalat, kevés szekér járt errefelé, a kocsmája pedig annyira félreesett, hogy csak vasárnaponként vetődött el hozzá néhány paraszt a közeli falvakból. Egyébként jómódú gazda volt maga is, és messze köröskörül az övé volt a föld. Feleségének és fiának a halála után nagyon unatkozott, nem találta a helyét, s a szomorúság kissé gyerekesé tette.

Amikor vándoraink továbbindultak, Lojze hátrapillantott az országútról. A kocsmáros leánykája ott állt a küszöbön és utánuk nézett. Lojze szívében megmozdult valami. Egyszerre könnyebbnek érezte a lábait és a gondolatai is vidámabbak lettek. Az az érzése volt, hogy valami nagyon szép dolog történt vele.

Az országút majdnem nyílegyenesen, minden kanyarulat nélkül vezetett tovább a síkságon, a vége pedig beleveszett a messzeségbe. A két oldalán egyenletes közökben ültetett fák a kéklő távolban összefolytak, egymásba sűrültek. Amott nagyon messze, a ködös háttérben pedig valami szürkés folt látszott. Lojze a ljubljana-i várra ismert benne, s úgy rémlett neki, hogy a hegy gerincén a fiatal fák hosszú sorát is kiveszi. De aztán hamarosan megint köd gomolygott elő a látóhatár széléről, és újból némaság, magányosság, tágas rétek, apró erdőcskék és terméketlen ingovány vették őket körül. Amikor elhagyták a kocsmát, örültek, mert azt hitték, most már hamarosan útjuk végére érnek. De az út csak húzódott végeláthatatlanul. Ha hátranéztek, a kocsmát közvetlen közelükben látták, mintha még csak pár lépést tettek volna. Pedig lábaik már nagyon megnehe-

zedtek és egyre sűrűbben botladoztak. A kocsmai pihe-
nés csak még merevebbé, még esetlenebbé fásította őket.

— Sohasem lesz vége, — sóhajtotta Francka.

— Talán utólér egy szekér és felvesz bennünket, —
felelte Lojze, és hátrapillantott.

És messziről valóban közeledett egy szekér. Két erős
ló volt eléje fogva, és a lovak gyorsan hajtottak, úgy-
hogy két felől egészen az árokig fröcsögött a sár és a
víz.

— Talán felvesz bennünket! — ismételte Lojze. Már
több ízben felvett egy-egy szekér... Különben is, amint
látom, üres. Egész biztosan felvesz bennünket.

A paraszt egyedül ült a szekér elején és folytonosan
biztatgatta a lovakat. Hátul üres zsákok heverték. Jól
lehetett látni, hogy szökdöstek a levegőbe, amint meg-
megzökkent a szekér.

— Nem venne-e fel bennünket, bácsi? — kiáltotta
feléje Lojze.

És megállottak az út szélén. A híg sár végigfröccsent
az arcukon, a ruhájukon. De a szekér elzörgött mellet-
tük, s úgy eltűnt, hogy pár pillanat multán már alig lát-
ták. Némán, csalódottan tovább indultak, és csak jó
idő múlva szólalt meg Lojze.

— Akkor hát gyalog megyünk! Hisz már úgy sincs
messze!

Francka hallgatott... Bizony még jó messze volt, és
már úgy kimerült, hogy lábai egészen elzsibbadtak.
Szinte már nem is érezte, hogy mozognak. Feje és a
gondolatai is elnehezedtek, szemei álmosan hunyorog-
tak. Egymás mellett baktattak, a fejük búbjáig sárosan,
görnyedten, szótlanul, amíg el nem értek a ljubljanoi
vámházig... A hallgatásban újra előmerészkedtek
Lojze álmai, amelyekből azelőtt hirtelenül felocsú-

dott... Igen, két pár lovas hintóban tartott hazafelé. Az országúton hajtatott, hogy újfent lássa azokat a tájakat, amelyeken egykor kódisosan, korgó gyomorral kutyaagolt. Megállította a hintót a kocsmá előtt az út közepén. A kocsmáros leánya ott állt a küszöbön, és meglepődve, leplezetlen örömmel nézett feléje, szép úri öltözetére...

— Messziről már látszik a vámház! — szólalt meg édesanyja, és Lojze megint kizökkent álmainak világából. Kizökkent és megint a sáros országúton találta magát, s a feje rögvést megtelt keserű gondolatokkal... Ott van hát a város!... És ott várja újból az a szörnyű élet!... Az idegen szoba, amelyben nem szabad erősebben lépnie, hangosan beszélnie, és ahol gonosz, iszonyú szemek szegeződnek minden mozdulatára.

— Mindjárt ott leszünk! — felelte látszólagos közömbösséggel.

A vámháznál az útmenti fűben megtörölte a cipőjét, hogy ne sárosan érjen a városba. Az országútról hamarosan a város kövezett, aszfaltozott járdáira értek. Egyre gyakrabban zörögtek el mellettük a kocsik, a házak egyre sűrűbben sorakoztak kétfelől, és egyre szebbek lettek. Eddig végtelenül hosszúnak tetszett neki az út, most azonban csodálatosan rövidnek... A keresztutcák szinte elsuhanak mellettük. Már elérték a fahidat. Már a szállás felé kanyarodott az út. Minél közelebb értek hozzá, annál lassabban lépegettek. A kapu előtt megállottak. Fel kell mennünk! — mondta édesanyja, és lassan megindultak, át a kapuszínen, végig az udvaron, fel a lépcsőkön. Amikor az ajtó elé értek, édesanyja a kilincsre tette a kezét, Lojzera nézett, és halkán, vigyázatosan kinyitotta az ajtót, mint a tolvaj, aki üres szobába lép, és óvatos, riadt tekintettel

körülszimatol, lábával még a küszöbön, görnyedt, előre-hajló felsőtesttel, hogy tüstént behúzhassa az ajtót és elszelelhessen, ha a sarokban mozdul valami... A háziasszony a konyhában volt. Rájuk nézett, de nem köszöntött. Pedig Francka már az ajtóban megszólalt: Jónapot, ténsasszony!... Meghoztam az adósságot!... Ne haragudjék, hogy várnia kellett... A háziasszony rétestésztaát gyúrt, és a nélkül, hogy Francka felé fordult volna, válaszolta: Tudja asszonyom, nem szeretem az ilyen dolgokat. Ha nem tud idejében fizetni, menjen máshová! Kapok diákot, amennyit csak akarok... De ő nem talál egyhamar ilyen háziasszonyt, akinek annyi türelme volna vele, mint nekem volt... Francka előkotorásztta a pénzt, és az asztalra olvasta. A háziasszony csak oldalt sandított oda, egyetlen pillantással megolvasta, s újra munkájához látott... Meg aztán a fiú sem olyan már, mint amilyen volt. Alamuszi és hazudozik. Legutóbb is — vasárnap — azt mondta, hogy litániára megy, pedig kint látták az erdőben... Meglátja, semmi sem válik belőle!...

— Csakugyan hazudtál? — kérdezte rémulten édesanyja.

— Igen! — felelte Lojze. És észrevette, miként suhant az arcán végig háziasszonyának dühös tekintete. De most mellette állott az édesanyja, most nem félt.

A háziasszony egyetlen szóval sem mondta Franckának: Tessék! Üljön le! Így aztán Francka egyideig állt-várt, de zavarában végre is röviden elköszöntött és eltávozott. Lojze elkísérte.

— Miért hazudtál? — kérdezte édesanyja.

— Ha azt mondtam volna, elmegyek egy kissé az erdőbe — nem engedett volna el hazulról. Én pedig nem bírom ki otthon... Nem bírom ki!... ismételte meg

még hangosabban, szinte már kiáltva, és édesanyja nem faggatta tovább.

Ebéd után hamarosan újra felkerekedett. Félt ugyan a végnélküli úttól és percről-percre halogatta, de nem volt más választása. Lojze is félt a búcsúzkodástól. Amíg édesanyja a városban volt és vele volt, addig biztonságban érezte magát és nem félt az emberektől. Végre is elváltak az iskola előtt. Amikor Francka az utca sarkán mégegyszer hátrafordult, látta, hogy Lojze is ott áll még a kapu előtt és utána néz. Mindkettőnek nehéz volt a szíve. Mintha egy láthatatlan fonál szakadt volna meg közöttük. Mindketten úgy érezték, hogy mérhetetlenül távol estek egymástól. Mindketten elárvultak.

Estefelé cseperegni kezdett. Együttal erős szél is kerekedett, és csak úgy verte az esőt az arcába. Az országút helyenként sárga sártengerhez hasonlított. Bokán felül ért a víz, és felülről ömlött Francka cipőjébe, amely csak úgy cuppogott a hideg, piszkos latyakban.

Ebben a szélben, esőben, ebben a barátságtalan, kietlen magányban iszonyú kétségbeesés vett erőt rajta. Gyorsan sötétedett, s a zápor egyre jobban zuhogott a fejére. A szél kibontotta kendőjét, és az országútról az árok felé taszigálta. Úgy botorkált, mintha részeg lenne. Ha lábai csak egyetlen pillanatra elernyedtek volna, akarat és félelem nélkül összeroskadt volna, megadva magát kikerülhetetlen végétének. Az ember hiába ellenkezik, küzd a sorsával. Az élet tovább megy-robog a maga útján és nem tűr semmiféle erőszakos beavatkozást.

VII.

A SZÁMÚZÖTTEK VISSZATÉRNEK.

FRANCKA, LOJZE DIÁK kis húga felkészült az útra és ott ült az asztal végében a szék sarkán. Batyuja a kályha mellett a padon hevert. Édesanyja beléje gyömöszölte a kis Francka fehérneműjét és vasárnapi ruhácskáját. A kendőt már a fejére kötötte, de még várt, még szűröcsölgette a kávéját, amely olyan forró volt, hogy majdnem megégette vele a száját. Alig töltötte be a tizennegyedik évét és már szolgálni készült. Kicsike volt még, sovány, csinoska, gömbölyded, de kissé sápadt arcocskával és haloványpiros ajkakkal. Egyébként derűs szemei most vörösek voltak a sírástól és zavarosan, fátyolozottan néztek maguk körül.

Az asztalnál édesanyja mellett egy idősebb, sovány nénike ült. Csontos arcán petyhüdt, sárgás, ráncos bőr lafogott. Evés közben észre lehetett venni, hogy fogait már régen elhullatta. Alsó állkapcsa egészen a hegyes orra tövéig felszaladt. Azért jött Mihovkához, hogy magával vigye a kis Franckát egy három-négy óra járásnyira fekvő kis városkába szolgálni. Egy úri családhoz — a jegyzőékhez — szegődtette el gyermeklánynak. A kis Franckának igazán nehezére esett az elválás. A legutolsó percben nagyon megijedt a nagyvilágtól, az idegen emberektől és ettől a fogatlan nénikétől, aki úgy készült

öt magával vinni, mintha vásárra hurcolná. De félt azoktól is, akiknél majd szolgálnia kell: úri emberek... bizonyára szívtelenek és irgalmatlanok.

Franckával szemben könyökölt az asztalon édesanyja. Arca nagyon megöregedett, beesett, és mély ráncok bárázdálták végig. Hunyorogva pillogott, két ölnyi távolságban már nem tudta az embereket egymástól megkülönböztetni, s ha hosszabb ideig erőltette a szemeit, könnyezett.

A cselédszerző nénike már türelmetlenkedett, és Francka felállt az asztal mellől.

— Ha mindenképen menned kell, hát csak eredj! — mondta édesanyja és közelebb lépett hozzá, hogy jobban láthassa az arcát.

A kis Francka rögvest félrecsapta batyuját a lócára és egy-kettőre kész volt a felelettel:

— Itthon maradok, édesanyám!

— Szó sincs róla! — sietett közbevágni a nénike és felkapta a batyut. Most már megegyeztünk, megszerződünk. Most már lesz, ami lesz!... Elég idős vagy már! Meddig akarsz még az anyád szoknyáján lógni? Fölösleges úgy búcsúzkodnotok, mintha most látnátok egymást utóljára. Hiszen néha hazalátogathatsz egy-egy ünnepnapra, miegymás!...

— Úgy hát Isten veled, Francka!

Látszólag véletlenül hozzáért cirógató, puha anyai kezével Francka arcához, és Franckából abban a pillanatban kitört a zokogás. A nénike azonban a karján ragadta és húzta maga után az ajtó felé.

— Hát nem lesz már egyszer vége? ... Micsoda dolog ez? ... Tízóraira ott kell lennünk! ... Isten vele hát, Mihovka!

Elindultak. Édesanyja velük tartott a küszöbig. Nem sírt. Csak annyira könnyezett a szeme, mint rendszeren szokott, és az arca is egészen nyugodtnak látszott. Sokáig nézett a távozók után... És látta, hogy a szegénysoron végig két árnyék imbolyog a ködben (szemei előtt már állandó volt a köd); egyikük kicsiny, karcsú, himbálva botladozó... Aztán egyre sűrűbb lett a köd, s a két árnyék elmerült benne.

Visszament a szobába, leült a lócára, s a két tenyere közé fogta a fejét.

— Mind elmentek!... Minden gyermekem!... És magamra hagytak!... Világgá mentek, árván, elhagyatva, elveszendők!...

Nagyszemű fekete rózsafűzér lógott a kemence mellett. Leakasztotta és letérdelt vele. Ajkai mozogtak, mintha imádkoznák. De gondolatai ziláltak, nehezek voltak; a földön kúsztak és nem tudtak felemelkedni.

* * *

— Minek etetnéd itthon a gyereket, amikor magadnak sincs mit enned? Elég idős már! Menjen szolgálni!...

— Minek koplaljon otthon a gyerek, amikor ott kinn elég kenyér terem a számára! Igazán bűn volna!... Már olyan vézna, mint a görcs, az örökös koplalástól!...

— Ha mindig a szoknyád mellett lesz, sohse tanul meg semmit... Csak nem marad élete végéig az édesanyja kenyerén?...

Igy beszéltek a szomszédasszonyok, és Francka elment szolgálni, édesanyja pedig egyedül maradt. Egyedül maradt a nagy, üres szobában, amelyben már nem volt egyéb, csak egy piszkos, fekete-szürkére kopott kép a falon, a sarokban egy rozoga ágy, az ablak előtt egy asztal és két szék és egy lóca a kemence körül. A szekrény-

ket, ládákat és a többi székeket összetörték, elégették a télen, amikor hideg, metsző szél fújt be a törött ablakok résein.

Francka lábai az utóbbi időben többször megdagadtak, úgyhogy már nehezeire esett a járás. Ha a mezőn vállalt munkát, csak ebédet és tíz krajcárt kapott egy napra. Csak útjában volt másoknak, és csupán könyörületből adtak neki néha-néha munkát. Foltozni már nem foltozhatott, mert nem látta a tűt, és mert megfájdultak a szemei, ha hosszabb ideig használta a pápaszemét... A legkegyetlenebb, a legnyersebb és legrútabb inség telepedett meg a hajlékában, odafészkelődött az asztal mögé, s a szobában örökös volt a hideg és a futó napoktól való rémület.

A csizmadia sűrűn átjött a szomszédból körülnézni. Ilyenkor mindig hozott magával egy kis kenyeret és szó nélkül letette az asztalra, mintha szégyelné könyörületességét. Ő is megvénült. Nem borotválkozott többet, és az egész arcát benőtte őszes, borostás szakálla. Mihovka félt tőle, mert úgy beszélt, mintha a szívéből metszené ki a szavakat. Iszonyúak voltak ezek a szavak, és Francka már jól ismerte őket a lelke mélyén. Néha semmit sem szólt a csizmadia. Alighogy benézett, már ment is. De ha leitta magát, akkor késő alkonyatig is megült az asztal mögött. Aztán újra bevette magát a korcsmába. A felesége meghalt tüdővészben, és ez igen megtörte. Csak a halála után vette észre, mennyire szerette.

Az írnok is nagyon megvénült. Sovány volt, mint a cérnaszál, s hamuszürke arcában nem volt csöppnyi vér. Fia vándorútra ment; Isten tudja merre járt-kelt. Nem hallatott magáról. Ha levélhordó tévedt a szegénysorra, az írnok kiállt a küszöbre és várta-leste, nem kanyarodik-e esetleg feléjük. A levélhordó lassacskán, kényelme-

sen lépegetett a lejtőn felfelé. Az íroknak úgy rémlett, mintha egyenesen az ő házuknak tartana, de... csak bólintott könnyedén a fejével, és elbaktatott mellette.

Az emberek vénültek, változtak, de a szegénysor maga maradt a régi... Alig halt meg egy lakója, máris új került az üresen maradt szobába, s az embernek úgy tetszett, hogy az új lakó egészen olyan, mint a megboldogult volt: ugyanaz a kiszikkadt, kiéhezett arc, ugyanazok a szomorú, alázatos szemek. De a kódistanyák sem változtak; olyan lassan omladoztak-pusztultak, olyan rozogák voltak már, hogy tízévenként is alig lehetett rajtuk valami változást észrevenni. A vakolat már régen lehámlott mindegyikről; a zsupptetőkön, — amennyiben nem kezdte ki őket és nem szórta szét az őszi szél — mohatenyészett. Az ablakok itt-ott papírral voltak be ragasztva... A szegénysor dombja alatt elterülő városka azonban szemlátomást szépült, fejlődött. Új házak egész sora nőtt ki a földből, új emberek telepedtek meg bennük, és egyre zajosabb, vidámabb lett az élet. De minél jobban terjedt, tágult a városka, annál többen költözködtek a városvégi domboldal szegénysorára. Régebben üresen álltak egyes szobák. Senki sem lakott bennük, s a szél szabadon bitangolt, garázdálkodott a bezúzott ablakok között és mögött. Mostanában azonban még a padlástérbe is szorultak lakók... Csupa olyan emberek, akiket elsodort az élet. A városka nőtt, a szegénysor pedig sűrült, zsúfolódott... Minél nagyobb a konyha, annál több a szemetje-moslékja.

* * *

Az írnek azonban még mindig reménykedett.

— Ki tudja? Hisz sehol sincs megírva, hogy itt kellene pusztulnunk! Megjöhet... még ma... vagy holnap...

vagy holnapután és öreg napjaimra istápolni fog ... Mindennap várom ...

És nem fogyatkozó reménnyel, szünet nélkül várta a fiát. Ha lépések zaja hallatszott az ablak alatt, ha megcsikordult az ajtó, felrezzent.

— Nagy a világ! Miért ne akadna benne éppen az ő számára biztonságos hely?! ... Nem ír ... Vár a nagy napra, hogy váratlanul érjen az öröm... Meg akar lepni... Meglátjátok, hogyan fog hazajönni! ...

És világosan látta maga előtt megnyúlt, magas alakját szép, fekete ünneplő ruhában, aranylánccal a mellén: „Adjon Isten, édesapám! Úgy-e már azt hitte, hogy sohasem jövök vissza!”

Nem volt olyan perc, hogy ne gondolt volna rá. Egyre róla beszélt, egyre róla álmodozott.

A csizmadia azonban se nem ábrándozott, se nem reménykedett. Leánya egy parasztgazdához szegődött szolgónak. Fiát a városba adta, és pedig éppen ahhoz a cipészhez, aki magát a szegénysorra juttatta. Egyedül maradt, de nem unatkozott. Napközben foltozgatott, este meg beült a korcsmába.

— Nem adtam messze a gyerekeimet — mondogatta, — hogy könnyebben és gyorsabban visszataláljanak a szegénysorra!

De amikor elment a ház mellett, amelyben Mihovka remetéskedett, valami érthetetlen, csudálatos érzés húzta az ajtó felé. Nem volt az reménynek nevezhető, legfeljebb öntudatlan, ösztönös kívánságnak, bár ne teljesednék az ő szomorú jövődöleése. „Mindnyájan a vesztükbe rohannak! Mind megtérnek a szegénysorra, és a szegénysoron fognak elpusztulni, ahogyan a sors kezdettől fogva elvégezte felőlük! ...” Benyitott Mihovkához, de hallgatott; várta, hogy Mihovka megszólaljon. De már az

arcáról leolvasta, hogy semmi újság, és keserű öröm csilant meg a szemében, különösen ha részeg volt.

— Nem írnak? Hát persze, hogy nem írnak! ... Hogyan is írhatnának, amikor rosszabbul megy a soruk, mint magának! ... Mi csak eltengünk-lengünk szép csendesen, és legalább itthon, a saját vackunkban nyomorgunk, ahol senki kárörvendő emberfia nem lát bennünket és nem nevet-gúnyolódik rajtunk. De idegen emberek között nyomorogni! ... Az egészen más! Nem a nyomorgás, nem az inség a legrosszabb! Hányódni, könyörögni-rimánkodni idegen embereknek, akik küszöbről-küszöbre hajszolnak: ez az igazi nyomor, ez az igazi inség és árvaság, Mihovka! ... Miért nem maradtak itt a szegénysoron? Ki kergette őket világgá? ...

És Francka szívében is százszor visszhangzott a százszor elismételt, szörnyű kérdés:

— Miért is mentek világgá?

Egyre fogyott-zsugorodott a hite-reménye. Már maga sem bízott benne, és csak ámította magát néha szép álmokkal, amelyekről jól tudta, hogy gyerekesek és hogy sohasem mennek teljesedésbe ...

Egy évvel ezelőtt — egy őszi napon — Ljubljánában járt. Kereste Lojzét a régi szállásán, de nem találta.

— Hol van Lojze?

— Már nincs nálam ... Nem adhatok ingyen szállást senkinek sem!

Francka megingott.

— Hová költözött?

— Mit tudom én! Nem mentem utána!

— Mikor költözött el?

— Már lesz vagy egy hónapja! ... Hát magának meg sem írta?

— Egy betűt sem írt, — felelte Francka és lerogyott a mellette álló székre a konyhában.

— Az utolsó időben már iskolába sem járt, — tódította meg a háziasszony. Egészen elhanyagolta magát, elzüllött. Rongyosan járkált, mint egy csavargó. Nadrágja térdéig felhasadt. Pedig szereztek melléje egy kisebb diákot, hogy tanítsa. Evvel is kereshetett volna havonként két forintot. De ő otthagytta. Még tizennégy napig sem járt hozzá!

Franckának szörnyűséges súly nehezedett a vállaira. Fejét mélyen lehorgasztotta és se látott, se hallott többet. Pedig a háziasszony kéretlenül is készségesen folytatta beszámolóját.

— De különben sem tartanám tovább a lakásomon. Már kiveszett belőle minden tisztesség... Egyszer — hogy a konyhába léptem, — látom, hogy kenyeret vágott magának. Még csak el sem röstelte magát... A kenyeret szép kényelmesen a kabátja zsebébe gyömöszölte, aztán element... El fog zülleni! Sohasem lesz belőle tisztességes ember!... Az Istenről is megfeledkezett. Nem csoda, hogy így fordult a sorsa! Esténként már nem akart imádkozni; amikor a többiek letérdepeltek, ő szépen levetkőzött és lefeküdt. A templomba sem járt már. Vasárnap egész nap henyélt, heverészett. Még csak a cipőjét sem húzta fel. Az igaz, hogy olyan is volt a cipője, hogy az emberek megfordultak volna utána. De azért a templomba mégis elmehetett volna: az Isten nem nézi a cipőt...

A háziasszony még egyre beszélt, amikor Francka lassan felállott és az ajtó felé támolygott.

— Nem tudna semmi közelebbit mondani, hol találhatnám meg, merre keressem?

— Azt mondják, hogy az utolsó időben a színháznál volt. Hogy hol lakik, nem tudom. Ha másmilyen lett volna, talán még lett volna vele némi türelmem. De

rossz példájával csak rontotta a többieket, és ezért kereken kijelentettem neki, hogy...

Francka megnyomta a kilincset és elment. Az utcák keresztül-kasul kanyarogtak előtte... Mindenfelé idegen házak, idegen emberek. Senkinél sem érdeklődött Lojze felől, de a járókelők utána fordultak botladozó, támolygó alakjának. Soha többé nem látták a városban.

— Elveszett! Ahogy a sors kezdettől fogva elvégezte felőle...

* * *

Francka egyedül volt a szobában, de a szoba nyüzsgött a szívfájdító emlékektől. Melléje telepedtek, a fülébe suttoztak, hangosan vitatkoztak vele, kiléptek a falból, kikeltek a padlóból és táncoltak-kavarogtak körülötte. Néha elmosolyodott, ha valami kedveset, szeretetreméltót mondtak, vagy ha vigasztalták... Ilyenkor ott látta az asztal mellett férjét, fiatalon, jókedvűen, nem olyan komoran, görnyedten, savanyúan, mint amilyen akkor volt, amikor búcsút vett tőle örökre. Hazajött és új életet hozott magával.

Ő maga is — csudák-csudája — megváltozott az ura képére és hasonlatosságára. Ruganyosak, könnyűek lettek a léptei, szemei elevenen csillogtak, mintha még csak húszéves volna, és mintha csak az imént tette volna le a menyasszonyi koszorút... Csak egy éjszaka esett közbe, és ezen az éjszakán szörnyű álmokat álmodott: borzalommal és szenvedésekkel zsúfolt hosszú életet élt; a férje elhagyta és nyomaveszett; idegen emberek között halt meg; három gyermeke volt, három szép és kedves teremtés; és azok is mind világgá mentek, elkallódtak, s idegen emberek között haltak meg; véres verejtékkel dolgozott, egész éjjeleket átvirrasztott hő imában, karjai ezerszer elernyedtek; de aztán új, hihetetlen erő áradt

beléjük, és ő az anyafarkas szilaj szívósságával védelmezte szülötte gyermekeit; görcsösen fogta a karjaikat, hogy el ne tépjék őket tőle, hogy világgá ne zaklassák őket... De mégis mind elmentek, egyik a másik után. Utánuk szaladt, amint búsan bandukoltak a szegénysor lejtőjén; utánuk loholt végtelen pusztaságokon, elhagyatott, kietlen vidékeken; de nem érte be őket... Eltűntek, elmosta őket a köd, amely szürkén gomolygott a szemei előtt. Lábai tántorogtak, botladoztak: elvágódott, és homlokát véresre sebezte az útnak köve... De mindez csak szörnyű álom volt, csak egyetlen rémes éjszaka álomlátása: eltűnt, elillant, vége a lidércnyomásnak... Most, lám, megjött az ura, és megjöttek a gyerekei is; megjött Tone, Francka; és Lojze is megjött; úr lett belőle, és olyan jóízűen nevetett-mosolygott, ahogy még soha azelőtt... Ujjai között meg-megkoppantak a nagy fekete rózsafüzér szemei, de a falak felől tovább lehetett hallani a kísértetek bódító beszédét. Vidám volt ez a beszéd, és arról a szépséges életről szólt, amely ott kint zajlik a küszöbön, a szegénysoron túl... „Hogy gondozott a mi jó édesanyánk! A szíve vérével táplált bennünket, de magától a falatka kenyeret is sajnálta! Koldult értünk, holott magáért egyetlen szót sem tett volna! Öltöztetett bennünket, míg maga didergett, vacogott a hidegtől! Most aztán, édesanyánk, most mi fogjuk magát táplálni, öltöztetni! Mindene meglesz, amit csak a szíve-szája megkíván!...” Mosolyogva kellett védekeznie, annyira elhalmozták a szeretetükkel és hálájukkal.

Játszott ezekkel a szép álmokkal, ámitgatta magát velük, de már nem hitt bennük. Ám ezért mégis hívta-várta őket, és félt, hogy egyszer cserben találják hagyni. Ezek az álmok tündöklő fátyolt vontak a szörnyű szakadék elé, amely mögötte és előtte tátongott, s amelybe

állandóan belebámult üveges, mély üregekből meredező szemeivel... Amikor kissé meglibbent a fátyol, összerázkódott és felnyögött; és tüstént előbujtak magányának kínzó kísértetei, és megtöltötték a szívét és a szobáját.

— Hová lett az urad, aki szeretett, és akit te is szeretted? Nem tartottad elég erősen a kezét! Eleresztetted, mert nem szeretted eléggé, mert a szerelmed gyenge volt ahhoz, hogy erős kezekkel belefogódzkodtál és magadhoz kötötted volna. Világgá ment, mint egy úttalan, hajléktalan vándor. Nyomaveszett és idegen emberek között halt meg. Senki sem volt mellette utolsó percében, aki szeretettel szólt volna hozzá és lefogta volna a szemét...

— És hová lett a fiad? Emlékszel-e még, hogyan bandukoltatok a szegénysor lejtőjén, a magányos országúton? Maga elé meredt, nem szólt egy árva szót sem a nagy-nagy szomorúságtól, amely a szívére nehezedett. Úgy ment, mint a halálraítélt... Elment az apja után... és elveszett... és idegen emberek között halt meg...

— És hol van a lányod, aki még olyan kicsiny, olyan fiatal és olyan gyöngé volt, amikor elzaklattad hazulról, idegen emberek közé? El fog veszni ő is... meg fog halni testileg, lelkileg...

— És hol van a fiad, aki olyan vérmes reményekkel indult útjára, s elkallódott a nagyvilágban, mint a pöttyön papírdarabka az orkánban?

— Hol vannak mind, akik szerettek és akiket szeretted?... Elmentek és soha többé vissza nem jönnek!...

A rózsafűzér fekete szemei meg-megzörrentek ujjai között, ajkai mozogtak, morzsolgatták az inát... De gondolatai mázsás súllyal, holtfáradtan tipegtek, kúsztak a földön; és nem nyílt meg fölöttük az ég, hogy tündöklő, káprázatos sugarával közékük világítson.

— Elvesztek, meghaltak!... Hiába volt minden könny!... Hiába vakultál meg!... Hiába reszketnek időnap előtt a kezeid és a térideid...

* * *

Unalmas, lehangoló őszi esőben lassan közeledett az országúton a városka felé egy magasan megrakott szekér. A zsákok és ládák tetején egy toprongyos embert zötyögtetett. A két girhes gebe álmosan poroszkált, a szekér elején a kocsis is szundikált, s amikor egy-egy zökkenőnél nagyot löttyent a feje, kalapjának karimájáról a térdére loccsant a meggyült víz. Lassacskán kocogtak a piac felé, s amikor a szatócsbolt előtt megálltak, a rongyos potyautas is a földre kászolódozott. Nem nézett sem jobbra, sem balra, hanem görnyedt derékka, fáradt, meg-megcsuszamló, rogyadozó léptekkel, bőrig átázva baktatott tova kicsi batyujával. Amikor a szabó boltja előtt haladt el, a szabó meglepődve szólt rá a küszöbről:

— He! Tone! Mihov!

De a vándor rá sem hederített, mintha nem is hallotta volna a megszólítást, és csak ballagott tovább a szegénysor felé! Alig változott valamit azóta, hogy elment hazulról. Éppen olyan satnya, éppen olyan hajlott hátú és kedvetlen, szinte komor volt, mint akkor. Gyuladt szemhéjai most is duzzadtak és vörösek voltak. Állán és orra alatt ritkás szőrszálak ütköztek. Arca beesett, tüdővésziesen horpadt és sápadt volt. A szegénysor lejtős utcáján minden második lépésnél fujtatott, köhécselt, meg-megállt, és a domboldal felé nézelődött.

A csizmadia éppen a kocsmába készült és véletlenül összeakadt vele.

— Nini, Mihov!... De hát az öreg-e, vagy a fia?
A vándor szó nélkül tovább bandukolt.

— Állj meg, ember! Hát már meg sem ismered a szomszédaidat?

Azzal hozzálépett és a vállára tette a kezét. Tone rápillantott és úgy hunyorgatott gyulladt, vörös szemével, mintha erős fény villant volna a szemébe.

— A fia!... De ha nem látnálak közről, zavarba jönnék... Mi szél hozott haza a szegénysorra?

— Édesapám itthon van-e már?

— Édesapád? Nem, nincsen idehaza! De azt gondolom, ő is úgy fog hazajönni, miként te... Tarts kissé velem, Tone!

— Haza kell mennem!

— Ráérsz! Még mindig elég korán jössz haza!... És hát úgysem iszunk annyit, hogy haza ne találánánk.

És betuszkolta maga előtt a kocsmába.

— Egy negyedliterrel kérek!... Úgy! Most pedig igyál, öcsém, és mesélj!

De Tone csak hallgatott és bámult tompán maga elé az asztalra. A csizmadia azonban ivott.

— Igyál már, az Istenért!... A sírodban majd úgyis eleget szomjazhatsz és hallgathatsz!... Most beszélj és igyál!

Tone felhörpöntette az előtte álló kupica tartalmát.

— Nos hát, mi újság a nagyvilágban? — faggatta a csizmadia kissé gúnyosízü hangon.

— Én azt gondoltam, hogy apám már itthon van, — felelte Tone elrévedező szemekkel... Nem régen — lesz már vagy két hónapja — egyszer éjjel az ablak mellett álltam és kinézélődtem... Édesapám éppen akkor ment el az ablak alatt és hívott... Világos, holdas éjszaka volt. Jól láttam.

— Álmodtál, öcsém!

— Szó sincs róla! Nem álmodtam! Ott álltam az ablak mellett, ő pedig éppen arra ment és hívott.

Elhallgattak. A csizmadia újra megtöltötte a kupicákat.

— Hol voltál akkoriban?

— Nem tudom pontosan... Talán Zalesjében... De az is lehet, hogy másutt...

— Hogyan, az ördögbe?! Mégis csak tudni fogod, hol voltál?... Hát hol is jártál az egész idő alatt voltaképen?

— Mindenfelé a nagyvilágban. — Amerre hajszolt a sors, és hajszoltak az emberek...

— Hát nem volt munkád?

— Hiába lett volna!... Nem látok jól...

A csizmadia kissé eltűnődött.

— Hát persze, ha nem látsz! Az már más!... De akkor miért mentél el hazulról?

— Mit csinálhattam volna idehaza?

— Mit csinálhattál volna idehaza? Hát akkor most minek jöttél vissza?

— Hiszen nem jöttem vissza! Csak éppen errefelé vitt az utam, ... és megint tovább megyek.

A csizmadia egyre jobban csodálkozott. Féloldalt oda-odasandított horpadt mellére, tüdőbajos, beesett arcára, amint az asztal fölé hajlik, és némi részvét csillant meg a szemében.

— Hová mégis innen?

— Akárhová! Nem fontos!... Ahogy eddig vándoroltam...

A csizmadia gúnyosan felnevetett.

— Amíg fel nem fordulsz valahol egy útszéli árok fenekén, ugyebár?

— Úgy van! Amíg valahol fel nem fordulok egy útszéli árok fenekén!

Estig maradtak a kocsmában. Akkor felkászolódtott Tone.

A házuk most is olyan volt, mint akkor, amikor világgá ment. Belépett a tornácra, és megnyitotta az ajtót. Édesanyja a kályhánál kuporgott. A zajra felkapta a fejét és szinte kővé meredt. Tone az asztalra tette a batyuját és leült az asztal mellé.

— Hogy van, édesanyám?... Errefelé vitt az utam, és gondoltam, benézek egy kicsit édesanyámékhoz.

Lassan, vontatottan beszélt. Aztán heves, mélyről jövő köhögés rázta meg vézna testét.

Anyja hozzálépett, egészen közelhajolt az arcához, hogy jobban láthassa, és felzokogott.

— Miért sír, édesanyám? — csudálkozott Tone.

— Mit tettek veled ott kint az emberek, hogy ilyen beteg és nyomorult vagy?

— Ugyan mit tettek volna!... Édesapám nem volt idehaza?

— Nem volt...

— Két hónappal ezelőtt egy éjjel az ablaknál álltam. Édesapám éppen arrafelé jött és hívott.

Francka összerázkódott.

— Én is hallottam... Igen, van már vagy két hónapja... Világos, holdas éjszaka volt... Errefelé jött, elment az ablak alatt és beszólt a szobába. Amikor az ablakhoz futottam, már sehol sem láttam... Csak az árnyéka imbolygott tovább a lejtős úton, és eltűnt az irnokék háza mögött...

— Biztosan meghalt — mondta csendesen Tone, és felkönyökölt az asztalra.

— Mit csinál Lojze?

— Már nem tanul... Nyoma veszett...

Tone mozdulatlanul hallgatta.

Közben egészen bealkonyodott. Ott ültek a sötét szobában és csak a két halovány, krétafehér arcuk világított a homályból. Egyszer aztán felállt Tone.

— Lefekszem, édesanyám!... Holnap tovább kell mennem...

Édesanyja kétségbeesetten megragadta a karját... Olyan kemény, olyan görcsös szorítással, hogy Tone-nak belefájdult a karja.

— Hová akarsz menni, Tone? Hová kell menned?

— Tovább!... Eljöttem, édesanyám, hogy kissé körülnézzek, hogy lássam... Láttam, és most tovább megyek...

— Nem mész! Sehová sem mész innen, Tone, édes fiam! — felelte Francka lágyan, melegen, szeretettel... Nálam maradsz!... Várj csak egy kicsit! Mindjárt készítek valamit vacsorára... Biztosan éhes vagy... És lámpát gyujtok, hogy lássuk egymást... Aztán majd lefekszünk...

Kávét főzött, kenyeret tett az asztalra, és vacsora után segített Tönenak a vetkőzésnél. Lefektette, mint egy gyereket, és maga takarta be. Hamarosan el is aludt Tone. Álmában hangosan és kínosan hörgött. Homloka ráncos volt, szemöldökei kuszáltak, bozontosak. Arcán betegséget jelentő vörös foltok ültek ki, ajkai szárazak, forrók, cserepesek voltak. Nehéz, rosszszagú lélekzet szakadt a szájából...

Másnap — alig hajnalodott — felkelt és útra készülődőtt.

— Hová, Tone? — kiáltott fel rémülten édesanyja és kiugrott az ágyából.

— Tovább kell mennem, édesanyám! — felelte Tone, és fel akarta emelni a padlón heverő nadrágját, de közben megbotlott és elvágódott, könyökével az ajtóba ütközve.

— Tone! — sikoltott fel édesanyja és melléje térdelt.

Vizenyős, nyugodt szemekkel nézett rá Tone. Szája szélét előntötte a vér, karja pedig — amelyre támaszkodott — vértócsába roskadt, feje lehanyatlott. Anyja átölelve tartotta a nyakát, és a melle egészen nedves lett fia piros vérétől.

Még azon éjjel meghalt Tone.

* * *

A korábban időről-időre még jelentkező szép álmok és ábrándok — amelyekben meg-megcsillant egy-egy halovány, vékonyka reménysugár, — teljesen eltűntek. Merő borzalom és kétségbeesés fészkelte be magát a szobába.

Kint közeledett a tél, és csípős szelek rázták-zörgették már az ablakokat. A szegénysoron mindenki félt a téltől. Összetört bútordarabokkal, lopott fahasábokkal fűtöttek, de a repedt ajtók, a lyukas ablakok mellett nehezen lehetett a hideg ellen védekezni, amely minden résen, repedésen keresztül betolakodott, besurrant, úgy-hogy a nedves falakra ráfagyott a nyirok, a lecsapódó gőz és a pára. A szél nyögése és üvöltése a betegek jajveszékelésével olvadt össze, akik jéghideg szobákban feküdtek, ócska zsákok és piszkos rongyok alatt. Aki-nek még akadt néhány garasa pálinkára, az egész nap a kocsmában kucorgott, éjjelenként pedig a részegek öntudatlan, mély álmát aludta és nem érezte a hideget.

— El fognak veszni-kallódni, ...és visszatérnek majd a szegénysorra, és a szegénysoron fognak elpusz-

tulni, mert így végezte el felőlük a sors kezdettől fogva — mondta a csizmadia.

Francka várta őket, és várták őket a jeges-deres, csupasz falak. Várták őket, hogy kuckót, végső menedéket adjanak a kitaszítottaknak és száműzötteknek, akik hazajárnak meghalni.

Kint tél volt, s az ablakokat rázta-zörgette a süvöltő, duhaj északi szél.

A tornácban megzörrent valami. Megcsikordult az ajtó. A kis Francka jött meg. Halkan, lopakodva surrant az otthoni szobába, mint a tolvaj. Fején egy kifakult, rojtos kalap éktelenkedett. Ruhája is kisasszonyos volt, de foltos és gyűrött. Cipőjén jókora lyuk ásított. A kezein piszkos kesztyű, de ujjai kiálltak belőle. Megnőtt, de így még soványabbnak tetszett, mint elmenetelekor. Arca halavány, áttetsző; riadt szemei alatt két mély barázdát mostak ki a könnyek.

Anyja a konyhába sietett kávéfőzni.

— Csakhogy megjöttél, Francka! Most már minden jóra fordul!

Francka szürcsölgette a kávéját, és lassan, nyugodtan felelte.

— Nem jöttem végleg haza! Csak éppen hogy erre-felé vitt az utam, és egy kissé hazanéztam, hogy lássam, hogyan van, mit csinál, édesanyám! Holnap tovább utazom Ljubljánába.

Édesanyja megfogta a kezét.

— Ne menj sehova, Francka! Maradj nálam!... Iszonyú az élet ott kint a nagyvilágban... És tél és hideg van...

— El kell mennem, édesanyám! — felelte Francka, és maga elé bámult az asztalra.

— Mit csinálnék itt magánál? Szolgálnom kell!

Körüljártatta tekintetét a hideg, üres szobán és édesanyján, aki már egészen összeroskadt, akinek arcán már száz és száz ránc és redő kanyargott összevissza, akinek szelíd, félénk szemei félig már megvakultak, ajkai pedig sírásra görbültek, mint egy gyereké, de hang nem jön ki rajtuk.

— Hol, merre jártál-szolgáltál, Francka?

— Goricában (Görzben) voltam, aztán Trstben (Triestben). Most pedig Ljubljánába megyek. Nem írtam, mert szomorú volt az életem ... Azért jöttem haza, mert azt hittem, itthon van édesapám ... Egyszer, mikor a konyhában sírtam, hátulról hozzám lépett, megérintette a vállamat, és halkan hívott ... Két hónappal ezelőtt történt. Világos, holdas éjtszaka volt, s a hold belevilágított a konyhába ...

Édesanyja közel hajolt hozzá, hogy jobban lássa az arcát, és úgy rémlett neki, hogy ezt az arcot egyszer már látta valahol ..., az elsüllyedt ifjúkorban. Egész élete elsuhant a szemei előtt ... És egyszercsak megpillantotta az arcot egy kifeszített vásznon: csak maga az arc látszott és a felsőtestből valamelyes; a kezek hiányoztak; fején rózsákkal díszített széles fehér szalmakalap; derekán szép, arannyal szőtt színes kabátka; nagy, kíváncsi, gyerekes szemek, az ajkakon riadt mosoly ... Mikor álmodta ezt? Hol? Fájdalom nyilalt a szívébe, s egy elfelejtett, érthetetlen seb sajdukt meg benne. Megsajdukt egy pillanatra, — de aztán az álom tovasuhant, szertefoszlott, mielőtt még teljességében ráismerhetett, ráeszmélhetett volna ...

A lámpából kifogyott az olaj, s így sötétben üldögéltek, beszélgettek. A szemközti házból az ablakon keresztül széles fénycsóva vetődött a szobába, egyenesen Francka arcára, amely ebben a tejszínű világosságban

még keskenyebbnek, még sápadtabbnak látszott. A füleiben nagy üvegfülbevalók csillogtak.

— Mit míveltek veled ott kint, Francka, hogy olyan betegen jöttél haza?

Végre lefeküdtek, és Francka még sokáig mesélgetett az éjtszakában. Édesanyjának úgy rémlett, hogy visszatér az eltemetett mult, egyik kép, egyik esemény a másik után, olyan világosan és olyan igazán, mint ahogy abban a félig elfelejtett, régesrégi időben valóban lejátszódtak ezek a már régen zavaros álmokká fakult-torzult események.

Az ablakokat rázta a szél. Világos, holdas éjtszaka volt. A csizmadia éppen most tántorgott haza a korcsmából, és jókedvűen dalolgatott.

* * *

Vidáman, nyájasan köszöntötte, mintha már régóta ismerte volna. Estefelé járt az idő, és tavasz volt. A magányos utca mindkét oldalán fiatal, poros fák ácsorogtak... Megállt és megijedt, a szívéen azonban soha nem érzett öröm reszketett végig. Tizenöt évével, finom, ártatlanul naív arcával olyan volt, mint egy gyerek. Földresütött szemekkel, tűzben égő arccal, szótlánul állt a legény előtt. Az pedig elmosolyodott, és megsímogatta az arcát.

— Hogy hívnak?

— Franckának.

— Hát persze! Minek is hívhatnának?... Miért nem jöttél olyan sokáig, Fanny? Vártalak, mert tudtam, hogy eljössz... Minden este vártalak, de csak nem jöttél, és én nagyon bántódtam utánad, Fanny.

Mosolygott, és mosolygó szemei csudálatos fényben ragyogtak... Részvét és szerelem és jókedvű pajzánság csillogott bennük.

Fiatal volt és szép. Úri módon öltözködött, legényesen felkunkorodó bajusza volt és kissé kúszált haja, amely a fehér szalmakalap alól hullámos fürtökben omlott a homlokára.

— Ott hátul áll egy pad, Fanny! És senki a közelben, és sötét van. Gyere oda, üljünk le egy kissé!

Gyengén megfogta a kezét, a padhoz vezette, és leültek. A pad körül a fák még sűrűbbek, még terebélyesebbek voltak. A gesztenyefák már javában virágoztak és ha szél zendült, illatos virágfürtök hullottak melléjük a padra.

Leültek, s a férfi jobbjaival átölelte a nyakát, balkezevel magához szorította az arcát, és ajkon csókolta. Francka egész testében megborzongott, amikor bajsza csiklandozva ért az arcához.

— Látod, Fanny, vártalak, mert biztosan tudtam, hogy egyszer eljössz! Csak azon csudálkoztam, miért váratsz olyan sokáig... De a te szíved tele van szánalommal-szeretettel, és — lám — eljöttél. Tudtad, hogy megint nehéz a szívem, hogy szükségem van a te vigasztaló szeretetedre. Tudtam, éreztem, hogy nem hagysz cserben, és vártalak... Mit csináltál olyan sokáig, hol, merre jártál?

Mosolygott, de nem várt feleletre, és megint megcsókolta.

— Az én életem, Fanny, az egész elmúlt idő folyamán nagyon zaklatott, rút és oktalan volt. Szörnyen szégyellem is magamat miatta, de szörnyen bele is fáradtam... Valóban az utolsó órában jöttél, Fanny! Már beteg volt testem-lelkem, és szakadatlanul hívtalak... Látod, így érkeznek azok az órák, amelyekben az ember megcsömörlik a bűntől és az élettől, és csak magány, csendes és ártatlan szerelem után sóvárog és egy ilyen finom, gyerekes,

riadt arc után, amilyen a tied, Fanny! Mellette aztán megpihen a fáradt szív és új bűnökre készülődik, csak azért, hogy utánuk — ha újból elfárad és újból megcsömörlik — megint visszatérhessen...

Nevetett és egyre csókolgatta Fannyt!

— Milyen gyerekes, szép és ostoba vagy, Fanny! Mint mindig! Most úgy érzem, hogy sohasem elégezném meg a csókjaidat, sohasem únnám meg az arcodat és a szemeidet... Mondd, Fanny, eljössz holnap is? És eljössz minden este?

És Francka minden este elment. A gesztenyefák sutogtak a fejük felett, és illatos virágfürtök hullongtak rájuk.

— Egyszer Bécsben jártam — Fanny, — és elvetődtem egyik külvárosába, oda, ahol a levegő tele van porral és gyári kéményfüsttel. Szép, sápadtarcú és szenvedélyes lányokkal ismerkedtem meg ott, Francka. Ott találkoztam veled is egy este. Éppen ilyen finom és nyúlánk voltál, mint most, és éppen úgy csillogtak a szemeid, mint most. De talán mégis valamivel fiatalabb lehettél. Nagy skatulyát cipeltél a kezeden — ez nem volt szép tőled — és szaporán lépkedtél. Rám sem mertél nézni, nehogy megszólítsalak. De én megszólítottalak, mert azonnal rád ismertem. Te is megismertél és rám mosolyogtál. Pompásan éltünk akkorában... A hosszú külvárosi utcákon minden este találkoztunk, és hol ebbe, hol abba a kapualjba surrantunk és csókolódtunk. Néha néha — emlékszel-e még? — csudálkozva, fejcsóválva ment el mellettünk egy-egy kíváncsiskodó: Mit jár ez az ember ezzel a gyerekkel? Mi ketten pedig kinevettük a botránkozót és besurrantunk a következő kapualjba... Hát arra emlékszel-e még, hogy nálam voltál a műteremben? Virágokkal díszített széles szalmakalapot tettem a fejedre,

arannyal hímzett színes blúzt húztál magadra, rövid, fehér szoknyácskád volt és finom pici csizmácskád. Így rajzoltalak le, te pedig elgondolkozó nagy szemekkel ültél előttem, és le nem vetted rólam áhítatos tekinteted. Láttam a szerelmet, amely a te szívedben lángolt, és sütkéreztem a melegénél... Emlékszel-e még?

És Francka emlékezett... Valóban így történt minden. Széles, fehér szalmakalap volt akkor a fején, derekán színes blúz könyökig érő rövid fehér ujjasokkal. És a férfi csakugyan lágy, nyájas és szeretetreméltó hangon beszélt vele. Igen! Igaz volt minden...

Együtt barangoltak ismeretlen tájakon, ismeretlen utcákban. Egyszer egy nagy házhoz értek. Hosszú sor lépcsőn mentek fel, és végre egy tágas terembe nyitottak, amelynek majdnem egész mennyezete üvegből volt. Itt a férfi széles fehér szalmakalapot tett a fejébe, színes blúzba és térdig érő kurta fehér szoknyába bujtatta. Maga pedig leült és festeni kezdte. Festés közben egyszerre csak váratlanul megjegyezte.

— Milyen érdesek a kezeid, Fanny!

Francka íziben a háta mögé dugta a kezeit és igen elszégyelte magát...

Közben beesteledett, megnyúltak az árnyékok... Francka összerázkódott és egész testében megdidergett.

A férfi feléje fordította a fejét, sötét, gonosz tekintettel nézett a szemébe, és arca egészen eltorzult. Majd felgyenesedett és közelebb jött. Francka sikoltani szeretett volna, de torka összeszorult, szemei pedig kerekre tágultak a rémülettől.

A férfi megállt a szoba közepén.

— Isten veled, Francka!... Eredj!...

És Francka szinte szaladt. Lábai reszkettek, amint sietett lefelé a lépcsőkön... Otthon nem jött álom a sze-

mére. Egész éjjel nyugtalanul hánykolódott az ágyában és zokogott. Estefelé azonban újra elment a műterembe. A férfi már várta...

A festmény befejezetlen maradt: nem voltak karjai. A vászonról csak a fehér, finom arc, a nagy félénk szemek néztek a szemlélőre a széles szalmakalap áttetsző, meleg árnyéka alól...

Az esték már hosszúak és langyosak voltak. Francka minden este keresztül-kasul barangolta az utcákat, amelyeknek két oldalán gesztenyefák bólogattak. Várta őt, de ő nem jött. Szemei rémülettel siklottak végig a félhomályos utcákon... Néha lépések zaját hallotta közeledni; megremegett, de a lépések csakhamar elhalkultak a messzeségben... Máskor magányos pár jött feléje; hallotta suttogásukat, de aztán azt is elnyelte az éjtszaka... Csendes, holdvilágos, meleg éjtszaka lélezett, illatozott körülötte. Az ég tele volt csillagokkal... Francka végre hazafelé indult. Fáradt, elnehezült lábai csetlettek-botlottak... A sarkon megállott és hátrafordult: szemei megegyyszer végigfutottak az elhagyott utcán. „Talán még eljön!... Bizonyára megkésétt valami miatt!... Eljön és megmondja, miért váratott olyan sokáig!“... De aztán megijedt a magányos esti utca láttára és hazament. Szinte reszketett a félelemtől: gyanús árnyékok suhantak el előtte és mögötte; suttogó szavak ütötték meg a fülét, közvetlen közelében lépések lágy zaja csoszant a fővelyes úton; de amikor hátratekintett, nem látott senkit... — Gyere! Mivel bántottalak meg, hogy nem jössz? — Távolabb hangosan kacagott valaki; léptei egyre közelebb értek és Francka ijedtében elbújt a gesztenyefa mögé; egy részeg ember igyekezett haza a korcsmából, ide-oda dülöngélt és egyre motyogott magában...

— Mivel bántottalak meg?... Gyere!...

Azokon a hosszú estéken egészen beesett az arca, s a szemei állandóan vörösek voltak a sírástól...

Egyszer — alkonyattájt — váratlanul megpillantotta; éppen feléje jött a sürgő-forgó emberektől népes utcán. Egy gyönyörű nő volt az oldalán; nevetgéltek és jókedvűen tereferéltek. Francka éppen a küszöbön állt, egészen közel hozzájuk, úgyhogy a férfi majdnem súrolta a könyökével. Meg akarta szólítani, de csak rekedt hörzésbe fulladt hang jött ki a torkán. A férfi hátratekingett, és egyenesen az arcába nézett, de olyan közömbösen, egykedvűen, mintha még sohasem látta volna életében. Aztán tovább mentek, kacagtak, turbékoltak és eltűntek a hullámozó embertömegben...

Másodszor is találkozott vele az utcán. Ez alkalommal egyedül volt, láthatólag sietett és közben maga elé bámult a földre. Arca egészen megváltozott, a szemeiből pedig gonosz tűz lobogott.

Francka utánaszaladt és megragadta a karját.

— Miért nem jöttél?... Olyan sokáig vártalak!... Minden este ott voltam...

A férfi megállott, és elképedve nézett rá: szegényes, törékeny alakjára, kisírt, beesett arcára.

— Ki vagy? Nem ismerlek!

Azzal hátat fordított neki és zavartalan nyugalommal tovább ment...

De Francka mégis csak egyre várta. Várta és kereste. Úgy érezte, hogy nem végződhetik ez a nagy szerelem ilyen kisszerűen és szomorúan. Bizonyára csak tréfál vele s az ő gyerekes vonzalmával; egyszer azonban visszajön hozzá, és akkor kacagni fognak határtalan jókedvükben és csókolódzni olyan kielégíthetetlen mohósággal, mint azelőtt. De miért halogatja olyan sokáig

visszajövetelét? Hiszen olyan szépek és olyan melegek már az esték...

Elment a műtermébe, de zárva találta. Egy öreg, rosszkedvű házmester azt mondta neki, hogy az úr elutazott, és hogy nem jön többet vissza. Azon a napon Francka felmondta a szolgálatát. Trsztbe (Triestbe) készült, hogy megkeresse szerelmesét. Egyenesen Trsztbe, mintha valaki újjal jelölte volna meg neki az utat: — Oda menj, Francka! Hiszen — lám ni! — az út porában még jól látszanak lábának a nyomai!... — Trsztben két napig étlen-szomjan kószált az utcákon. Már teljesen kimerült. Akkor végre helyet kapott. Érezte, hogy szerelmese ott van valahol a közelében. Mintha hallaná is a város kavargó zajából kicsengő hangját... Néha úgy rémlett neki, mintha az ő arca suhant volna el előtte, mintha az ő szemei villantak volna meg az embersűrűben... — Nem ereszttem el, ha erre megy, — gondolta magában. — Megfogom a kezét, és vele megyek. Addig fogom kérlelni, amíg meg nem szán, elmosolyodik és azt mondja: „Hiszen csak tréfa volt az egész! Milyen ostoba is vagy te, Francka! Miért sírtál annyit?“... Akkor aztán visszatérnek azok a gyönyörű esték, és visszatér egész korábbi szépséges életük!...

A harmadik napon estefelé csakugyan találkozott vele azon az úton, amely a városból a domb felé kanyarog. És megfogta a kezét, és nem engedte el.

Ő nevetett, és a nevetése rút és visszataszító volt. Francka megrázkódott, de nem engedte el a karját, és csak a szemeivel esedezett irgalomért.

— Látod, Francka, minek jársz utánam?... Akkor tavasz volt. Most pedig már nyár derekán vagyunk, és nemsokára nyakunkon lesz az ősz és a tél... Ne hara-

gudjál rám, Francka, és felejts el tavaszig! Tavasszal visszajövök hozzád!

És újra felnevetett, és nevetésében részvét és gúny csengett.

— Tavasszal visszajövök, Francka, ha kissé megint belefáradok az életbe. Addig azonban verj ki a fejedből, Francka!... Most pedig Isten veled!

Ezt mondta és tovább ment az úton, amely a városból a domb felé kanyarog. Francka pedig kővé meredve állt és bámult utána. Maga sem tudta, hogyan eresztette el a karját, miért nem futott utána és miért nem hívta vissza. Gyökeret vert a lába, mintha egy gonosz szellem elvarázsolta volna. Csak amikor szerelmese eltűnt a kanyarulat mögött, csak akkor engedett fel a bűvölet. Lassan visszabaktatott a városba. Olyan holtfáradt volt, mintha egész nap és egész éjjel gyalogolt volna...

Ősszel megérezte, hogy már nincsen a városban. A város kavargó zajából már nem hallotta ki hangjának a csengését, és ha a járókelők arcát vizsgálta, csupa idegen arcot látott. Már nem voltak olyan látomásai, mintha az ő arca suhant volna el mellette, és mintha az ő szemei villantak volna meg a tömegben. Megint útra kerekedett hát.

Hosszú vándorlás után végre késő ősszel egy kis városhoz került, amely három óra járásnyira volt szülőotthonától. Egy korcsmárosnál kapott szolgálatot, és nála maradt télig. Ekkor megint megérezte, hogy szerelmese a közelében van. Megérezte és újra keresni kezdte. Kereső kószalásai közben egy hídon keresztül egy elhagyott, köröskörül magas sziklával övezett vidékre vetődött. A keskeny völgy fenekén, a fűzfák bókola sora között zöldszínű patak kanyargott, a hegy tövében

szép park közepén pedig egy magas fallal kerített, erődtémnyhez hasonló fehér épület emelkedett. Vele szemben egy hosszúkás, alacsony, félíg összeomlott ház kuporgott becsukott és sűrűn lefüggönyözött ablakaival, bezárt kapujával. Estére járt az idő, és Francka megremegett a félelemtől és a boldog várakozástól, mert érezte, hogy egészen közel van hozzá.

Egy rongyos ember tipegett el mellette kifejezéstelen, gondozatlan, borostás arccal. Figyelmesen Franckára meresztette a szemeit, aztán elképedve megállott előtte.

— Hát te mit keresel itt, Francka?

Francka meghökkent, lépésnyit visszakozott, aztán tovább akart menni.

— No, ne félj! Hiszen régi jóismerősök vagyunk! Hát már nem ismersz?

Vékony hangon, dadogva, kapkodva beszélt, és közben hunyorgatott a szemével.

— Hiszen együtt szolgáltunk! Egy egész évig, vagy még tovább!... Mennyi ideje is van már annak? Hát bizony mult már vagy húsz-harminc esztendeje! Te semmit sem változtál, én azonban nagyon megvénültem... Tudod-e, hogy az úrnő meghalt?

Francka csudálkozva nézett a rongyos emberre.

— Igen, meghalt! — sóhajtotta. — Jó asszony volt! Végrendeletében egész életemre gondoskodott rólam: egy-egy pengőt kapok havonkint a jegyző úrnál... Nemsokára megint elseje lesz... De a házban mindennek úgy kell maradnia, ahogy volt — így hagyta meg az úrnő — és én vigyázok rá, hogy minden úgy is maradjon. No de Isten veled, Francka!

Alkonyodott. A plébániatemplomban már vecsernyére kondított a harang. Francka lassan bandukolt az elhagyatott, fövényes gyalogúton. A fűzfák alatt meg-meg-

loccsant a víz. A fák már lombtalanul kalimpáltak a szélben barna és nedves ágaikkal. Hátról a völgyben, a sziklák tövében sötét és félelmes volt a kép. Francka nem mert tovább menni, és visszafordult.

A kastély ablakai már világosak voltak, s a függönyök mögött árnyékok mozogtak a ragyogó fényárban. Kacagás és vidám beszélgetés zaja csendült az éjtszakába, és Francka azonnal ráismert a hangjára.

Az udvarról kocsizörgés hallatszott. Francka a fal mentén a nagy kapu felé futott, amelyet a szolga éppen nyitogatott csikorgó, rozsdás sarkai körül. A kapun belül egy kétlovas pompás úri hintó várakozott.

Ekkor egy gyönyörű nő jelent meg a kastély küszöbén. Francka tüstént ráismert; egyszer már látta szerelmese társaságában. Sarkigérő palástba volt burkolva, amelyet kissé felemelt, úgyhogy kacérul kivillantak alóla szürkéssárga, parányi topánkái. A hintó felé tartott. A nő mögött ő is megjelent a küszöbön; hangosan és jókedvűen beszélgetett egy idősebb úrral, aki nagyon hasonlított hozzá, s akinek szintén bársonymellény volt a derekán, a fején pedig széleskarimájú kalap. A két férfi kezét szorított egymással, aztán a fiatalabbik a nő után sietett és melléje ugrott a hintóba. A kocsis csettintett és lassan végighajtott az udvaron a kapu felé, ahol Francka várakozott.

Amikor melléje ért a hintó, a férfi éppen kinézett az ablakán, és visszataszító, rút mosoly ült ki az arcára.

— Tavasszal, Francka!... Isten veled! — kiáltotta feléje, amikor látta Franckának rémült és rimázkodó tekintetét.

A nő is kileskelt az ablakon, bólintott Francka felé, és elnevette magát.

A kocsis megsuhintotta ostorát, a hintó elzörgött mellette és eltűnt a fal mögött. Amikor Francka utána-szaladt, már csak annyit látott, hogy villámgyorsan keresztül-suhan a hídon és eltűnik a fák között...

* * *

— Most Ljubljanába megyek! — mondotta Francka már félálmában. A meleg paplan alatt kellemesen érezte magát. Kint kiderült az ég, és a hold éppen az ágyára világított. Álmos szempillái lassacskán lecsukódtak, gondolatai már kezdtek összekavarodni, mintha álmodnék. Egyre halkabban beszélt-mesélt, összefüggéstelen dadogással, érthetetlenül, s amikor elhallgatott, csak nyugodt lélekzete hallatszott, s félig nyitott, mosolygó ajkai mögül elővillantak fehér fogai.

Francka aludt, de édesanyja még egyre hallgatta a mesét. A szoba megtelt vele, és tovább csengett-bongott az üres szobában, tisztán és érthetően. Kálváriájának, — amely egykor itt a szegénysoron fog befejeződni, mert így van megírva — minden állomását világosan látta a szemei előtt.

— El fognak kallódni... És vissza fognak térni... Mert úgy végezte felőlük a sors, hogy itt pusztuljanak el a szegénysoron.

Francka is majd haza jön egyszer: sápadtan, roskadtan, kizsaroltan, gyűrött úri rongyokban dideregve, rojtos, piszkos kalappal a fején... A szoba egészen üres lesz. Halottszagtól és eloltott faggyúgyertyák füstjétől lesz nehéz a dohos levegő. A nyirkos falakról csöpögni fog a víz, s a hulló vízcseppek keményre fagynak a korhadt padlón. A bezúzott ablakokon keresztül fog süvíteni a szél és recsegni fognak a meghasadt ajtók. Francka az ajtó előtt áll majd, lassan megnyomja a kilincset, de

nem mer belépni... Lassan, egész lassan nyílik majd meg az ajtó, s a szoba síri magányába egy ijedt, holtra-gyötört vézna arc mered riadtan bámuló, üveges szemek-
kel... Az ajtó nyitva marad, a vézna alak leül a lócára, feje a térdeire hanyatlik, szemei lassan lecsukódnak, —
örökre lecsukódnak. Ajkai még mozognak, még suttog-
ják: — Gyere! Miért várakoztatasz olyan sokáig? Már
régén elmúlt a tavasz... Gyere!... — Ezt fogják sut-
togni, aztán örökre elnémulnak... A falakon jéggyön-
gyökké dermedt vízcseppek fognak csillogni, a szél sü-
vítetni fog a tornácon és a bezúzott ablakokon keresz-
tül...

— Maradj, Francka! Ne menj el! — sikoltott fel az
anyja álmában, és mindketten felébredtek. Már virradni
kezdett és Francka felkelt.

— Hát csakugyan elmégy, Francka? — kérdezte
édesanyja, és sóhajtaásszerű halk szavaiban bennereme-
gett a könnyörgés: — Maradj, édes gyermekem, velem!
Ne menj el!

— El kell mennem, édesanyám! Majd csak kapok va-
lamilyen szolgálatot Ljubljánában! — válaszolta Francka
nyugodtan és fel sem pillantott.

Felöltözködött és megállott a szoba közepén. Félt
édesanyjának a szemébe nézni és összeszorult a szíve.

— Isten vele, édesanyám!

Kezet fogtak búcsúzóra és az ajtó felé indultak.

— Ha nem látnók többé egymást, Francka... — sza-
kadt ki nyöszörgésszerűen édesanyjából a szó és erősen
megszorította Francka kezét.

— Már miért ne látnók többé egymást?

Édesanyja feje lehorgadt, s a szívében tisztán, ért-
hetően megszólalt egy hang:

— Soha többé! Soha, soha...

Francka elindult a szegénysoron. Itt-ott megcsikor-
dult egy-egy ajtó, egy-egy ember, az asszony kiállott a
küszöbre, és a távozó után bámult. A csizmadia is éppen
kinézett az ablakán, megpillantotta és utána kiáltott:

— Francka!

De Francka hátra sem nézett. Szaporán lépegetett,
földre szegezett, röstelkedő tekintettel.

— Francka! Remélem, hamarosan viszontlátunk!...

Különösen hangzottak ezek a szavak. Részvét és gúny
csengett ki belőlük. Francka feléje fordította a fejét, és
egy részeges borisszának csontos, szakállal benőtt bor-
zas fejét pillantotta meg; szemei mély gödrökből villog-
tak a bozontos szemöldökök alatt.

Felejthetetlenül emlékezetébe vésődött ez az arc.
Mert egyszer, később, hosszú idő múlva újból látta,
amint föléje hajlik, és tele van részvéttel, szánalommal
és szeretettel...

Végigborzongott rajta egy ismeretlen, nyugtalanító
előérzet és meggyorsította lépteit a szegénysor domb-
ján lefelé a város, a pályaudvar irányában. Még hal-
lotta, hogy a háta mögött egy reszkető hang szólongatja,
de aztán belevész a szél zúgásába.

— Francka! Maradj idehaza!

Édesanyja visszabotorkált a szobába. A két kezével a
falnak kellett támaszkodnia, csak így jutott el a lócaig,
mert lábai alatt ingott a padló, s a feje felett roskado-
zott a mennyezet...

VIII.

A SZEGÉNYSORON.

HŰVÖS MÁRCIUSI IDŐ VOLT. Az eső hosszú, vékony, sűrű szálakban csorgott és jeges volt, mint a hólé. Ha egy-egy órára megállott, fagyos, metsző szél kerekedett. A hó lassanként olvadozott, de éjjelenként még fagyott, s a réteket reggelre síma, kemény jégkéreg borította, amelyen úgy kopogtak az esőcseppek, mintha üveglapra hullának.

Mihov Lojze Ljubljana felől bandukolt az országúton. Kezeit nadrágzsebeibe mélyesztette, rövid kabátjának gallérját magasan felhajtotta, egészen a füle hegyéig. Tarkójának és borotvátlan, sörtés állának jól esett a kopott gallér melegítő védelme. Egyébként az időjárás nem nagyon érdekelte. Hangosan fütyörészett és nem nagyon tartotta szükségesnek, hogy kerülgesse az országút sűrű pocsolyáit. Ballábát kissé kapkodta, mert sarkán hólyagot tört a cipője. Vagy talán csak egy szeg lyukadt át a cipője talpán s az böködté?

Egy parasztszekér zörgött el mellette és végigfreccsen-tette az országút híg sarával.

— Nyomorult! Ha nem engedsz a szekeredre, legalább hagynál békében! — kiáltott utána.

Néha körülnézett a vidéken és eszébe jutottak diákévei, amikor még vérmes reményekkel és csüggesztő szomorúsággal járta ezt az országot. De emlékei nem lehettek túlságosan elkeserítőek, mert mosolygott. Elgondolta, hogyan vándorolt egykor édesanyjával Ljubljana felé és hogyan álmodozott az egész úton csodálatos jövődjéről, amely akkor nagyon közel volt hozzá: gazdagságról, úri hintóról, két pár lóról és boldogságos, gyönyörűséges életről, örökös karácsonyról... Eltűnődött ezekről a gyermekkori álmairól és még vidámabb lett tőlük. Csóváltatta a fejét és félhangosan föl-fölnevetett.

Két csendőr jött vele szemben, hosszú köpönyegben, vállra vetett szuronyos puskával. Keményen, ütemesen lépkedtek és egyenesen feléje tartottak, úgyhogy oldalt kellett kerülnie. Gyanakvó tekintettel mérték végig, és habár nem fordult hátra, mégis észrevette lépéseiken, hogy utána néznek. Nevetett magában és ilyenféle gondolatai támadtak:

— Ha most én is hátrafordulok, elém állnak és katonás, kemény hangon megkérdezik: — Ki vagy?... — Én pedig azt válaszolnám nekik... de hát voltaképpen mit is válaszolnék? — Mihov Lojze!... — Hála Istennek, a nevem még megmaradt! A nevét sohasem veszti el az ember... Még a legszegényebb, legnyomorultabb embernek is van neve. Ilyen pompásan és kitűnően van elrendezve a világ sora!

Közben lassan kiderült s a felhők közül kisütött a nap. A rétek olvadó hava, az országút pocsolyái megcsillantak a nap fényében. Lojze hunyorgatott. Jól esett neki a mosolygó napfény és kabátja feltűrt gallérját visszahajtotta, bár egyébként hideg volt és a nap sugarai hűvösen ragyogtak, akár csak januárban. Nyugat felől mind kiadósabban derült s az ég kéksége egyre jobban szétterült, egyre ma-

gasabbra kúszott, a felhők pedig lassanként a keleti és déli hegyek mögé takarodtak. A nap már csak arasznyira állt a nyugati hegyek gerince fölött és olyan sápadt, hideg volt a fénye, hogy bele lehetett nézni. Lojze a napkorongba bámult és kacagott, mint egy gyerek.

— Lám, ni, még sohasem láttalak ilyen leplezetlenül! Ma, úgylátszik, egyenesen az én kedvemért vetkőztél így neki, nagyúri Fenség, hogy kedvemre bámulhassalak! Szégyeld magadat, öreg csoroszlya!

Elnevette magát, aztán vidám indulót füttyörészett és pattogó ütemeire tovább baktatott az országúton, amely máris szikkadni kezdett, alighogy elállott az eső és alighogy rápislantott álmos szemével a nap.

A síkság egyre szűkült. Jobb felől egyre közeledtek a dombok és a völgyet beborították hosszú árnyékaikkal. Lojze a távolban egy magányos korcsmát pillantott meg és örömmel gondolt a vendégszerető és kedves korcsmárosra. Meggyorsította a lépseit s amikor a korcsmához ért, gondolkodás nélkül feléje fordult. Az előszobában összetalálkozott a korcsmárossal, aki nagyon megörült neki.

— Hol is láttalak csak? . . . Várjunk csak egy kissé! . . . Ahá! Tudom már! Te vagy az a diák! Csak gyorsan befelé, öcsém!

És máris tuszkolta maga előtt a házba. Az ivóban Lojze már egy kis társaságot talált: két fiatal úriembert és a korcsmáros csinos leányát. A leány nagy, csodálkozó szemekkel bámult rá. . . . Valamikor, a korcsma küszöbéről, ugyanezek a szemek néztek — édes merengéssel — a távozó diák után, és Lojze pajkos sihederkedve szempillantás alatt elpárolgott. Megsajgott a szíve és félénkké, esetlenné lett.

— Nézd csak, Ancska! A diák! Hozz neki bort és kenyeret!

Az asztalnál ülő kecskeszakállas és szemüveges úr egyideig figyelmesen nézte, vizsgálgatta Lojzét.

— Mondja csak, nem Mihovnak hívják magát?

— Hát persze, hogy Mihov vagyok. Mihov Lojze!

— No nézd csak!... Ülj hát hozzánk!... Én Krivec vagyok. Krivec Jozse...

És kezét nyújtott neki. Lojze elképedve méregette.

— Nem ismerek semmiféle Krivecet...

De aztán hirtelen felröhögött és néhányszor sarkonpenderült örömében.

— Micsoda?... Krivec?... Krivikém!... Dehát hogy nézel ki? És minek hordasz szemüveget? És szakállt, Krivikém?... És mi szél hozott ide?

— Hogy mi szél hozott ide? — felelte Krivec már nyugodtabban és hűvösebben, miközben hosszan végigmérte Lojzének elhanyagolt, foltozott öltözetét.

— Tanító vagyok nálatok! Már két év óta!

Lojze hozzájuk telepedett. A másik — szikár és kiéhezett képű úr — adóhivatali gyakornok volt a városkából. Hosszúkás, sovány arcából nagy, de üres, tompa tekintetű szemek bámultak a világba.

— Hát veled mi van, Lojze? Mivel foglalkozol?

— Semmivel! Éppenséggel semmivel!... Sokáig küzdöttem, sokáig veszekedtem, de semmire sem mentem. Mi az ördögnek gyötörjem magamat hasztalanul?

— Ja úgy! — felelte a tanító és mégegyszer figyelmesen és kíváncsian pillantott Lojze arcába. De ez az arc cseppet sem hasonlított gazdájának vidám szavaihoz. Nevetése olyan volt, mint a csontkoponya vigyorgása. Petyhüdt, ráncosodó bőr lógott rajta. Hegyes orra fénylett, mint a halottaké, szemei mély gödrökből villogtak.

Az orra alatt és az állán ütköző ritkás, gondozatlan ser-
ték egyenesen kellemetlenné, majdnem visszataszítóvá tet-
ték. Az asztalon fekvő csontos kezein a bőr már ráncos-
sodni kezdett, mint az öreg emberekénél. Amikor kezet
fogott vele, érezte, hogy tenyere nedves az állandó, bete-
ges izzadástól.

— Hová készülsz most?

— Haza! Édesanyámhoz. Megnézem, él-e még? Már
öt éve nem láttam... Ő azt hiszi, szegény, hogy hintó-
ban, kétpárlovas hintóban érkezem egyszer haza...

Kiürítette a poharát. Arcán gyanús piros foltok jelen-
tek meg, szemeiben különös tűz lobbant.

— Emlékszel-e még, Krivikém, a mi ljubljana nap-
jainkra? Emlékszel-e, hogyan lumpoltunk?... Ó, Krivi-
kém! Húzd csak rá mégegyszer, hadd hallom mégegyszer
cérnavekony leányhangodat, mielőtt meghalok!

— Hol vannak most a ljubljana csapszékek? — felelte
komolyan a tanító. — Más gondjaink vannak mostaná-
ban, kedves barátom!

Lojzénak jókedve kerekedett. Kacagni és dalolni sze-
retett volna.

— Mikor hagytad ott Ljubljanát? — kérdezte a tanító.

— Nem tudom!... Egyszer, amikor már sem szállá-
som, sem falatka száraz kenyерem nem volt, megszöktem.
Tudod-e, miért hagytam faképnél a színházat? Azért,
mert a színpadon is korgott a gyomrom...

A tanító kedvetlenül, rosszallóan csóválta a fejét, a
gyakornok pedig elmosolyodott.

— Mit szólna hozzá, Bécsben is voltam! Be akartam
iratkozni... nos, mit képzelsz, hová? Egyenesen a Szép-
művészeti Akadémiára! Hiszen pompásan rajzoltam...

— Az ördögbe is! Hát miért nem iratkoztál be?

— Miért nem? ... Mert rongyos voltam és még csak belépni sem mertem a kapun ... Aztán havat lapátoltam. Egy forintot kerestem napjában. De ez is mindössze csak három napig tartott. Tovább nem tudtam ...

— Miért nem?

— Mert megszűnt a hóesés!

— És hogyan jöttél ismét haza?

— Államköltségen ... Öt teljes napig utaztam ... De nagyon kellemes volt ez az utazásom: egy szikrányi gondom sem volt ... Mindig emlékezetemben maradnak azok a szép napok: eszel és nem kell kérdezned, miből? Alszol és senki sem kerget el a küszöbről ... Úgy élsz, mint az ég madárcái a levegőben ... Utána egy teljes esztendeig megint Ljubljanában hanyódtam.

— Hát nem toloncoltak haza?

— Útközben elvesztettek, mint egy üres zsákot ... Hanem azután cifra élet következett, barátocskám ... Képzeld el, hogy almát kellett lopnom a víz mögött! ... Nagy művészet ez és több türelmet és gyakorlatot igényel, mint például — teszem azt — az iskolamesterség ... Majd egy ügyvédhez kerültem.

— És miért nem maradtál nála?

— Mikor az első fizetést kaptam, a nagy örömtől annyira leszoptam magamat, hogy két álló napig feléje sem néztem az irodának ... Azután pedig már nem volt bátorságom a principálisom elé merészkedni ... Ez volt az utolsó kötelék, amely a társadalomhoz fűzött és ezt is elszakítottam ... Ezzel aztán vége lett mindennek! ... Most szabad vagyok, mint a madár.

— Nem valami irígylésre méltó szabadság! — jegyezte meg kissé epésen a tanító.

— Csakugyan nem az! De úgy kellett lennie. Magam csudálkoznám a legjobban, ha egyszer váratlanul válto-

zás állana be az életemben. Sohasem láttam még, hogy a gyom, hogy a dudva nemes gyümölcsöt termett volna. Csak azért tenyészik, hogy a szamarak felfalják.

A tanító bort hozatott, a korcsmáros pedig sonkát és fehérkenyeret tett Lojze elé. Amikor Lojze megpillantotta a kellemes illatú, szép pirosszínű húst, megcsillantak a szemei. Némán és szaporán falatozott. Balkezevel a tányér karimáját fogta, mintha féltene a koncát.

— Mi újság mostanában minálunk? Mi szépet csináltak? — kérdezte végre, megtörölve a szája szélét.

Krivec nagyon komoly, szinte ünnepélyes arcot vágott s lecsúszó szemüvegét közelebb igazította a szeméhez.

— Én, barátom, komolyan láttam a hivatásomhoz, mint ahogy már iskolás koromban is tervezgettem...

— Tehát még mindig arra a „népmentésre“ gondolsz? — mosolyodott el Lojze.

— Nem a népet akarom megmenteni, hanem csak egy egészen kis töredékét... És ez is valami!... Teneked fogalmad sincs arról, milyen a mi népünk. Ha részeg embereket láttál a korcsmában, utálkoztál... Koldusok és félkoldusok voltak azok, akik vedelnek, káromkodnak és lélektelenül tengenek-lengenek, mint a barmok. A jobb-érzésűek Amerikába szöknek, Németországba vagy Boszniába. Csak a pálinkás koldusok — akik könnyelműek és tohonyák ahhoz, hogy segítsenek magukon — csak azok maradnak idehaza... Ilyennek és így láttad talán ezt a népet és ezen az alapon ítélkeztél fölötte. Én azonban megismertem, a szívébe láttam és tudom: talán a föld kerekéségén sincs külön nép nála... Most már van Olvasókörünk is a városban...

— Hisz az már régebben is volt!...

— Volt, de csak az urak számára. Az olyan ember, akin megérzett az istálló szaga, a közelébe sem merész-

kedhetett... Most azonban magunk között vagyunk — csupa parasztleányok és munkások. Szép könyvtárt is létesítettünk magunknak. Folyóiratokat olvasunk, énekelünk és hát persze iszunk, mulatunk is néha. De ezek másféle italozások, másféle mulatozások, mert az emberek is másfélék. Hidd el, sokaknak még az arca is megváltozott, mióta az Olvasókörbe járnak.

— Ebben áll hát a te népmentő munkád? — kérdezte némi gúnnyal Lojze.

— Úgy van, ebben! És miért ne? A szegénység óriási. De az értelmiségi ember tud magán segíteni. A lelki szegények azonban kétszeresen szegények és szájalomraméltók... Ezek elbújnak és reménytelenül várják pusztulásukat... De mindez csak kezdet! Főli kell őket rázni dermedtségükből, közönyükből! Ha felocsúdnak, ha felébrednek és körülnéznek, már maguk is fognak tudni segíteni magukon. Az Olvasókörben megszokják a társaságot. Belátják, hogy egymaga semmire sem megy az ember, hogy össze kell fogniok, hogy támogatniok kell egymást... Ilyesfélét már korábban is hallottunk a szervezett szocialista bőrmunkásoktól, akik már nem rabszolgái többé az uraiknak. Nézd meg őket vasárnaponként! Csak a kicserzett kezeiken és fekete körmeiken ismered meg bennük a munkást. A mi legényeink mindezideig gyűlölték őket, mert úrféléknek tartották őket. Most már nem gyűlölik őket...

— Megható idill! — vetette oda Lojze.

— Még nem az! De én minden erőmmel azon vagyok, hogy csakugyan azzá legyen!

— Ha különleges véleményed van erről a népmentő munkálkodásodról, nagyon tévedsz. Nincs ezekben a tervekben, elgondolásokban semmi új! Csupa ócska frázis, semmi egyéb!

— Persze, hogy ócska frázisok — felelte nyugodt hangon a tanító. Szóval sem állítottam, hogy valami újszerűt forralnék, hogy holmi „sokatígérő“ kísérleteket akarnék kipróbálni. A régi, bevált módszer szerint dolgozom, sablonos, de bevált jelszavak alapján. Jól tudom róluk, hogy nem maiak, de cseppet sem szégyenkezem e miatt. Ha mindenki új kaptafával, új módszerrel boldogítaná a világot, hová jutnánk? Szépen, egyenletesen menetelünk a jólismert, kitaposott úton és hiszem, hogy célhoz érünk. A fő, hogy komolyan vegyük a dolgot és becsületesek legyünk.

— Teljesen hiábavaló minden erőlködésed — felelte Lojze. Te ma is az az álmodozó vagy, aki Ljubljánban voltál, amikor magadnak is alig volt betevő falatod, és azon törted a kobakodat, hogyan segíthetnél másokon. Megfeledkeztél róla, hogy magad is szánandó koldus vagy... De hát hiábavaló minden okoskodás, minden töprengés. Nincs segítség!... Elmondottam eddigi életem folyását. Hát azt képzeled, hogy bennem sohasem volt szikrányi erő, szemernyi energia, csöppnyi vágy, hogy magamon és másokon segítsek? Ó, garmadával volt mind-egyikből. Gyötrődtem hősiezen, szembefordultam a sorssal. És az eredmény? Agyonhajszolt, görcsös lábak és a koplalástól betegre kínzott gyomor... Nincs segítség! Mindnyájan szomorú pusztulásra vagyunk ítélve.

A tanító elképedve nézett Lojzéra és majdhogy meg nem sértődött.

— Te mindenütt magadat látod, pajtás. Csak te vagy szomorú pusztulásra ítélve!

Lojze nyugodtan, szinte egykedvűen — mintha semmi bántó, semmi keserű nem volna barátja szavaiban — felelte:

— Mindenütt magamat látom! Természetes! Ki néz másokra? Én a koldusok szemétdombján születtem, a szegénysoron, és már születésem pillanatában rajtam volt a bélyeg, a gyászos halálra ítélt koldus bélyege. Látod, ezért volt hiábavaló minden erőlködésem és reménykedésem!... Ha aranyhoz nyulnék, silány kavicská változnék ujjaim alatt, mint abban a bizonyos mesében...

— Fatalista vagy!... De nem is hiszem, hogy valóban és komolyan küzdöttél volna. Honnan, miből merítse az életerőt az, aki azt hiszi, hogy halálra van ítélve?... Ebben a szörnyűséges feltevésben egyáltalán nevetséges és értelmetlen mindennemű küzdelem és erőfeszítés...

— Nem vagyok fatalista. Másképp áll a dolog. Talán egészen véletlenül történt, hogy megismertem a rendeltetésemet és a sorsomat... De hányan vannak, akik nem ismerik és sejtelmük sincs róla, hogy el vannak ítélve. Homlokukon hordják a bélyeget, amelyet a sors születésük pillanatában rájuk nyomott, de nem tudnak róla és reménykednek, gyötrődnek, amíg föl nem fordulnak. Ha tízszer roskad is össze az ember a keresztje alatt, újra feltápászkodik és tovább botorkál. Én azonban rájöttem, hogy nem érdemes feltápászkodni; hogy legjobb elnyúlni az első összeroskadás helyén...

— Ha meg vagy győződve szavaid igazáról, akkor nincs mit vitatkozni veled... Számomra az a jobb, ha fáradozom és dolgozom. Ha ma csalódom, holnap talán már örömöm telik benne... Ha azt hiszed, hogy a munkád, erőfeszítésed sikertelen lesz, akkor természetesen oktalanság volna kínlódnod.

Az eszmecsere, a vitatkozás már kellemetlenné kezdett válni a tanító számára. Azért odahívta a korcsmáros leányát, aki éppen poharakat vitt az ivón keresztül.

— Anna kisasszony, miért hagyott faképnél bennünket? Üljön egy kicsit közénk!

— Nem ismer, Ancska? — mosolygott feléje Lojze.

Ancska figyelmesen az arcába nézett és elpirult, szemei pedig kerekre táglultak a meglepetéstől. Lojze felállott és kezét fogott vele.

— Persze, sohasem képzelte, hogy egyszer — olyan hosszú idő után — így fogjuk viszontlátni egymást? . . .

És ugyanarra gondoltak mind a ketten. Egy szépséges emlék merült fel előttük az elsüllyedt multból és megragyogott az emlékezet bűvös fényében . . . Ancska még félig gyerek volt, Lojze fiatal diák. Egyedül üldögéltek a szobában. Kint szépen sütött a nap. Lojze Ancskához hajolt, érthetetlen szavakat dadogott és egyszercsak összeértek forró ajkaik; mindketten beleremegtek és fülig elpirultak, mint két tettenért, megszeppent bűnös. Kéz a kézben, némán ültek egymás mellett és nem mertek egymás szemébe nézni . . . Úgy beleragyogott ez a kis ünnepi esemény az életükbe, mint a felhők közül egy pillanatra kiszabaduló nap sugárcsóvjája. Kicsillant, megtündökölt, aztán örökre eltűnt . . .

Most véznán, betegen, rongyosan állt előtte. Borostás, gondozatlan, beesett arca is megváltozott; mély gödrök csúfították, ajkai körül pedig keserű redők húzódtak . . . Multba suhant gondolataik találkoztak. Ancskának a szíve összeszorult a szomorúságtól, Lojze azonban hamarosan kijózanodott.

— Hol, merre járt olyan sokáig?

— Kóboroltam a nagyvilágban. És most hazamegyek. Talán még látjuk egymást valaha!

— Hát ti ismeritek egymást? — kíváncsiskodott a tanító és elpirult.

— Régebből ismerjük egymást — felelte Lojze. — Akkor a kisasszonyka még gyerek volt és városi urak még nem jártak ki ide.

Még sokáig kocintgattak, iddogáltak. De a társalgás már nem volt olyan élénk, mint azelőtt. Közben kint egészen kiderült az ég, a nap pedig már régen leáldozott. Az egész völgyet sötét árnyék borította.

Lojze nekimelegedett a bortól. Mámoros lett a szokatlan italtól. Amikor fölkelt az asztal mellől, majdnem megbotlott. Ancska kezét nyujtotta ugyan neki búcsúzóra, de ösztönösen félt tőle és örült, amikor eltávozott. Lojze azonban ellágyult a bujtogató bortól és az édes emlékektől. Arca még beesettebb lett, szemhéjai kivörösödtek. Néhány szép és kedves szót akart mondani búcsúképen, de elnehezedett és akadozott a nyelve.

— Elmegyek meghalni, Anna! — mondotta, miközben a kezét fogta. Szeretett volna legényesen felkacagni, de kacagása tompán kongott és érdesen nyikorgott. — Meghálni megyek, Anna... és amikor...

Összezavarodtak a gondolatai. Ekkor arra jött a tanító és beleütközött Lojzéba, úgyhogy Lojze majdnem felbukott.

Együttesen tartottak a város felé. Közel két óra járásnyira volt még a város és jól ki kellett lépniök. Az országút már egészen megszikkadt. Az égen már gyuladoztak a csillagok, de a hold még nem jött fel és így elég sötét volt. Lojzének égett az arca, de egyébként didergett, mert a szél hidegen fújta vékony kabátján keresztül. Kezdetben kissé nehezebbre esett a járás és nem jól érezte magát. De aztán hamarosan kijózanodott és jókedvű társalgásba fogott.

— Mindnyájan halálra vannak ítélve, barátom! Mindnyájan! Ne beszélj! Én nagy világot bejártam és alaposan

kiismertem a népemet: szolgállekek, szegénysori koldusok! Nézd meg a történetüket! Ezeréves szolgaság! Ezerévnnyi rettentő küszködés, verejtékezés szemernyi eredmény nélkül...

A tanító nem válaszolt ezekre az iszonyú szavakra. Lojzét ez bántotta és ő is elhallgatott.

A csillagok egyre fényesebben világítottak, keleten pedig halványan derengeni kezdett. Feljött a hold és ezüstös fénye ott rezgett a havon, amely az egész völgyet beleperte. Olyan megejtően szép volt az éjtszaka, hogy Lojze egészen elérzékenyedett. Dalolni szeretett volna, de hangja olyan rekedtes nyerseséggel kongott az éjtszakai csendben, hogy maga is megijedt tőle. Két útitársa némán bandukolt mellette.

— Mikor ismerkedtél meg Annával? — kérdezte tőle a tanító, amikor már a város közelében jártak.

— Eh, mikor?... Ne féltékenykedjél! Hiszen látod, mi lett belőlem!... Egy haldoklóra féltékenykedni! Fajankó!

Egy alacsony domb gerincére értek és közeledtek a lejtős, gidres-gödrös szegénysorhoz. A szegénysoron sötétség uralkodott, de bent a városban még pislákolnak a lámpák.

A tanító a város széle felé bökött az ujjával és rámutatott az utolsó házak egyikére, amely egy kissé magasabban állott, mint a többiek és kissé félreesett az országúttól.

— Látod, ott lakom! A háziasszonyom mécsessel járja a szobákat s hol itt gyullad ki egy ablak, hol amott. Most éppen az én szobámban jár. Bizonyára asztalt terít és vacsorát készít. Tudja, hogy hazajövök.

Lojze szívében megmozdult, megsajgott valami... Barátságos szobák, nyájas háziasszony, fehér abrosszal

megterített asztal, meleg vacsora az asztalon... Békesség a szívben és békesség köröskörül...

— Mihez kezdesz idehaza? Itthon maradsz? — kérdezte újból a tanító.

— Magam sem tudom!... Azt mondtam az előbb: meghalni jöttem haza. Talán így is lesz!...

Elváltak és Lojze lassan a szegénysor felé baktatott. Abban a pillanatban, hogy egyedül maradt, eltűnt, elpárolgott a mesterséges, tettetett hetykélkedésnek utolsó szikrája is. Ráeszmélt, hogy az otthoni ház közelében van és szorongás fogta el. Megállt az országúton és visszaneézett a völgyben előtte elterülő városkára. Messziről még hallani lehetett útitársai lépteinek kopogását, amint a lejtőn a város felé tartanak. Hirtelen az a gondolata támadt, hogy visszafordul és nekivág — cél és terv nélkül — az éjtszakának. Cél és terv nélkül, amint hazajött: egyszercsak ötletszerűen fölkerekedett, kapta a botját és megindult hazafelé, mintha valaki húzná a kezét... De most, hogy itt állt a szülői otthon közelében, egész multja megelevenedett a szemei előtt és olyannak látta saját magát, amilyen valóban volt.

— Halálra ítélve!... De hát ki ítélte halálra?

Szeretett volna leborulni az anyaföldre és hangosan felzokogni... Maga ítélte el magát abban a pillanatban, amelyben elsőízben vert gyökeret lelkében a gondolat, hogy el van ítélve; amikor elsőízben hanyatlottak alá karjai és elsőízben csüggedt el a szíve.

Eszébe jutottak az utak, amelyeket édesanyjával együtt tettek meg Ljubljanába, és... nem nevetett többé.

Miért kellett annak a gyermeki reménykedésnek ki-aludnia a szívéből? Gyerekes volt, az igaz, de egyúttal tisztaságos forrás is, amelyből erőt meríthetett a reá váró

szenvedésekhez, a hosszú, verejtékes küzdelmekhez. Akkorában még nem látta, nem ismerte saját magát. Nem látta beteg arcát, nem látta rongyos ruháját, nem érezte, hogy éhes... De amikor elítélte magát, akkor magára ismert... Meglátta fonnyadt, horpadt arcán, beesett szemén, hogy napjai meg vannak számlálva. Meglátta rongyos gúnyáján a szegénységet; érezte, hogy éhes, hogy korog a gyomra... És érezte azt is, hogy mindez soha többé meg nem változik, mert meg van írva, el van végezve felőle, hogy elhagyottan, éhesen, nyomorultan kell elpusztulnia.

Hogyan történt mindez? Mikor is kezdődött?

Messze visszatekintett elpergetett életébe és megkönynyebbedett. A bánat, a szemrehányás csendes szomorúsággá szelídült a lelkében. Azokkal a szavakkal felelt kérdéseire, amelyekkel a tanítónak válaszolt:

— Sohasem láttam még, hogy a gyom, a dudva nemes gyümölcsöt termett volna. Csak azért tenyészik, hogy a szamarak felfalják.

A szegénysorra nézett. Arra a csomó viskóra, amely összebújva kuporgott a gidres-gödrös lejtőn, mint a riadt birkanyáj. Csak egyetlen halvány fényecske pislákol a sötétből. Feléje nézett és mintha keresztüllátott volna a zsuppos tetőn, az omlatag, roskatag falakon. Alacsony, dohos szobácskák. Nyirkos falak, melyeken csak az ágy fölött lóg egy szentkép, talán éppen a töviskoronás, vérrel verejtékező Krisztus feje. Bútoroknak se híre, se hamva. Az emberek a padlón alusznak, rongyokon és rongyokkal takaróznak. Arcaik soványak, kiéhezettek, izzadtak. A férj hangosan szuszog: leitta magát pálinkával s most meztelen mellel hortyog a padlón, bűzös lehellete még nehezebbé teszi a dohos, fülletleg levegőt. A gyerekek

koravének; alig kerültek ki a bölcsőből, máris ráncosodik a homlokuk, arcuk satnyul, fonnyadozik. Az asszony nem alszik; lefeküdt ugyan, de amikor ura elaludt, fölkel és a kemence melletti lócára kuporodott, majdnem az álláig felhúzott térdekkel, tenyerébe temetett fejjel... És az egyik viskó, az egyik szoba olyan, mint a másik. A levegő tele van áporodott koldusszaggal. Ínség, nyomor ül a szemekben, sír a szavakban, didereg a szívekben. Nyomor, alázkodás, bizalmatlanság, kódiskodás vég nélkül! Alig dobban első a fiatal szív, máris nélkülözést, szenvedést, gondokat szív az anyamellből... és betegséget, megadást, hunyászkodást... rabszolgai hunyászkodást, életrevalótlanságot... Serdül... és hajlott, görnyedt háttal, földreszegezett szemekkel jár, mint született szolga. Ha jókedvű is néha-néha, ha pajkosan meg is bizsereg benne a vér, ha valami csoda következtében jómódba is csöppen... a szívében, minden cselekedetében továbbra is szolga marad... A szegénysoron született és homlokáról senki le nem törli a végzetes bélyeget...

A szegénysor egyetlen pislákoló mécsesébe bámult és a domboldal csodálatosan megnőtt, széttágult a szemei előtt... Kelettől nyugatig ért, déltől északig... A többi dombok és hegyek a háttérbe húzódtak előle. Az egész előtte elterülő vidék egyetlen végehossza-láthatatlan szegénysorra szélesült... És az egész végehossza-láthatatlan ínségtanyán alázatosan görnyedező, meghunyászkodó, sorukba beletörődő koldusok bandukoltak, akiknek a szívükben volt a szegénységük és akik szegények voltak a szívük szerint, még ha vidáman kacagtak is, még ha pirospozsgás volt is az arcuk és tisztességes a viselőjük. A szegénység végnélküli sora, tanyája nyüzsgött a szemei előtt és a szolgaság népe lakott a határtalan, végtelenbevesző domboldalon.

— Halálra vannak ítélve!... Minden fáradozás meddő és céltalan, barátom! Éppen ezért oktan is! Külsőleg átformálhatod őket, de a szívükben szolgák maradnak és halálra vannak ítélve...

* * *

Kimerült. Lábai reszkettek és lassan, nagy-nagy szomorúsággal a szívében közeledett a szegénysor felé. Valahol megcsikorgott egy ajtó, a szobából éles sikoltás és durva szóváltás hangja csapott ki. A férj jött haza — rézszen, ingerülten — a korcsmából.

Vége az otthonukhoz ért. Az ablakból halvány lámpafény szűrődött az utcára. A falhoz lépett, hogy belessen, de az ablakok sötét rongyokkal voltak letakarva, a lámpabél pedig le volt csavarva és csak álmosan hunyorgott.

Érthetetlen rémület fogta el hirtelen. Lábujjhegyen börtörkált a tornácig, a sötétben kitapogatta a kilincset és vigyázatosan kinyitotta az ajtót.

A szobában többen voltak és halkán, suttogva beszélgettek. Mindnyájan háttal ültek az ajtónak és csak akkor vették észre Lojzét, amikor az már behúzta az ajtót maga után és eléjük lépett.

— Én vagyok, jó emberek!

Az ágyban fölemelkedett egy fej.

— Lojze!

Anyja nagy erőfeszítéssel a két karjára támaszkodott, aztán visszahanyatlott rongyaira. Lojze melléje lépett, fejét egészen közel hajtotta édesanyja arcához, úgy hogy megérezte arcának forróságát. Iszonyú fájdalom hasított a szívébe.

— Hol késtél olyan sokáig, Lojze?... Olyan nehezen vártalak!

Alig lehetett hallani a szavait. Ajkai mozogtak, de hang alig jött horpadt tüdejéből. Le nem vette volna a szemét fia arcáról és mosolygott.

— Jól tudtam, hogy megjössz, de senki sem akarta elhinni!... Ül csak ide az ágyam mellé, Lojze!...

A szobában a csizmadia és felesége, az írnok és két aszszony üldögéltek. Az ágy mellett az asztalon különböző üvegek állottak. Az egyikben drága gyógybor aranylott. A csizmadia hozta. Senki sem tudta, honnan vette az árát.

— Most itt a fia! — mondta a csizmadia. — Most már mi is hazamehetünk lefeküdni!

Látszott rajta, hogy álmos. Egyre ásítózott... Az előző éjszakát is itt virrasztotta át feleségével a beteg ágya mellett.

A vendégek fölszedelőzködtek és elköszöntöttek. Mihovka azonban nem ügyelt rájuk. Szemei egyre Lojzén pihentek, aki sápadtan állott az ágya mellett.

Amikor a vendégek mögött becsukódott az ajtó, odaült édesanyjához, megfogta a kezét és gyengéden ráhajolt a homlokával. Anyja fölemelte a bal karját, meg akarta símogatni fiának kuszált fűrtjeit, de a gyenge kar tehetetlenül visszahanyatlott a takarójára.

— Olyan sokáig nem jöttél, Lojze!

— Mi van a többiekkel, édesanyám?

— Mind meghaltak!

Lojze ismét az anyja kezére borult. Jéghideg volt az és nedves a verejtéktől.

A beteg úgy fordította a fejét, hogy jól láthassa Lojze arcát. Pillantásai végigsuhantak sovány kezein, ruháján, nyakkendőjén.

— Emeld fel kissé a fejedet, Lojze! Hajolj közelebb hozzám, hogy jobban láthassalak!

Lojze hozzáhajolt, és végigfutott rajta a hideg, amikor az arcán érezte két nagy csillogó, vallató szemét... Mint két éles kés hasított mélyen a szívébe és a gondolataiba két szemének átható tekintete.

Amikor újra felemelte a fejét, édesanyja elfordult, és szempillái lecsukódtak.

Lojze megrettent, és tenyerével lágyan megérintette anyja homlokát.

— Édesanyám!

Anyja rápillantott és határtalan szenvedés és szánalom tükröződött a tekintetében.

— Hol jártál, hogy ilyen betegen, összetörten jöttél haza? ... hogy meghalni jöttél haza? ...

Lojze a takarójába temette arcát és zokogott, mint hosszú évekkel azelőtt, amikor fejét az anyja ölébe rejtette, és úgy sírta ki magát, ha bánata volt.

Amikor így kellett viszontlátnia fiát a szemei előtt kavargó zavaros szürke ködben, látta egyúttal egész szánandó, eseteg életét, és a többi gyerekeinek az életét és a saját életét is...

A szobában félhomály volt. A lámpa alig pislogott, és Franckának úgy rémlett, mintha el akarna lobbanni.

— Csavard feljebb a bélt, Lojze, és önts olajat a lámpába!

Lojze az asztalhoz lépett és feljebb csavarta a belet. A szoba egy szempillantás alatt megtelt élénk viláossággal.

— Megigazítottad a lámpát, Lojze?

— Igen, édesanyám! Már világos a szoba!

Anyja nem válaszolt rá semmit. Homályosnak érezte a szobát, és szürke ködfátyol lebegett szüntelenül a szemei előtt... Homály borult a szobára és gyászos, szomorú, síri némaság. Alig hallotta már fiának a lélek-

zetét, és úgy rémlett neki, mintha messziről, az ajtó felől jönne...

Lázában csudálatosan összekeveredtek-kavarodtak a gondolatai. Felegyenesedtek, aztán hirtelenül megint aláhanyatlottak; közeledtek és elsuhanak mellette... Mintha mécsessel a kezében járna a szobában, és az árnyékok, — hol óriásivá nőve, hol törpévé zsugorodva — falról-falra surrannának, nesztelenül suhogva, lebegve a padlón, mennyezeten... Kinyújtotta a kezét, fel akart emelkedni az ágyában.

— Várjatok egy kicsit, jó emberek!

De azok nem vártak... És a szekér tovább zörgött. A kocsis csapkodta a lovakat, és nevetett. Ő pedig loholt a szekér után. A cipője kioldódott. Levetette és mezítláb iramodott tovább. Lábai már véresek voltak, s piros vére elkeveredett az út szürke porával.

— Várjatok!

A kocsis — mintegy tréfából — kissé megállt. A búcsúsasszonyok a szekér tetején rosszakaratúan vihogtak: — No most!... Fuss! Most fuss!

És Francka futott, rohant, lélekzetszakadva kapkodta a lábait. Már a szekérhez ért, már mindkét kezével a saroglyába kapaszkodott... De akkor megzök-kent a szekér, tovalódult, Francka pedig felbukott a földön, homlokát beleütötte egy kőbe és elterült...

Lojze törölgette kendőjével édesanyjának verejtékes homlokát. Félignyitott szempillái alól üveges, fehér szemek meredtek feléje; felhevült, lázas arcán beteges pirosság tűzelt, ajkai mozogtak.

— Édesanyám! — suttogta Lojze elszoruló szívvel, és egész testében reszketett.

— Gyere!... Mit vétettem neked, hogy nem jössz? — rimánkodott Francka, és várta, hűségesen várta szerel-

mesét a magányos ösvény mellett a hideg őszi szélben; a csupasz barna ágakról kövér esőcseppek hullongtak szétbomlott fürtjeire.

De ő nem jött. Késő éjjelig várta, de csak nem jött ...

Felsikoltott a borzalomtól... Onnan a kivilágított szobából gonosz arc meredt feléje; ajkai visszataszító mosolyra torzultak, szemeiben éles fény lobbant, mintha kést szegezne a szívének... A díványon úriasan öltözött gyönyörű nő ült; válláról lecsúszott a hosszú palást... Kiszakította a melléből hűsége, piros szívét... a maga mulatságára... aztán elhajította és elfelejtette...

Egy pillanatra felvetette a szemeit, és Lojze gyorsan az ajkaihoz hajolt.

— Adj egy csepp vizet, Lojze!

Reszkető kézzel töltötte meg a poharát. Megnedvesítette szikkadt, cserepes, a forró láztól kisebesedett ajkait...

— Tedd félre ezt a követ, Lojze!

Kezeivel a mellén tapogatott, ajkai megvonaglottak a fájdalomtól, homloka redőkbe szaladt...

Nagy kő hevert a takaróján, a mellén. Alig tudott lélekzeni iszonyú súlya alatt. Aztán a kő egy párolgó tállá szélesedett; gőze-párája a mennyezet felé gomolygott, és hamarosan az egész szobát betöltötte; ő pedig nyugodtan, mozdulatlanul feküdt, hogy fel ne döntse a tálat, és szinte elsenyvedt a keze, mert meg sem moccanhatott...

Lojze egyre cirógatta az arcát és verejtékező homlokát... A szeme sarkából forró könny csorgott megmegránduló ajka felé... Közben kissé felszakadt a köd, vékonyka fény villant a szobába, a beteg felvetette a szemét, és megismerte Lojze arcát, aki a fájdalomtól

eltorzult arccal hajolt föléje... De Lojze feje megimbolygott a ködben... Megimbolygott, aztán eltűnt...

...Ő is meghalt. Mindnyájan meghaltak. Világgá mentek, hazajöttek és nyomorultul meghaltak... Mindnyájan elmentek; egyik a másik után... Mindegyik vágott magának egy darabot a szívéből... Aztán megjöttek betegen, nyomorultan, leroskadtak és meghaltak... Karjából kiszikkadt minden vércsepp, szeméből kialudt a fény, szívét szétdarabolták-hasogatták, hogy egyetlen nagy vérző seb volt az egész... És, lám, visszatértek betegen, árván, kifosztottan, és meghaltak nyomorultan. Szemernyi haszon nélkül folytak el a könnyei, mint az árvíz...

— Várjatok, jó emberek! Könyörüljete!

...De a szekér csak tovább kocogott és elnyelte az erdő. Odalett minden! Hiába ömlöttek a könnyei, beitta őket a föld. Szétfolytak minden haszon nélkül, mint az árvíz... Elvágódott és homlokát véresre sebezte egy kövön... és ott kucorgott térdre roskadtan, fejével az országút porában, mintha földig hajló alázattal imádkoznék...

Lojze átölelte két karjával a fejét, a vánkosára dőlt és elaludt.

* * *

Így teljesedett be ez az élet, amely csordultig volt keserűséggel, gyötrelemmel és hasztalanul ontott könnyekkel...

A szoba most megtelt emberekkel. Ravatalt ácsoltak. Lojze olyan volt, mint az alvajáró. Görnyedten, fáradt, csetlő-botló léptekkel jött-ment a lakásban. Majdnem egész nap a halottas ágynál állt és bámulta a kiaszott, sápadt arcot, amely most olyan síma és nyugodt volt,

mintha sohasem érte volna bántalom az életben. Kezei össze voltak kulcsolva és egy rézfeszületet szorongattak. Ujjai körül nagy fekete rózsafüzér kígyózott...

Beesteledett és Lojze a küszöbre lépett. A friss levegő kellemesen üdítette feldúlt arcát.

— Hasztalanul! — mondogatta fennhangon, mintha látná édesanyja lezáruló szemének utolsó lobbanását.

Előtte terült el a szegénysor elátkozott domboldala: a nyomorúságos viskók s a dermesztő inség a nyomorúságos hajlékokban.

— Halálra ítélve! Minden szenvedés hiábavaló! Céltalan, meddő élet!...

Lent a városkában már gyulladoztak a lámpák. Itt is, ott is fellobbant egy-egy pislá fény. Közeledett az éj, és már az égbolton is gyulladozni kezdtek a csillagok.

— Halálra ítélve!...

* * *

A domb alatt, a völgyben egy parányi piros mécses villant meg. Reszketve pisláskolt, nőtt, és a csöppnyi piros lángocska csakhamar nyugodt, ragyogó fehér fényességgé hatalmasodott.

A tanítónak az ablakából áradt a fény... Lojze megremegett. és mozdulatlanul bámult a nyugodt fehér fényességbe, amely egyre tündöklőbbben és biztatóbban világított az éjtszakában...

UTÓSZÓ.

V r h n i k a, N a K l a n c u No. 1. Ebben a domboldalnak támaszkodó szegényes házikóban látta meg a napvilágot *C a n k a r I v á n*, a szlovének legnagyobb regényírója (1876). Ennél a már kegyeletes zarándokhellyé vált ócska házikónál kezdődik az a lankás, köves dombi út, amely a városvégi szegénység ütött-kopott hajlékai és a keresztút stációi között kanyarog fel a dombtetőn álló kéttornyos nagy kálvária-templomhoz. Ezen az úton meneteltek szülei és szomszédai a városvégre kivetettek örök és kikerülhetetlen sorsa felé. Ezen az úton menetelt a költő is, a maga és népe kálváriája felé, amelynek szimbolikus jelentőségű első állomásává lett minden időkre a *Na Klancu* No. 1. alatt guggoló házikó.

Cankar ezt a regényét — amely legszuggesztívebb erejű és legtragikusabb felfogású műve — rajongva szeretett édesanyjának ajánlotta, akire egész életében mindig mélységes megindultsággal gondolt. Valóban az anyai szeretet áldozatosságának és a földhözragadt ínség hősi küzdelmének a világirodalomban is nehezen akad hasonló értékű rajza. Nem csoda, hiszen a költő a szíve vérével írta ezt a regényét, s szereplői a saját családjából nőttek bele az irodalmi halhatatlanságba. Aki a szívével olvas, az hetekig se fog szabadulni

megejtő varázsától és hátralevő életében szánóbb szeretettel fog hajolni az élet toprongyos hajótöröttjei fölé.

A „szegénysor“ azonban sokkal több az inségeseknek, az életen kívül rekedteknek hulladékos utcájánál. Az író képzeletében kitágul a szlovén föld legszélső határáig és nemzeti, politikai jelentőséget is nyer félreérthetetlen szimbolikájával. Népének kilátástalan sorsát is siratja benne. Ez a kicsiny nép az évszázadok folyamán odaszorult a boldogabb, erősebb népek szegénysorára, ahonnan nincsen visszatérés, ahonnan minden út a kálváriára és a temetőbe vezet. Az elbeszélés során hol a reménytelenség vívódó kétségbeesése, hol a megadás dermedt fásultsága, hol a boldogságot sóvárgó álmok valószerűtlen káprázata kerekedik felül. A regény végén, a megnyílt utolsó sír partján azonban mégis fellobban egy vékonyka reménysugár, amely egyre ragyogóbb fényességgé szélesül és beragyogja az egész szűkreszabott szlovén látóhatárt. A népért önzetlenül áldozatos lélekkel és fanatikus hittel munkálkodó tanító ablakából árad ez a biztató csodatevő fény.

Szerelemről alig esik szó a regényben. Csak mint a nyomor, az inség komor egén átfutó rózsaszínű báránnyelheőkkel, mint az álmok mesészerű kápráztató révületeivel találkozunk vele. Az álmoknak és a valóságnak ez a kiáltó ellentéte azonban annál megrázóbban érzékelteti a szegénysorra szorultak tragikus kifosztottságát.

Cankar Iván nyugodtan, megbékülten pihenhet korai sírjában. Maga is, népe is kikerült a szegénysor kálváriás utcájából. Keresztútjuknak első állomása pedig dicsőséges Pantheonná szépült a fullasztó sziklasírjából éppen Vrhnika alatt előtörő Ljubljana kanyargó partján.

P. A.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A kiadásért felelős : Máté Károly.

36.017. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. (F. : Thiering Richárd.)

16770

IVAN
CANKAR

A
SZEGÉNY-
SORON

